

letnik III
številka

6

jezik
in
slovstvo

1957/1958

Jezik in slovstvo

Letnik III, številka 6

Ljubljana, 15. marca 1958

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Uredniki dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut v Ljubljani (NUK), za jezikoslovni del
dr. Lino Legiša, Ljubljana, Vrhovčeva 4, za literarno-zgodovinski del
dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16, za metodološki del in odgovorni urednik

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani, Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593, tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani št. 60-KB-1-Ž-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;
za dijake, ki prejemajo list pri poverjeniku, 360 din;
za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina šeste številke

<i>Vlasta Pacheiner</i> Modernizirajmo pouk materinščine	241
<i>A. Bajec</i> O slovenski rimi	247
<i>Silva Trdina</i> Kako sodijo o knjigah ...	255
<i>Janez Rotar</i> Pripovedni stil Mislja Podlimbarskega	259
<i>Ivan Kolar</i> Literarni sprahod po Ljubljani	265

Ocene in poročila

<i>Olga Sterle</i> O jezikovnih vadnicah I—IV	269
<i>Lino Legiša</i> Izbrane pesmi Valentina Vodnika	271
<i>Janko Moder</i> Adlešič, Svet svetlobe in barv	273
<i>Janez Logar</i> Dva zvezka Kondorja	274
<i>Janez Gradišnik</i> Descartes v slovenskem izboru	275

Zapiski

<i>Boris Paternu</i> Problemi sodobne literarne zgodovine	277
<i>Vinko Gaberski</i> Za potrditev naše besede	283
<i>S. Kotnik</i> Veljava slovenščine ali njen propad na borzi	284

Slovníške in pravopisne drobtine

<i>Dragotin Skrinjar</i> Kako pišemo in izgovarjamo arabska imena	285
<i>Cene Kopčavar</i> Prevajalski pomenki	287
<i>A. B. Opomba</i> uredništva	288
<i>Ivan Tominec</i> Na licu mesta	288
<i>Fr. Jesenovec</i> Koristol je njeno stanovanje	288

MODERNIZIRAJMO POUK MATERINŠČINE

Še mi je v spominu vzklik nekega udeleženca slavističnega sestanka pred dobrimi desetimi leti, saj je kaj čudno izzvenel v besede: »Pouk slovenščine je treba *življenjizirati*.« Glagol je očiten barbarizem, a vendar je neznanec zajel v ta nemogoči izraz kritiko *vsebine in oblike* našega jezikovnega pouka. Marsikaj smo o pouku slovenščine že lahko brali na straneh naših časnikov in v strokovnih revijah. Tudi na sestankih staršev, profesorjev in strokovnjakov raznih ved smo slišali že ta ali oni pomislek. Najbolj pa se vsi tisti, ki učimo slovenščino, sprašujemo, zakaj dosežamo za tako velik trud razmeroma tako malo uspeha, zakaj torej vestno in z vnemo opravljeno delo ne rodi zadovoljivih sadov. Res je namreč, da naši učenci na splošno *slabo govore in pišejo*, da nimajo pravega posluha za jezik, da so nekateri med njimi klavrno nebogljeni v izražanju in da najdemo celo take, ki so brezbrizni do materinščine.

Med številnimi in kaj zapletenimi vzroki takšnega stanja bom navedla samo tiste, ki so že danes povsem jasni in nam oprijemljivo kažejo, kaj naj bi spremenili, da bi pouk slovenščine bolj približali življenju in ga vskladili z njim, pri tem pa dosegli višjo jezikovno raven pri učencih.

1. Današnji otrok se razlikuje od *predvojnega* in od otroka iz prejšnjih časov. Zanj je, kakor je ugotovila psihološka znanost, značilna:

a) zvečana sposobnost tehničnega razumevanja nadrobnosti, ki si jih tudi z lahkoto zapomni;

b) zmanjšana sposobnost abstrahiranja;

c) zmanjšana sposobnost jezikovnega izražanja.

Vse te trditve veljajo za povprečje in verjetno držijo tudi pri nas vsaj za otroke v mestih in industrijskih naseljih.

Zvečana sposobnost tehničnega razumevanja nadrobnosti je v skladu s splošnim razvojem. Če je zmanjšana sposobnost abstrahiranja očitna ovira za znanstveni študij, to še ni tako splošno nevarno, ker bo med velikim številom šolarjev še vedno dovolj ljudi, ki bodo v tej smeri še izrazito nadarjeni. Ti bodo ubrali pot na visoke šole in nekateri potem tudi v laboratorije in inštitute, kjer se bodo lahko posvetili znanstvenemu delu. Hujša je zmanjšana sposobnost jezikovnega izražanja. Če bi se stopnjevala, bi lahko postala velika ovira v življenju posameznika in tudi v življenju najširših plasti. Končno bi se lahko izkazala kot silna ovira za napredek in kot prava poguba za narod in za človeštvo.

Pouk materinščine mora torej predvsem razvijati sposobnost jezikovnega izražanja.

2. *Tradicionalne metode jezikovnega pouka pri nas kljub nekaterim modernizacijam zaostajajo za metodami pouka v drugih državah. Primerjava z učnimi knjigami za materinščino v Franciji, Nemčiji in Rusiji jasno kaže, da smo pri nas še vse preveč vklenjeni v suho, razumarsko podajanje slovnične snovi, ki jo učenci zato občutijo kot neživljenjsko. Premočno poudarjanje shem, preveč očitno uveljavljanje slovnične siste-*

matike in večno sklicevanje samo na razum, vse to so značilnosti našega slovničnega pouka pa še izgubljanje v nadrobnostih, ki prej meglijo človeku pogled, kakor pa da bi mu ga bistrile. Tako delamo, kakor da bi bil jezik samo razumska tvorba in človek samo razumsko bitje. To pa seveda ni res. Zato take vrste slovničnega pouka ne morejo rešiti še tako skrbno izbrani slovnični primeri.

Treba se je lotiti reforme slovničnega pouka v celoti.

3. Naši učni načrti zaostajajo v svojih zahtevah za nemškimi in francoskimi. Ruskih nisem imela v rokah, a po učnih knjigah sodim, da velja trditev tudi zanje. Pri nas vsi tožijo, da je ves učni načrt za slovenščino prenatrpan, in vendar zlepa ni ničesar v njem, kar bi lahko črtali, če pomislimo na to, kaj naj bi učenec znal, ko dokonča obvezno šolanje. Zahtev jezika ne moremo predrugačiti, napak ne prezreti ali jih celo dopustiti. Če torej zahtev ne moremo zmanjšati, ko že tako zaostajajo za zahtevami pouka materinščine pri drugih narodih, je edini izhod *pregrupacija snovi in iskanje pripravnejših učnih metod.*

Predvsem se bomo morali pri pouku materinščine bolj kot doslej opreti na psihološki mehanizem osvajanja jezika:

a) *Vedno je treba zaposliti človeka v celoti*, njegov razum, hotenje in čustvovanje, ne samo en del, n. pr. samo razum pri slovnici, samo čustvovanje pri berilih ali samo hotenje pri govornih vajah.

b) *Izkoristiti je treba bogastvo asociativnih zvez* za osvajanje jezikovnih izraznih sredstev, kar že danes tako uspešno delajo pri pouku tujih jezikov tudi pri nas.

c) *Izhodišče mora biti vedno učenec, njegovo obzorje in njegovo življenje*, takšno, kakršno doživlja sam.

č) *Izhajati moramo vedno iz osnov*. Ničesar ne smemo od učenca zahtevati, česar mu že pri pouku nismo pokazali vsaj v prvinah.

d) *Skriti moramo suho sistematiko*. Saj ni treba, da bi z okostjem plašili učence, ko pa je jezik živ organizem. Seveda bi bilo tudi napačno, da ne bi pri pouku slovenščine končno le sistematično uredili slovničnega znanja, ki smo si ga pri delu pridobili.

e) *Uvesti moramo največjo varčnost s časom*, tako da bomo kar se le da strnili do sedaj vse preveč ločena področja pouka slovenščine. Berila in domača berila, literarno teorijo, spisje, šolske in domače vaje ter govorne vaje bomo morali vedno povezovati z najvažnejšo nalogo: *z jezikovno vzgojo.*

Z *jezikovno vzgojo* mislim vse delo za bogatitev besednega zaklada, za spretnost v jezikovnem izražanju, za izostritev jezikovnega čuta, za bogatitev frazeologije; delo za nazorno, živo in pristno besedo, za smiselno povezan in urejen način govora in pisanja, a tudi navajanje na kritično in pazljivo poslušanje in pripravljenost na *spontano aktivno sodelovanje*.

Po mojem prepričanju bi morala biti glavna skrb in glavno delo pri pouku materinščine jezikovna vzgoja. Če vprašate francoskega profesorja, kaj uči pri francoščini, bo odgovoril: jezik (langue) in slovnico ob berilih, potem pa literaturo in literarno teorijo, seveda v nižjih razredih v zelo majhnem obsegu in samo ob tekstih. Tudi v nemških učnih načrtih predvsem poudarjajo gojitev jezikovnega izraza (Ausdruckspflege).

To je osrednji del njihovega načrta. Gojijo pa tudi še vedo o jeziku (Sprachkunde) in slovnico (Sprachlehre) ter pravopis.

Mislím, da je v jezikovni vzgoji tudi ključ do uspeha. Ker jezikovna vzgoja temelji na nepretrganem aktivnem sodelovanju učencev, saj vedno delajo vse vaje učenci sami, učitelj pa jih le vodi, je tak način dela zelo zahteven za učitelja. Ta mora biti zelo iznajdljiv in gibčen, znati mora zbuditi zanimanje in vzdrževati vedno primeren tempo, mora biti živ in nazoren, hkrati pa sposoben velike koncentracije, da lahko obvladuje nepredvidene pedagoške in jezikovne situacije, ki lahko nastanejo pri aktivnem dijaškem delu. Končno mora biti obožen s precejšnjim prezentnim znanjem. Seveda moramo pričakovati, da zna učitelj ustvariti tudi veselo delovno razpoloženje, ga držati v pravih mejah, predvsem pa potegniti učence za seboj, kadar grozi, da bi se kje po nepotrebnem zataknili. Prav gotovo je res, da je tako delo zelo naporno, a hkrati tudi za učečega zelo mikavno. Vse, prav vse temelji na vajah, te pa so načrtno prirejene in se previdno stopnjujejo. Polagoma, ko so vaje s posameznega področja že vse narejene, navadno brez težav lahko izluščimo teoretične sklepe, kadar pa je teh več, jih z učenci povežemo v sistem. Dokler učenci jezikovnega znanja praktično ne obvladajo, je teoretiziranje in povezovanje v sistem seveda precej jalovo.

Morda bo kdo rekel, da že tako delamo ali da se vsaj trudimo, da bi tako delali. Res je bilo v tej smeri že marsikaj narejeno, a prav gotovo ne dovolj. Saj že samo pregled beril pove, da večinoma niso pripravna za vaje. Naše vadnice, če že prinašajo kaj ustreznih vaj, v obravnavanju slovnične snovi še niso prelomile s tradicijo. Predvsem pa so preobsežne in učitelji ter učenci jih težko zmagujejo. Za vsestransko jezikovno vzgojo bi bilo torej šele treba sestaviti berila iz življenja učencev in skoraj vse vaje.

Naj s primeri iz prakse podkrepim zahtevo po jezikovni vzgoji, ki naj bi odslej prevladovala pri pouku slovenščine, sicer mi bo morda še kdo očital, da vdiram s silo skozi na stežaj odprta vrata.

Slovnični pouk je, tako mislim, najbolj potreben korenite spremembe. Zmagati bi moralo načelo, da se vsega naučimo z opazovanjem, s primerjanjem, z razlikovanjem in odbiranjem v besedilu, ki je izsek iz življenja učencev. Recimo, da hočem razložiti stavke po obliki in vsebini! Učencem naročim, naj napišejo za domačo nalogo, kaj se dogaja v razredu pred začetkom pouka. Pri pregledovanju nalog odberem vsebinsko najboljšo in najslabšo nalogo. Navadno je vsebinsko najbolj uspela naloga tudi jezikovno najboljša. Včasih pa ni najpripravnejša za demonstracijo tega, kar je naš namen, ker je morda pisana preveč suho. Potem moramo pač izbrati nalogo, ki je jezikovno najboljša, čeprav je vsebinsko manj obsežna in popolna. Ob branju najboljše naloge učenci sami ugotove, koliko je znal pisec povedati o skupnem doživetju, in sami občutijo skromnost vsebine v najslabšem sestavku. Če končno preidemo k jezikovno najboljši nalogi (ali če se k njej vrnemo), z učenci kaj hitro doženemo, zakaj je najboljša: pisana je sočno, živahno, pripovedovanje je neposredno in nazorno, besede so dobro izbrane, izražanje resnično, pisec navaja dobesečno, kar je kdo rekel, vprašal ali vpil. Vprašanjem slede odgovori, trditvam zanikanje, slišimo povelja, prepovedi, svarila,

želje, vzklike. Največji uspeh dosežemo, če učenci ob branju take naloge veselo zavpijejo, da je bilo res tako. Sklep je tale: *pisanje mora biti resnično ali vsaj verjetno, torej takšno, da bi lahko bilo resnično*. To pa še ni vse. Če za primerjavo preberemo še kakšno nalogo, ki je vsa napisana v odvisnem govoru, kjer ni nobenih vprašanj, želja, vzklikov, kjer so vse besede nekam mrtve, ker se obračajo predvsem na razum in niso prav nič čustveno poudarjene, je razlika med obema načinoma izražanja tudi učencem dovolj jasna.

Zdaj pa napravimo črto pod račun! V isti učni enoti smo 1. obravnavali domače naloge, 2. spoznali, kakšno naj bo pripovedovanje ali pisanje: sočno, živahno, neposredno, nazorno in resnično ali vsaj verjetno, 3. ugotovili, kako tako pripovedovanje dosežemo: z odbiranjem pravih besed in izrazov, z uporabo premege govora in vzklikov, to se pravi, da natančno in dobessedno navedemo, kaj je kdo rekel ali vpil, z menjavanjem stavčnih oblik; 4. spoznali, da stavke po obliki ločimo v trdilne in nikalne, po vsebini pa v pripovedne, vprašalne, velelne in želelne.

Takšne učne ure so vsi veseli: učenci, ker jim pokažemo izsek iz žive resničnosti, mi pa, ker smo jih marsičesa naučili. Postopek lahko pospešimo, če imamo ustrezne tekste že pripravljene iz prejšnjih let ali iz vzporednih razredov, morda pa si jih sestavimo tudi sami. Moramo pa zelo paziti, da sestavek res nudi izsek iz resničnega dijaškega življenja. Ker so situacije pred začetkom pouka v razredu zaradi raznih okoliščin zelo različne, je vedno najzanesljivejša opora tekst, ki ga je kot domačo nalogo napisal učenec iz razreda, kjer ga mislimo uporabiti.

Tako ali podobno lahko pripravimo marsikatero slovnično enoto. V celoti bi moralo vse temeljiti na praktičnih vajah. Z njimi lahko včasih za leta naprej pripravljamo slovnično snov, da nam takrat, ko se je lotimo sistematsko, ne more delati nobenih težav več. Logično analizo stavka lahko pripravljajo učitelji že od prvega šolskega leta naprej. Pri tem izkoristijo naravni otrokov nagon po spraševanju. Najprej naj postavljajo učenci sami preprosta vprašanja: kdo? kaj? Pozneje jih razširijo: kje? kdaj? kako? zakaj? koliko? kakšen? Sčasoma lahko učitelji navadijo učence, da drug drugega tako izprašujejo, končno pa, da učenec sam sebi zastavlja vprašanja in nanje tudi sam odgovarja. Tako so naposled učenci navajeni na to, da z vprašanji izčrpajo vsebino stavkov. Prehod na logično analizo stavka pozneje ne bo težak. Osvajati termine za že znane pojme namreč ni težko.

Nujno bi bilo, da bi *prenesli iz slovnice v pripravne vaje vse posebnosti in izjeme*. Takšne vaje bi se morale tu pa tam ponavljati v spremenjeni obliki. Tako bi gradivo le obsedelo, kakor pravimo. V pouku večkrat prevladuje zmotni nazor, da je prešla predelana snov, ki jo učenci tudi res znajo, ko jo ponavljamo in sprašujemo, v trajno last učencev. Le preradi mislimo, da jo bodo ob pravi priliki res vsi tudi uporabili. Žal pa je dolga pot od stopnje, ko kaj znamo, do stopnje, ko znanje ob pravi priliki tudi res uporabimo. Spomnimo se n. pr. na lastna imena, ki jih učenci tako pogosto pišejo kar z malo začetnico! Kdo še ni poskočil od ogorčenja, ko je našel tako napako v šolski nalogi? In vendar ne bi zlepa našli učenca, razen v prvih šolskih letih, ki ne bi vedel, kako je treba pisati lastna imena. Napake te vrste torej ne nastajajo zato, ker

učenec pravila ne zna, marveč zato, ker je bilo premalo vaje v uporabi pravila.

Pot pri osvajanju slovnice snovi bi morala biti potemtakem takale: a) kar se da zgodaj bi morali učence pripravljati nanjo z ustreznimi pismenimi ali ustnimi vajami; b) vse gradivo bi morali obdelati ob berilih (ne samo ob stavkih!) iz vsakdanjega življenja, predvsem iz učencevega okolja, ali pa ob domačih nalogah teh učencev; c) vaje bi se morale v spremenjeni obliki večkrat ponoviti; č) končno bi sledila sistematska obdelava gradiva. S takšnim delom se nam bo posrečila stalna povezava raznih poglavij iz slovnice s pravorečjem, pravopisom, z berilom in s spisjem. Pri tem pridobimo veliko časa, delo se lahko razvija v miru in ne z naglico, ki je tako značilna za današnji način pouka, vrhu tega pa imamo lepo priliko tudi za utrjevanje drugih življenjsko važnih reči. Vzemimo za primer velelnik! Ali ni boljše, da se ob njem spomnimo prometnih predpisov, zdravstvenih zapovedi, pionirskih in taborniških pravil, šolskega reda itd., kakor da na slepo srečo odbiramo primere, ki niso smiselno povezani. Tako dosežemo dvoje: veliko prilike za ustrezne vaje ob pouku, ki je konkreten in življenju blizu.

Če bi reorganizirali pouk slovenščine v navedenem smislu, bi sprostil slovnico, ki bi za vso nižjo stopnjo obsegala morda le kakih 120 do 150 strani, seveda brez razlag in vaj, ker bi vse to izločili; ostalo bi le slovnično ogrodje. Pač pa bi za vsak razred posebej ali za dva razreda skupaj imeli učenci v rokah vadnice brez slovničnih shem in paradigmov ter tudi brez razlag, z berili in s sestavki iz njihovega konkretnega življenja ter s kopico raznovrstnih, mikavnih in tudi zabavnih vaj, ki bi zajele *snov vsega slovenskega pouka, ne samo slovničnega*. Ker bi bile vaje samo nakazane, bi take vadnice ne bile obširne. Če bi dobili še berila z res ustreznimi leposlovnimi odlomki in pesmimi, bi imeli vsaj za prvi čas vse, kar si želimo.

Vse to pa so za sedaj še pobožne želje. Prvič: ni mogoče kar iz rokava stresti toliko novih knjig, drugič: sestava vaj zahteva mnogo časa in tudi preizkušanja. Tudi ni vse zlato, kar se sveti. Marsikatera vaja se ti zdi imenitna, ko si jo zamisliš doma, v razredu pa se šele pokaže njena hiba. Najhujša je ta, da je ob nekaterih vajah težko doseči aktivno sodelovanje učencev. Takšne vaje je treba zavreči. Velika nevarnost je tudi v tem, da bi se pouk ne razblinil in ne prešel v igračkanje. Zato izkušen učitelj vedno ve, kaj hoče z vajo doseči. Neizkušanim pa je šele treba dati vadnice v roke.

Najvažnejši del jezikovne vzgoje se mi zdi *gojitev besednega izraza*. To je tisto konkretno delo za jezik, ki je bilo doslej pri našem pouku najbolj potisnjeno ob stran, dasi prav z njim lahko olajšamo ves pouk, ga poživimo in nanj opremo ter strnemo v organsko celoto vsa doslej preveč ločena področja.

Kadar govorimo o gojitvi besednega izraza, večinoma mislimo na tistih nekaj besed, ki jih ob berilih razložimo učencem. Ne rečem, da sem ter tja ni bilo storjeno kaj več, zlasti v praksi, a tudi v zadnjih vadnicah. Vendar doslej še nismo ne v učbenikih ne v praksi izvedli *sistematične gojitve besednega izraza*. Delo mora biti izvedeno sistematično, a o tej sistematiki učencem nič ne govorimo. Vadimo načrtno in

stalno. Najpomembnejša je aktivna udeležba učencev, kakor pri vsem pouku slovenščine. Pri tem se vsakdo najlaže navadi načina, ki edini res vodi k uspehu, kako namreč dosežeš spontano, sproščeno, radostno delovanje učencev. Učitelj samo vodi, usmerja, predlaga, varuje pred odmiki, popravlja, opozarja, presoja in sklepa. Drugo, kar moramo upoštevati, je velika korist takih vaj, saj učenci vse čas delajo. Vaje so kar moč prikupne in raznolike. Nič več ni dolgočasenih obrazov, kar pomeni, preračunano na čas, toliko izgubljenih ur manj. Učence lahko privedemo k spoznanju, ne da bi docirali ali jim kaj s silo vtepali v glavo. Predvsem pa gojimo celotno učenčevo osebnost: sposobnost opazovanja, primerjanja, razlikovanja, odbiranja, sklepanja. Omogočimo mu pridobivanje konkretnega jezikovnega znanja, ki je takoj uporabno za govor in pisanje; pomagamo mu, da si izostril jezikovni čut itd. Ker so vaje aktivne, močno vplivajo na hotenje in čustvovanje učencev. Njihovemu hotenju in čustvovanju laže dajo določeno smer in vsebino kakor še tako dobro premišljene pridige. Tu mislim na tisto vzgojo, ki ji v širšem smislu rečemo moralna in državljanska. Končno ne smemo pozabiti, da človek dojema z vsemi čuti, ne samo z očmi in ušesi. Treba je vzgoje, da znamo sprejete vtise tudi jezikovno izraziti.

Ker ne morem misliti na to, da bi v tem članku naštevala vse mogoče vaje, bom rajši navedla nekaj primerov svojega dela v razredih.

Lepega dne smo napovedali *boj nesmiselnemu ponavljanju vedno istih glagolov*. Otroci se takšnega brezbarvnega načina pripovedovanja nauče od odraslih. Saj vam marsikdo celo uro pripoveduje, kaj je kdo drug povedal, pa slišite ves čas samo: je rekel, sem rekla, je rekel...

Improviziramo ali pa prinesemo s seboj že pripravljeno zgodbo. Seveda je bolje, če jo sugeriramo, tako da nastaja sproti na tabli in v zvezkih: *Naš pes me je čakal pred šolo* (ali kaj drugega). Zaradi neposrednosti je dobro, da predlagamo pripovedovanje v prvi osebi. Zastavimo nalogo: vse glagole za premikanje smemo rabiti, le glagola *iti* ne. Učencem razložimo, da je s tem glagolom vse v redu in da hočemo le poskusiti, kako bi se mu ognili. Če bi mogla nastati med učenci napačna predstava, da glagola *iti* sploh ne smemo rabiti, bomo rajši rekli, da bomo tudi ta glagol uporabili samo enkrat. Vse glagole torej samo enkrat. Vaji dodamo še eno zahtevo. Tudi besede *pes* ne smemo ponavljati. Učence zamika naloga, ker se jim zdi nemogoče ali vsaj zelo težko pisati s tema dvema pogojema. »Saj vendar greva s psom domov,« mi ugovarjajo. In vendar se lotijo dela. Poglejmo, kaj je polagoma nastalo ob skupnem delu vsega razreda z nalogo: *Naš pes me je čakal pred šolo*.

Veselo jo mahnem iz šole. Glej ga, naš kuža! Priteče mi naproti. Družno ubereva pot proti domu. (Nekdo predlaga rajši: Zdaj pa domov!) Zdrvim po stopnicah, moj zvesti spremljevalec pobira stopinje za mano. Odprem vrata, a Tam me prehiti, se zmuzne v sobo in zleze pod posteljo. Vržem žogo za njim in že se moj kužek skobaca iz svojega skrivališču ter se zapodi za bežečo igračo. Kličem in vabim, a psiček se vrtil okrog mize in premetava po tleh. »Daj mi jo nazaj, ti pasja mrcina!« zavpijem nad njim. Takoj mi je žal te grde besede. Zdaj vendarle priskaklja k meni moj mali nagajivček. »Moj prijateljček si,« mu rečem, ko se mota krog mene, »ne pa ščene, kot te je zmerjala zadnjič naša huda sosedka.«

Vse stavke so naredili učenci sami. Med vajo so si otežili nalogo, ker so sklenili, da tudi drugih samostalnikov ne bodo ponavljali. Pri ponovnem branju so odkrili dvakrat samostalnik *soba* in predlagali spremembo (po tleh). Prav tako so šele tedaj opazili, da se tudi glagol se vrti dvakrat ponavlja. Drugič naj bo: se mota! Iz prvotne naloge so napravili več, kot sem zahtevala in pričakovala.

Prav zabavne so bile tudi domače naloge z istim naslovom. Zahteve so bile iste, samo prizor pred šolo je bilo treba bolj izdelati in dodati pripetljaj na poti domov. Pri glagolih niso prišli v zadrego, pač pa so zelo obžalovali, ker so morali samostalnike za psa včasih ponoviti. Že se jim je zbudil smisel za menjavanje izrazov. Sami so rekli, da je grdo, če vedno ponavljamo iste besede, ko pa je besed toliko in tako lepih.

Čeprav so učenci kot posamezniki še tako jezikovno nebogljeni, so kot celota izredno bogati z izrazi. Zakaj bi se tudi drug od drugega ne učili? Na vprašanje, kako bi drugače rekli namesto *padem*, sem od 37 učencev nabrala 94 izrazov. Seveda nas ne sme motiti, da je med njimi tudi kakšen izraz iz študentovskega žargona ali prav poulično prostaški. Saj si s tem nabiramo material za naslednje vaje, kjer potem ločimo dobre in slabe izraze, v omikani govorici dopustne in take, ki so »po domače« povedani. Prostaških niti omeniti ni treba, kajti tisti, ki je tak izraz prispeval, že sam pride na to, da ga ne sme več rabiti. Za *glasove iz človeških ust* so mi isti učenci navedli 162 izrazov, med njimi nekaj takih, ki bi se jih človek zlepa ne domislil. Za slušne vtise, ki jih povzroči *veter*, so mi zapisali 152 izrazov. Tu je bila meja med tem, kaj res slišimo, kaj pa le vidimo, občutimo in mislimo, najbolj zabrisana. Vse te vaje sem izvedla pismeno, besede pa pregledala z učenci.

Vaje se kar same ponujajo prav z vseh področij pouka slovenščine. Seveda sem v tem članku lahko navedla le drobce. Prepričana pa sem, da bi na ta način uspeli. Modernizirali bi pouk in zvišali jezikovno raven naših učencev ter močno prispevali k splošni kulturi jezika pri nas.

A. Bajec

O SLOVENSKI RIMI

Nadaljevanje in konec

Tudi Jenko je Gorenjec in to se kaže v marsikaterem stiku: *želje* — *dezele* (Pevec); *nekdanjih* — *pokopanih* (Solze Slovincove); *voljo* — *štolo* (Na razpotju); *dan* — *sanj* (Obujenke 1); *sanje* — *zastane* (Fantazijam); *zgine* — *stopinje* (Pastir); *mravljišče* — *hiše* (Obraz 7); *oblakam* — *čakam* (Obujenke 4); *čoln* — *tron* (Prepir); *pomencâj* — *povêj* (Ljubici). Rima je slušna, kakor kažeta dvojici *živel* — *oživil* (Časi i človek); *imel* — *šel* (Naš maček), ker je treba brati *živu, imù, šù*.

Jenkovi pesmi se močno pozna Prešernov vpliv, vendar v njih ni mojstrove potrpežljive pile. Od tod precej primerov, da se rimata kratek in dolg vokal: *srcé* — *bode šè* (Na snegu); *dih* — *njih* (Mladenič in potok); *glás* — *čas* (Ti ravnina); *vkùp* — *hrúp* (Dan slovanski); *plát* — *kàd* (Za-

klad); *carja pà* — *se pozná* (Cekin); *srcé* — *vsè* (Pod milim nebom); *prišla* — *pihljá* (Mlinarica); *svetá* — *tmá* (Jetnik); *srcá* — *temà* (Slika); *dní* — *šli* (Po smrti); *vkùp* — *úp* (Moje polje); *svetá* — *do dnà* (Pesem obupančeva); *obstál* — *obdál* (Po slovesu).

Ozek in širok vokal se stikata: *napóči* — *v nóči* (Pevce); *po hósti* — *zadósti* (Pod gradom); *v lepóti* — *na póti* (Deklice); *mèni* — *poméni* (Na kamniškem gradu); *posvečénem* — *ognjénem* (V ozidju); *óče* — *mogóče* (Naj zaspijo); očitno se je Jenko včasih zadovoljil z grafično rimo. Ohlapen je tudi v primerih: *ne bôš* — *ni môč* (Ti name boš pozabila); *pozábi* — *da bi* (Pozabi); *povzdignil* — *navdihníl* (Samo); *burja* — *morja* (Morski duhovi).

Rimanje nepoudarjenih zlogov med seboj ali s kratko poudarjenimi, recimo *žálostná* — *môjèçà*; *tiskanè* — *bodo š è*, se je Jenku močno pr ljubilo, saj ima še do 60 podobnih stikov. Rima jih pa tudi — kar je slabše — z dolgo poudarjenimi: *rísanò* — *na gorò* (Knezov zet); *dvá* — *neutégomà* (Studenc); *če bova še živá* — *pa spet se snidevá* (Zadnji večer) in še devet takih zgledov.

Poslej nastopi v naši poeziji z Levstikom in Stritarjem »dolenjska doba«. Seveda se dolenjščina v rimah uveljavlja občutno samo v primerih, ko gre za dolgi o, vendar je bil ta vpliv usoden za vso poznejšo dobo, ker je dajal »potuho« tudi pesnikom Nedolenjcem in rušil že dokaj utrjeno knjižno (gorenjsko) rimo.

Levstik v prvi dobi redno rima široki o z ozkim, ker se je pač v njegovem narečju široki o zožil: *kóči* — *ponóči* (Uvod); *zmóta* — *lepóta* (Uvod); *mladósti* — *dósti* (Olomuc); *póti* — *temóti*; *móje* — *na dvóje*; *slepóti* — *zmóti* in še kakih dvajset primerov. Vendar je toliko živel v nedolenjskem okolju, da se je kmalu jel izogibati takim stikom, ker jih n. pr. Gorenjec ni mogel občutiti za čiste. Saj se je po potrebi zatekel tudi h gorenjskim oblikam: *rečémo* — *nesémo*.

Do 1870 pri Levstiku zaman iščemo tako imenovano dolenjsko čistost rim, saj stika *rekoč* — *pomoč* (Na sv. Roka dan), *gorelo* — *veselo* (Duša draga), *glasno* — *teko* (Povodna deklica); *deklet* — *cvet* in še dosti takih, ki se v Levstikovem narečju ne rimajo (goreilu — vesielu; glasnu — tekuo). Pa celo v pesmih zadnje dobe se takih rim ni dosledno izogibal.

Rimanje nepoudarjenega vokala se je pri Levstiku že precej umaknilo; tip *ládjicà* — *déklicà* imamo še kakih dvajsetkrat, vendar je nad polovico takih zgledov že izrinila tekoča rima, kakor jo n. pr. kaže Naša vas: *In ribice tam plavajo* — *po vodi se vzigravajo*; *čebele pridno letajo* — *medu ljudem obetajo*. Redko je stikanje stranskega poudarka z dolгим: *sebó* — *v ládjicò* (Povodna deklica) in še petkrat.

Med »nečistosti« lahko štejem stikanje kratkega samoglasnika z dolгим: *nebá* — *prišla* (Spomladi); *srcé* — *razpnè* (Spomladi); *moštvá* — *ta in tá* (Povsod ni sreče; vendar je mogoče tudi *moštvá*); *lè* — *srcé* (Razni glasovi); *mokró* — *dnò* (Tiha žalost); *sám* — *tám* (Poročilo); *glás* — *jáz* (Čuden sestanek); *dán* — *meščán* (Pogodnik) in še nekaj drugih. Prešeren se je takih rim izogibal, vsi drugi pa jih vsaj sem ter tja rabijo. Kaj je imel on tanjše uho? Mar drugi res slišijo v tem odmev, posebno, kadar si rimi ne sledita neposredno, recimo v prestopni rimi? Že zgoraj smo omenili, da je tako stikanje dovoljeno v nekaterih slo-

vanskih jezikih (češčina!), pri nas pa SP 1950 celo za prozo priznava, da je ločevanje med dolgim in kratkim *i*, *u* težavno in ga dejansko ponekod odpravlja.

Levstik redno stika polglasnik s polglasnikom (*pes — ves*), samo za *šel* ne najde pravega odmeva in ga rima z *jatom* (trikrat *imel*, enkrat *sedel*). Seveda je izgovarjal *u* (čeprav imamo v Pogodniku rimo *april — učil*). Od znanih dvoživk, ki poslej redno nastopajo, omenim *hrám* in *hrám*; *nikdár* in *nikdár*; *plámen*, *plamén*; *zrák*, *zrák*; *dežéla*, *dežéla*; *biló*, *bilà* in *bilo*, *bíla*. Za prekobesedno (razširjeno) rimo lahko navedem samo zgled *dan je — poludanje* (Zlata doba).

Od posnemalcev se je Prešernovi popolnosti najbolj približal *Stritar*, posebno, če upoštevamo množico zahtevnejših kitic, ki jih je uporabljal (tercina, sonet, oktava, celo sonetni venec). Zaradi rime sega kdaj pa kdaj tudi po gorenjskih oblikah: *preženêjo*; *rosni hlád — pozdravlját*; *grád — prišel obiskát* (Popotne pesmi 13).

Za *Stritarja* je najznačilnejše rimanje ozkega in širokega *o*. To je posebnost iz njegovega narečja, kjer se je *ô* zožil. Ker je domala vse življenje prebil v tujini, se je krčevito oklepal govornice, ki jo je znal in čisto ohranil iz otroških let. Vtem ko so se drugi Dolenjci prej ali slej otresli te izreke, živeč v nedolenjskem okolju, je *Stritar* tako v prvih kakor v zadnjih pesmih stikal *gôra — prostôra* (Prirodi); *otrôka — jóka* (Srcu); *pribita mu je nôga — ne gane ga ostrôga* (Turki na Slevici). V Prijateljevi antologiji *Stritarjevih* pesmi je takih rim nad sto trideset! V Pogovorih (12) je zapisal, da »se ne rimajo samoglasniki, ki se sicer enako pišejo, a različno izgovarjajo: *vôda* in *posôda* bi bila slaba rima«. V praksi pa je to rimal, ker pač ni čutil razločka.

Stritar je docela odpravil stikanje stranskega poudarka (Pogovori, 12) namesto tega je rabil tekočo rimo: *právijo — zdrávijo*; *koncésijo — delé si jo* (Dunajski soneti 15) in še nad štirideset takih zgledov. Stik mu često seže preko besede: *kogar ljubi — brez strahu bi* (Pesem brez imena); *na sejmu — povej mu*; *mož je — orožje*; *zbor je — orje*; *tragédijo — narédi jo*; *kjé je — ogréje*; *histórije — v zbori je* itd. Da je *Stritarju* rima slušna, pričata zgleđa *največja — nesreča*; *najblažji — tolaži*. *Starina*, ki se danes čedalje bolj gubi, je v rimah *ni skale omajati moči — resnico mu govori v ôči* (Drobiž 8); *gluho — v úho* (Nosan). Tudi pri *Stritarju* se je ustalila dvojnica *bilà, biló* poleg *bíla, bílo*. *Našel* rima z *imel* (Doma 11), torej je izgovarjal *našù, imù*.

Med pomanjkljivosti je treba šteti stikanje *ê* in *é*, ki je vsaj delno utemeljeno v narečju: *nobêna — leséna* (Bravcu); *učénc* — *Slovénc* (Pismo iz Elizija 2); *véne — nobéne* (Otroku). Slabo se tudi slišijo redki stiki dolgega in kratkega samoglasnika: *lepôt — živôt*; *kônj — zastónj* (Konju); *mladôst — bodi naš gôst* (Nočna sodba); *mój — bòj* (Junak in dete). V primeru *sivéla — razcvéla* sta zamenjana glagola *cvesti* in *cveteti*.

Gregorčič izhaja iz obrobne narečja, v katerem je razločevanje dolgih in kratkih, širokih in ozkih vokalov deloma zabrisano. To se zelo pozna njegovi rimi. V Pesmih I in II stika kratek in dolg samoglasnik: *znán — razmetán*; *dár — vsekdár*; *zapáh — práh*; *zlát — krilát*; *neznán — rán*; *na glás — sivolás*; *zak'ád — grád*; *strmím — ðim*; *gríč — mrlíč*; *napùh — dùh*; *prestòl — gor in pa dôl*; *deklè — goré*; *lesén —*

nobèn; prisege šè — srcé; potrès — nebés; kot lèv je — kraljév je. Razloček med dolžino in kračino uho manj občuti v diftongu: dobráv — pozdráv; ostál — dál; dàj — stežáj; zdàj — čuváj; tebjó — napòj.

Še večje težave ima Gregorčič z vokalno kvaliteto, zelo pogosto rima ozke in široke. Morda ga je v to zapeljal tudi zgled pesnikov Dolenjcev: čélo — vesélo; napróti — prelepóti; óče — jóče; prenèsti — obsèsti; pót — samót; pèče — ljubéče; zapuščéno — megléno; lepóti — móti; stópi — vtópi; nôči — cvetóci; vbéгла — lègla; lepóti — polóti; tēbi — na nébi; krdéla — čéla; vóda — próda; nedélja — vesélja; bójo — mójo; ljubézni — v bréžni; mēni — dragocēni; v nôči — h kóci; otróci — potóci; jókom — otrókom; visóke — poróke; snežéne — nobēne; njéna — rojéna; čebéla — žéla; v nôči — vróci; življénja — Slovénja; tēbe — zébe; usóda — vóda; gōri — prostóri; mnóge — nôge; Slovéne — hiše éne; globóki — preróki; naróbe — gróbe; priróde — vóde; potóka — globóka.

Gregorčičevo narečje pozna polglasnik, zatorej je slab stik: *in krog nedolžnih senec — ti plava cvetni venec* (Pri mrtvaškem odru); na grafično rimanje po črki kažejo stiki: *prišel — imel; hrib in dol — jok in bol* (V mraku); *bol — pol; jelka — zibelka* (V gaju). Po potrebi je Gregorčič posnel tudi dolenjsko rimo: *pesem — nisem* (= nésem); *boginj — ogenj* (= oginj; Vinski duhovì).

Za rimanje s stranskim poudarkom je menda edini zgled: *tu rod je moj, tu moj je kràj — tu živél rad bi vékomàj*. To zadnjo besedo rimajo tako menda prav vsi naši pesniki. Sicer Gregorčič rajši uporablja tekočo rimo: *prebroditi je — prehoditi je* (Romarica). Stikanje: *drag — mah* (Z grobov) kaže izgovor *drah*.

Naš pesnik je zelo ljubil melodioznost, zatorej tudi rimo. Večkrat je rajši jeziku silo naredil, samo da mu je rima zazvenela, in to je tudi na zunaj nakazal s poudarkom: *roži — polóži* (Človeka nikar); *rojenci — izseljénci* (Primula); *zelen — osamljèn* (Romarica); *odcvétel — pletel* (Ujetega ptiča tožba); *ptič — listič* (Ti veselo poj); *hribóv — grobov* (Soči); *znáčaj — obračaj* (Slovo in naročilo); *ki sam si pot volí — podi* (Vojak na potu); *porazèn — zelen* (Po bitvi); *vesla — spremljá* (Čolničku); *vstvarjánje — migljanje* (Čas); *njihóv — svetov* (Čas). Seveda je pri tem večkrat imel oporo v svojem narečju: *globok — potòk* (Rabeljsko jezero); *vsadil — vzkllil* (Cvetice na gomili).

Hudo se moti, če kdo misli, da je Aškerc pazil samo na tehtnost vsebine, obliko pa zanemarjal. Vsaj za rimo to gotovo ne velja. Skoraj redno je nanjo postavljaval akcente (samo v Prešernovih Poezijah jih najdemo več!). Seveda ni mogel zatajiti domače govornice, čeprav se je zelo rad zgledoval po veljavnih pesnikih, kadar mu je bila potrebna kaka posebnost v stiku. Najhujše preglavice mu dela ločevanje med dolgimi in kratkimi samoglasniki. V njegovem narečju se je po stranskih sklonih podaljšal tudi imenovalnik: *brát, gád* itd. Pesnik je sicer čutil, da se drugod govori drugače, ni pa imel ušesa za to in je po potrebi rime postavljaval v isti besedi zdaj dolžino, zdaj kračino. Razloček se mu je moral zdeti docela nepomemben. Da bi to pokazal, sem v spodnjih zglelih nalašč obdržal poudarke, kakor jih je postavil Aškerc v Baladah in romancah: *zaklád — jemát, grád — gád; gaj — sedáj; Nikoláj — sedáj*;

brez nád — prepád; do dná — trepetá; bás — obraz; diják — prag; obráz — glas; dan — Pesján; Rimlján — stan; srcá — bolna bilá; naš — Matijáz. Zgledi za e in o: deklè — srcé; bél — odél; razpél — htél; vséh — gréh; napój — moj; glavó — z mečem svojim jó; v nedogled — odét; ples — dnes; zavzét — žvenkét; vséh — stréh. Zgledi za i in u: tu — mirú; vasí — psi; kruh — ogledúh. Takih zgledov je še veliko, zato ne navajam vseh in tudi ne pesmi, ki v njih nastopajo.

Seveda je imel Aškerc iz svojega govora težave s polglasnikom, saj ga je zdoma izgovarjal kot e: *ste rēkli* — *zgorel v pēkli* (Slovenska legenda); *htél* — *ušél*; *lésk* — *blésk*; *sél* — *vzél*; *ves* — *dnes*. Nikakor pa ni krivo narečje, marveč eljkanje tedanjega časa, če je rimal: *na stol mu se nekdo popél* — *zakril ga oblakov je vél* (Knežji kamen).

Ozek in širok vokal se stikata razmeroma redko: *prepeljem* — *po-veljem*; *tropa* — *stopa*; *bode* — *svobóde*; *ozira se dól* — *zbira okól* (Prva mučenica); *kar móči mi* — *póči mi* (Godčeva balada). Po narečju so rime: *navaditi čém* — *ne smém* (Pevčev grob); *vzbudil bo* — *zdrobil bo*; *preslepil* — *vbíl*; *počasí* — *odkašljá si* (Celjska romanca); *godí se* — *pre-selí se* (Slovenska legenda).

Iz poslušnosti Stritarjevim opominom Aškerc ni rimal stranskega poudarka razen v tekočih rimi. Vendar so se mu zapisali stiki: *ptíca* — *lastavíca* (Tri ptice); *zapojó* — *zabóbnajo* (Kronanje v Zagrebu); *ljubi me* — *srcé*; *vratih ga* — *imá*.

Preden preidemo k moderni, se moramo ustaviti ob Breznikovi razpravi v VII. izvestju šentvliške gimnazije, ki ima naslov Izreka v poeziji. Tukaj nas zanima predvsem tisto, kar pravi o rimi. Ker je spis večini bralcev nedostopen (upajmo, da kmalu dobimo Breznikove zbrane spise!), bom vsebino povzel prav na kratko:

Harmonično soglasje stikov je začela motiti naša moderna. Pri njej se rime ujemajo večinoma le še po črki na oči, glasove pa smejo čuti le kosmata ali gluha ušesa. Ocenjujoč Kettejeve poezije, pravi Župančič, da se oblika lahko žrtvuje vsebini. Kako to, ko pa moderna gleda ravno na obliko umetnine! Vzrok za nazadovanje bo poglavitno v tem, da se je ravno v tistem času opustila akcentuacija v rimah. Tega so se držali vsi naši pesniki od nekdanj. Ko je 1895 prevzel uredništvo Ljubljanskega Zvona Bežek, je odpravil vse naglase. Brez njih pa naš črkopis ne loči polglasnikov, dolgih in kratkih, širokih in ozkih glasov in novi rod ni znal več delati stikov. Poprej je že sama pisava terjala dobre rime.

Breznik je bil mlademu rodu preoster sodnik. Večino napak, ki mu jih očita, so zagrešili jezikoslovci, ki so uveljavili eljkanje in ves tisti papirnati izgovor knjižne slovenščine, ne pa pesniki. Tudi se je Breznik pokazal prevnetega hvalivca dobrih starih časov, saj so se vse tiste napake kljub naglasom šopirile v naši poeziji že pred nastopom moderne. In če jih je, recimo, pri Ketteju nekaj več (pa jih ni!), se ne smemo čuditi, saj je imel mladenič toliko novega povedati in se mu je tako mudilo. Tudi mladi Župančič je dosti grešil, pa je pozneje dospel do tolikšne popolnosti. Še manj pa smemo sveto jezo zameriti Brezniku, ki je pač udaril po zlaganosti knjižne izreke tam, kjer je vedel, da bo največ zaleglo. Morebiti se imamo ravno tej Breznikovi razpravi zahvaliti, da je Župančič tako udarno nastopil proti eljkanju ter uspel.

Menim, da bo dovolj, če si od moderne ogledamo Kettejevo in Župančičevo pesniško delo. Kaj moremo očitati Ketteju? Menda so mu hudo zamerili stikanje stranskega poudarka: *molilo si ti — milosti* (Na blejskem otoku); *deklicam — sram* (Ah, zapojte); *pihlja — ljubica* (V samotah); *oči — tisoči* (Zaprta so njena okenca); *bolnà — deklica* (Popotnica); *imam jih — zelenih* (Skozi gozd je šel); *dajó — gledajo* (Noč na poljani); *beži — jamicami* (Meglica vso vas) in še dvanajst takih primerov. To se resda ni skladalo s Stritarjevo poetiko, saj je ta celo pri Prešernu take rime, če že ne grajala, pa vsaj opravičevala. Toda že zgoraj smo videli, da tako stikanje v narodni pesmi in v Prešernovih Poezijah ni neslovensko. Če je Kette rimal stranski poudarek z dolgim glavnim, res ni najboljšee, ali tega dotlej še nihče ni bil povedal!

Dolg samoglasnik se rima s kratkim: *skup — preljub; gozd — bridkost; sam — tam; dvor — gôr; noč — proč; samostan — zaman; mojâ — gospa; neba — bila; kraj — nazaj; objem — njem; morjâ — mojâ* (Na molu San Carlo; oba poudarka je postavil Kette); *mak — tlak — sladak — mrak; seboj — pokoj — moj — žalostnoj* (Na očetovem grobu); *pihljaj — nazaaj; dno — oko; manj — sanj; moža — tla; mojih — knjig — vzdâh*. Velik del teh rim je Kette lahko bral pri Aškercu.

Ozek samoglasnik se stika s širokim *nedelja — veselja; mogoče — oče; princesi — prinesi; dekla — pritekla; široka — joka; njenega — zapuščenega; v lozi — skozi — pomozi; noči — odmevajoči; tebi — na nebi; božji — najstrožji; krotki — trenotki; korov — izvorov; iskren je — življenje*. Priznajmo, da bi bila večina teh stikov mogoča pri Gregorčiču, nekaj celo pri Stritarju!

Napačno stikanje polglasnikov in eljkanje: *trebušen — navdušen* (Želje idealistove); *prišel — otel* (Zimska romanca); *tenko — ženko* (Podgorska svetnica); *vjel — Azrael; dejal — pedestal* (Literarni pust); *dobil — lahkokrîl* (Novi akordi); *metulj — odplul* (Novi akordi); *bil — profil* (Adrija). Take rime so nam danes res zoprne, a ne pozabimo, da je bila o Kettejevem času ta izreka knjižna in obvezna!

Za mladega Župančiča velja vse, kar smo povedali ob Ketteju. V Mladih potih je okoli 30 primerov, kjer se rimata dolg in kratek vokal, n. pr. *dev — odmev; vihrâ — temnâ; gòst — skrivnòst, duh — napuh*. Akcenti so Župančičevi, torej je hoté rimal tako! Redkejši so zgledi za rimanje širokega in ozkega samoglasnika: *jemljejo — dremljejo; pokore — dvore* in še šest takih. V zarje Vidove pozna le še naslednje »nečiste« rime: *duh — kruh; dih — njih; kraj — sijaj; razoran — zaman*. Vse te se dadó zagovarjati, kakor bomo videli. Zimzelen pa ima samo še *hrûp — vkûp*, ki sodi v isto vrsto. Vidimo torej, da se je Župančič v svojem razvoju čudovito očistil, kar zadeva kolikost in kakovost vokalov. Dosledno je izpeljal rimanje *-ér* in *-ír*: večer — mir; mirno — verno; mirna — večerna in še večkrat.

Posebno poglavje je Župančičevo eljkanje. Breznik se je v omenjeni razpravi močno razhudil nad verzoma: *dedek naš lani odšel je — ko vrnem se, to bo veselje* (O Indiji Koromandiji); pristavil je ostro besedo, da pesem s tako rimo ne sodi v šolsko berilo. Dodajmo še nekaj podobnih zgledov: *brez kril — rodil* (Svež dih od gora); *po brazdah nasejal — je planil zarje val* (Manom); *razbil — večnih sil* (Pri kiparju Bernekerju);

vstal — gorskih skal (Kralj Matjaž); zrcal — nabral (Spokorna pesem); pri tem moram pripomniti, da se *val* lahko izgovarja kot *vau*. Kaj je res ta greh tolikšen v času, ko je bilo eljkanje ne samo v modi, marveč celo ukazano, ko se je učilo po šolah? Kljub gornjim zgledom pa mirno lahko zatrdim, da Župančič nikoli ni eljkal, saj je izgovarjal svoj belokranjski velarni *l*, kakor se gotovo še marsikdo spominja. Sicer pa je kar mikaven pogled, ko zremo tega »obtoženca« nekaj let pozneje v viharnem gledališkem spopadu z eljkarji. Kako se je »poboljšal«, kažejo verzi iz *Tartuffa* in *Slehernika*: *človeku — rekel; bil — pozabljiv; učakal — oblakov; kruhu — puhel; jaz sem tu — prišel; minil — pri vinu; gol — pal; krajev — vstajal.*

Kočljivejša zadeva je rimanje polglasnika, saj je delalo preglavice vsem našim pesnikom in tudi Župančiču, ker pač nimamo dovolj besed za rimanje. Če izvzamemo dvojice *ven — sen; pes — ves; bezeg — mezeg; bedenj — skedenj; svetel — medel* in poudarni *típ ščepec — menec*, nimamo nič za rimanje in zraven tega zveni stik s kratko poudarjenim polglasnikom nekam prazno. Zatorej so se pesniki zatekali k pisani podobi in rimali polglasnik z *e*, tako tudi mladi Župančič: *položen — sen; sen — Carmen; cvesti — zamesti*. Pomagali so si tudi tako, da so se polglasniških rim rajši izogibali. Seveda je izjema opisni deležnik, ki ga izgovarjajo na *-u*: *imel — zašel* (Jerala). Pri tem pa se seveda odpira vprašanje pogovornega jezika v poeziji.

Župančič se v nobeni dobi ni strašil rimanja s stranskim poudarkom, čeprav so ga prepovedovali. Čutil je, da je ljudsko, a vedel je tudi, da se s tem ne sme presiljevati, zato je dosegel lepo ubranost. Iz prvih del navajam: *dežjà — procesija; gospodar — Boltazar; med tem — Betlehem; držé — hočete* (Sv. trije kralji) in še pet podobnih. Ista zmernost se kaže tudi v poznejših delih: *trtami — oljkami; stezà — ravnega; romanja — našld* (Begunka pri zibelji).

Župančiču gre zasluženje, da je dokaj sprostil slovenski stik. Rad je rabil razširjeno rimo: *blestečimi — po sreči mi; Jelinič — skrbi nič; med brati ne — batine* (Jerala), *naključje — luč je* (Ples je šumel) itd. Čiste so mu rime *tiho — vzdihov* (Zvezde žarijo pokojno); *na zelenem homci — ob sonci* (Nad mestom); *poljan — omam; po potih — peroti; pesmi — res ni* (Po stranskih potih); *pipo — dovtipov* (Narodno blago); *Jurij — duri* (Pomladna epistola); *boči — naročji* (Glosa, Slap; tudi Kette že *vroča — naročja*); *časo — imaš jo* (Zlata ptička); *pas — čast* (Turek); *vešče — pleše* (Koleda); *globin — nad njim* (Doma); *hrupa — skupaj* (V tišino); *okrožji — toži* (Pogovor v temini); *na úho — sluhom* (V tišino); *lajne — opravljanje; najdražjim — sovražim; zlodej — prezgodej* (Tartuffe). Za spoznanje predrzna je rima *Husitov — hitel* (Pri kiparju Bernekerju). Sicer boste za marsikatero teh rim rekli, da je pač le asonanca, toda Župančič jih rabi v pesmih, ki imajo sicer polno rimo. Drugače je v *Sleherniku*, kjer zavestno meša rime in asonance. Sicer pa tudi asonanco štejemo k stikom in morda smo Slovenci preostro začrtali mejo med obema, posebno če pomislimo na že omenjeno rusko stikanje.

Za konec še dva verza, ki izpričujeta tako Župančičevo šegavost kakor tudi njegov živi čut za rimanje: *Kdo preštel bi vse te maharadžé — skorajda se tresejo mi hladže* (Omer čita Ahmedovo knjigo).

Prva učna knjiga slovenskega rimanja so bile in ostanejo Prešernove Poezije. Stritar je v Literarnih pogovorih skušal ustanoviti zakone stikanja. Takole je dognal: Rimajo se dolgi, kratki, široki in ozki samoglasniki ter polglasniki med seboj. Stranski poudarek za stikanje ni primeren. V rimo se morajo postavljati besede, ki imajo v stavku poseben pomen ali poudarek. Ta nauk je prevzela tudi Janežič-Sketova slovnica.

Breznik je menil, da je zlasti zadnja Stritarjeva zahteva prestroga. Bržčas mu ne bomo pritrdili, saj ima odmev svoj pomen le takrat, kadar odmeva kaj tehtnega, sicer je le prazen zven. O stranskem poudarku Breznik ne govori. Za čistost rime postavlja v Slovnici 1934 samo tole pravilo: Ujemati se morajo samoglasniki in soglasniki, začeni od naglašene samoglasnika. Pri čistih stikih se morajo ujemati široki samoglasniki s širokimi in ozki z ozkimi ter polglasniki s polglasniki. Potemtakem Breznik (in za njim Slovnica 1947) ne prepoveduje rimanja kratkega vokala z dolgim, čeprav so vsi zgledi tako izbrani, da nimajo takega stikanja. Breznik v Slovnici tudi ni ponovil trditve v izvestju, da je za stik dovoljeno jemati izreko samoglasnikov po različnih narečjih; n. pr. *Veliki se zbor je sešel, jaz sem na strani sedel* ima po njegovem čisto rimo, saj bi se na vzhodu reklo *sešew, sedew*, na zahodu pa *sešù, sedù*. Najbrž se je pozneje ustrašil posledic za knjižno izreko.

Potemtakem zadeva z rimanjem le še ni do kraja razčiščena in pesniki imajo vso pravico, terjati od slovničarjev, naj jim natočijo čistega vina. Kako naj se izogibajo napakam, če pa ni docela dognano, kaj je dovoljeno in kaj ne. Po zgoraj obravnavani rabi naših najboljših pesnikov do vključno moderne in po dognanjih slovenskega pravorečja bom skušal dati rimajočim nekaj nasvetov. Le-ti nikakor niso mišljeni kot oster ukaz ali kánon, marveč kot prijateljsko vodilo tistim, ki si ga žele. Upoštevali ga bodo, kadar bodo hoteli varno jadrati, a če ga ta ali oni pesnik ne bo hotel, bo že sam vedel, zakaj ne. Dognanja bi lahko takole postavili:

1. Slovenska rima je za uho, ne za oko, je akustična in ne grafična.
2. Stikanje v stranskem poudarku pozna narodna pesem, dosti ga je rabil tudi Prešeren. To je že dovolj opravičila, da se lahko dovoli, seveda ne smemo v tem pretiravati: *déklìcà — neusmiljenà; dnà — vsákegà*. Slabše menda tudi ni stikanje z dolgim vokalom *hiti — neučákani*.

3. Kratka in dolga *i, u* se lahko stikata: *ptìč — grič; dúh — krùh*.

4. Isto velja za dolge in kratke dvoglasnike: *kràj — máj; dál — pràv*; rimanje kratkega in dolgega *a* nekoliko moti v zaporednih rimah, sicer pa menda ne: *ràd — sád; bràt — grád*.

5. Dolga *o* in *e* se nikoli ne stikata s kratkima.

6. Dolga široka ali ozka *o, e* se smeta rimati samo z enakim vokalom. Prav je *vòda — pòda; vóz — kós; rēkla — tēkla; pēč — rēč*. Napačno *vòda — sòda; móra — zòra; móž — kòž; tēta — svēta; vèč — rēč*.

7. Polglasnik se rima samo s polglasnikom: *ves — kes*. Takih rim je zelo malo. Polglasnik v diftongu (isto velja za *e* iz jata, recimo v opisnem deležniku III. glagolske vrste) se po pogovorni izreki lahko izgovarja *-u* ali *-ou* in tako tudi rima: *prišèl — imèl; prišèl — v snù; prišèl — domòv*. Predaleč bi segel, kdor bi tak izgovor posplošil pri vseh dvoglasnikih, n. pr. *nòsil — òsel; poslál — domòv*. Sicer rad priznam, da bi bilo treba to poglavje še razbistriti.

8. Srednji in trdi *l* se ne rimata. Prav je: *sil* — *krokodil*; *jemal* — *piščal*; prav tudi *podil* — *siv*; *dal* — *pav*; napačno *skal* — *dal*.

9. Zveneči konzonanti se rimajo z nezvenečimi, kadar so na koncu besede ali pred nezvenečim soglasnikom, ker imajo v tej poziciji skorajda enak izgovor: *mož* — *kož*; *mraz* — *nas*; *mład* — *tat*; *krog* — *stok*.

10. Zaradi slušne podobnosti se stikata *ér* in *ír*: *mír* — *večér*.

11. Kjer ima SP ali pa narečje poudarne dvojnice, jih pesnik sme uporabiti.

12. Zdi se, da imamo slušni vtis popolnega odmeva tudi v primerih, kjer se stikanje ne ujema v vseh konzonantih: *tiho* — *vzdihov*; *homcu* — *soncu*; *po potih* — *peroti*; *vroča* — *naročja*; *vešče* — *pleše* ipd.

Silva Trdina

KAKO SODIJO O KNJIGAH...

Od vsepovsod slišiš, da današnji dijak nima smisla za literaturo, da ne ceni in ne ljubi knjige, da rajši »spoznava« romane z dveurnim gledanjem filma, kot da bi se »mučil« z branjem tedne in mesece. To je prav lahko ugotavljati in prav lahko je tudi obsojati profesorje, da ne znamo tega zatreti. Kje so pa kakšni nasveti?

Možnosti, kako vzbuditi v dijaku ljubezen do knjige in branja, je veliko. Prvi in neizpodbitni pogoj je pač profesorjeva lastna ljubezen do literature, kajti samo to, kar je v nas, lahko damo drugim, in čim več je v nas, tem več lahko damo. Pa niti samo naša ljubezen do knjige ne zadostuje; profesor si mora znati pridobiti tudi dijakovo naklonjenost, kajti človek sledi le tistemu, ki ga ima rad, in le tistega posnema. Kdor pa ima to dvoje, lahko z gotovostjo računa z uspehom. Ljubezen in spoštovanje do knjige bo vzgajal nehote pri vseh urah, tudi pri slovniških.

Toda to so samo pogoji, kaj pa sredstva?

Kot suplentka sem nekoč prisostvovala pouku prof. dr. Ivana Grafenauerja v nekem višjem gimnazijskem razredu. Zelo sem se veselila te ure. Zanimalo me je pač, kako razlaga literaturo naš prvi (in še do danes edini) avtor zakonito odobrene srednješolske literarne zgodovine. Dijaki so vso uro brali neki Jurčičev roman; če se ne motim, je bila »Hči mestnega sodnika«. Razočarana sem se vračala domov; bila sem prepričana, da s to uro nisem pridobila nič. Danes, po toliko letih profesorske prakse, pa vem čisto drugače: pri tisti uri sem pridobila ogromno! Z dijaki moramo brati. *Samo z branjem jih bomo naučili branja. Samo z branjem jim bomo približali knjigo.*

V nižjih razredih se zdi profesorju še samo po sebi razumljivo, da tolmači pravljico dijakom tako, da jo z njimi tudi prebere, in prav tako razlaga pripovedko ob zgledu pripovedke in basen ob zgledu basni. Ko pridemo v višjo, za branje ni več časa. Preberemo še pesem, odlomek iz romana, prizor iz tragedije in mislimo, da smo s tem naučili dijake spoznavati oblike, ki so dosti težje od pravljice, pripovedke in basni. Potem pa hočemo, da bero dijaki kot obvezno domače berilo, epe, novele.

romane, drame, razprave, eseje... in zahtevamo celo, da o tem še kaj napišejo. Naj damo dijakom še tako natančna navodila za branje, vse skupaj bo malo v primeri s tem, če *celotno delo* z njimi analiziramo. Šele ob branju se zbuje problemi. Šele ob zgledu lahko dokažemo dijakom, da knjig ne beremo samo zaradi »vsebine«. Ob branju zrasede nam avtorjeva osebnost, zdaj se poglobimo v umetniško snovanje, približa se nam nastanek dela, odpre se nam pogled v avtorjevo gradnjo, v njegov jezik, v njegov slog, začneta nas zanimati kraj in čas dogajanja, problematika dela, snov, označitev oseb, ideje.

Če bi bili dijaki pripravljene na privatno berilo z natančno analizo vsake literarne oblike v šoli, bi jim ne prihajalo več na misel prepisovati vsebine predpisanih del iz starih zvezkov, kot se tolikokrat dogaja, saj v njihovih zapiskih tudi ne želimo samo vsebin prebranih del, ampak individualne opombe, kakršne bi si moral delati vsak inteligent ob vsaki knjigi, ki jo bere. Dijaki bi tedaj razumeli, da zvezki o domačem berilu niso nekaj »šolskega«, kar bodo po maturi lahko zažgali, ampak nekaj, kar bodo v življenju nadaljevali in k čemur se bodo tolikokrat še radi vračali. Če bodo gledali na domače berilo s takega vidika, jim bo zanimiva tudi ura, ki jo bo profesor posvetil pogovoru o predelanem obveznem berilu, ali pisмени izdelek o tem delu. To oboje je poleg domačih individualnih zapiskov potrebno za poglobitev snovi, profesorju pa obenem pomaga tudi kontrolirati domače delo. Dokončno ga seveda ne bomo mogli nikoli kontrolirati. Lenuh bo še ob najboljši pripravi in najlepših navodilih prepisoval zahtevani izdelek. Pa naj prepisuje! Še vedno bo imel od tega več, kakor če bi ne delal nič. Mi pa verujmo v tisti dan, ko bomo prišli z moralno vzgojo tako daleč, da bo tudi lenuh s kesom začutil, da goljufa sebe in ne profesorja.

Ko si bomo slavisti priborili zopet več tedenskih ur, ko bosta izšla oba dela »Besedne umetnosti«, ko bomo dobili »Literarno zgodovino« in nove izdaje »Slovenskih beril«, bo vsak profesor slovenščine v razredu lahko našel časa za branje tudi najobsežnejših in najzahtevnejših literarnih oblik, kakor so epos, novela, povest, roman, drama, razprava, esej, potopis. Tedaj se bo dijakov odnos do knjige in branja poglobil. Dokler pa vsega tega ni, si pomagajmo, kakor pač vemo in znamo.

O knjigah in branju imamo tudi sestavke, ki zavestno bude ljubezen in spoštovanje do literature. Vsi prireditelji slovenskih učbenikov so vedno čutili potrebo po takih sestavkih, ker so upali, da se bo ob njih razvil prepotrebni pogovor o pomenu literature in o ceni knjige.

Kar nas je starejših slavistov, se gotovo še vsi spominjamo Debevec-Samsovega članka »Kako naj čitam« iz nekdanje Westrove čitanke za tretji razred. V tem članku je bilo veliko lepih navodil, kako vzeti knjigo v roke, da se ob njej resnično obogatimo. Toda kakor je bil članek izčrpen, pregleden in zanimiv za odraslega človeka in za profesorja predragocen, pri dijakih ni dosegel svojega namena. Za otroka pri trinajstih letih je bil preteoretičen in zato težak in dolgočasen. Tako smo prav lahko razumeli, da ga prireditelji poznejših gimnazijskih beril niso sprejeli v svoje knjige. V nekem meščanskošolskem učbeniku sem ga zasledila v zelo skrčeni obliki; to je bilo malo bolje, a po vsej verjetnosti niti tako ni uspel.

Prireditelji novih gimnazijskih beril so skušali rešiti ta problem s kakim rekom o knjigah in branju. Taka stvar je vedno lepa, toda v učbeniku za slovenščino navadno spet ne rodi tistega uspeha, kot bi ga morala. Profesorji se namreč takih kratkih sestavkov kaj radi izogibajo, ker jim nudijo premalo gradiva za zaokroženo učno enoto. Še slabše store tisti, ki dajo tako stvar prebrati za kako drugo snovjo, da učno uro lepo sklenejo. V takem primeru je kaj nevarno, da dijak ne občuti vrednosti besed, ki jih bere, in jih ima za navadno mašilo.

Prišla mi je na misel prijetna rešitev, kako pripraviti dijake do resnega premišljevanja o knjigah in branju. Zbrala sem precej aforizmov o tem in jih pokazala dijakom. Bili so navdušeni. To ni bilo nič suho šolskega. Bilo jim je življenjsko, pisano, zanimivo. Nekateri avtorji so jim bili znani; njihove sentence so jih še posebno zanimale. Imena drugih avtorjev so osvojili tisto uro in privlačno jim je bilo, da so bili najrazličnejših narodnosti, vseh dob in številnih poklicev. Debata se je vnela sama po sebi. Dijaki so aforizme tolmačili, jih primerjali, tehtali, se za nekatere še posebej ogrevali, dodajali svoje misli in se v nalogi, ki je sledila pogovoru, razpisali na dolgo in široko. Skoraj vsak dijak je našel tudi svoj aforizem o knjigi, iz vseh nalog pa je žarela ljubezen do branja in iz vseh je dihalo spoštovanje do dobre knjige.

Kako do živega je šla ta lekcija dijakom, sem se znovič prepričala konec semestra, ko sem pregledovala njihove zapiske o obveznem domačem berilu. Nekateri dijaki so si zapisali kak znan aforizem na platnicah, drugi kot geslo na začetku obravnave, nekateri so jih uporabili kot vodilno misel med izdelkom ali kot povzetek na koncu.

Delo je rodilo sad.

Naj navedem te aforizme tudi tukaj. Izbor boste še izpopolnili in če ima kdo kaj lepega, mu bom prav hvaležna, če mi pošlje, saj mislim, da ste vsi za to, da podoben sestavek izide v drugem delu »Besedne umetnosti« med zgledi za aforizem. Lépo in koristno poglavje bo in gotovo ga bodo imeli radi profesorji in dijaki. Torej!

Dante Alighieri (1265—1321), italijanski pesnik: »Četudi bi bil z eno nogo že v grobu, bi se še hotel učiti.«

Francis Bacon di Verulam (1561—1626), angleški filozof: »Branje napravi iz človeka človeka.«

Paul Bourget (1852—1935), francoski pisatelj: »Če bi si izprašali vest, bi ne našli človeka, ki bi ne priznal, da bi ne bil tak, kakršen je, ako bi ne bil prebral kakega dela, pa naj bo to pesem, roman ali odlomek iz zgodovine ali filozofije.«

Giosuè Carducci (1835—1907), italijanski pesnik: »Tiho branje z majhnim naporom dan na dan, s plodno potrpežljivostjo človeka, ki zna čakati, z vedrostjo tistega, ki vidi na koncu vsakega dela napredek in resnico, krepki, dviga in boljša razum in srce.«

Cicero (106—43), latinski govornik: »Knjige so najboljše prijateljice razsvetljenega in spoznavajočega človeka in njegova knjižnica je pravi paradiz, kraj veselja, razvedrila in premišljanja, tabernakelj njegovih misli.«

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1821—1881), ruski pisatelj: »Naučite ljudstvo brati in vse drugo bo prišlo samo po sebi.«

Emile Faguet (1847—1916), francoski kritik: »Branje je sladko, večkratno branje še slajše: samo to te nauči umetnosti branja.«

Fran Saleški Finžgar (*1871), slovenski pisatelj: »Lepa knjiga je odlesk vrlega, krepostnega naroda, grda knjiga — plaža — je odmev skvarjenega naroda.«

François de Sales (1567—1622), francoski mislec: »Iskal sem počitka vsepovsod, a našel sem ga samo v kotičku z majhno knjigo v rokah.«

Galileo Galilei (1564—1642), italijanski fizik in astronom: »Čudovita iznajdba nad vsemi iznajdbami: pogovarjati se z ljudmi, ki še niso rojeni... v raznih povezavah petindvajsetih črk.«

Carlo Goldoni (1707—1793), italijanski komediograf: »Čeprav nisem zanemarjal branja najbolj častivrednih in slavnih avtorjev, pri katerih sem našel kot pri najboljših mojstrih prekoristne dokaze in primere, sta vendar tisti dve knjigi, ki sta mi dali največ misliti in za kateri mi nikoli ni bilo žal, da sem ju uporabljal: Svet in Gledališče.«

Maksim Gorki (1868—1936), ruski pisatelj: »Knjiga nas uči ljubiti ljudi nesebično in spoštovati njihovo delo.«

Karel Havliček Borovský (1821—1856), češki kritik: »Knjižnica je šola za odrasle in mlade; v njej uče premnogi modri učitelji.«

Johann Gottfried Herder (1744—1803), nemški pisatelj: »Najlepše darilo za mladega človeka ni knjiga, ampak nasvet, kako naj jo bere.«

Huang Šanku, kitajski pesnik: »Če izobražen človek tri dni nič ne bere, začuti, da postaja njegovo govorjenje neumno, in ne pogleda se rad v ogledalo.«

Victor Hugo (1802—1885), francoski pisatelj: »Naučiti ljudi brati je kakor prižgati svečo. Vsak prebran zlog je iskra.«

Tomaš Garrigue Masaryk (1850—1937), češki filozof: »Povej mi, kaj bereš, in povedal ti bom, kdo si.«

Janez Mencinger (1838—1912), slovenski pisatelj: »Za knjige velja kot za vžigalice; čim slabša je njihova kakovost, tem več jih je treba in v večji nakladi jih razpečava prodajalec.«

Fran Ksaver Meško (*1874), slovenski pisatelj: »Različno mi govore knjige, a eno vem: najboljše, kar je kdo nosil v srcu, je dal knjigi in po njej izročil tudi meni.«

Michel Eyquem de Montaigne (1533—1592), francoski filozof: »Knjige so najiminitnejša iznajdba, kar sem jih našel na tej zemeljski poti; zato resnično pomilujem ljudi, ki morejo prebiti brez njih.«

Charles de Montesquieu (1689—1755), francoski filozof: »Študij je bilo moje najučinkovitejše zdravilo zoper tegobe življenja; po uri branja mi je izginila vsaka nevěščnost.«

Ugo Ojetti (1871—1946), italijanski esejist: »Po knjigah, ki jih bereš, lahko presodim tvoj poklic, tvojo kulturo, tvoje zanimanje, tvojo duhovno svobodo. Po knjigah, ki jih bereš zmerom znova, spoznam tvojo starost, tvojo moralo, to, kar si pretrpel, in to, kar še upaš.«

Francesco Petrarca (1304—1374), italijanski pesnik: »Priateljice, nadvse prijetne za družbo, vedno pripravljene na uslugo, nikoli nadležne, me uče živeti in umirati, preganjajo mi slabo voljo, me tolažijo in ne zahtevajo drugega kot primeren prostor v kotu mojega skromnega domovanja.«

Plinij mlajši (62—113), latinski pisatelj: »Ni je tako slabe knjige, da bi ne bilo nekaj dobrega v njej.«

Ivan Pregelj (*1883), slovenski pisatelj: »Kakor gobe ženejo dandanes — knjige. Pa so najbolj pisane glive strup in smrt. Morda so tudi najbolj mikavne knjige strupene. Čuvaj se strupa, ne beri slabih knjig!«

Jean Jacques Rousseau (1712—1778), francoski pisatelj: »Ne morem si misliti dobre knjige, ki bi ne izboljšala bralca.«

John Ruskin (1819—1900), angleški kritik in sociolog: »Kdo lahko prebere vse knjige londonskega muzeja, pa bo še vedno neuk. Kdor pa zna pravilno prebrati četudi samo deset strani dobre knjige, je lahko za vselej do neke mere izobražen.«

Samuel Smiles (1812—1904), angleški filozof: »Dobra knjiga marsikdaj pomeni za narod več kakor slavna bitka.«

Sokrat (470—399), grški filozof: »Kaj bomo dovolili naši mladini brati katerokoli leposlovno ali znanstveno delo in kateregakoli avtorja, da jo bomo tako okuzili z mislimi, ki so destikrat ravno nasprotno od tistih, ki jim bodo dozorelim morale voditi njihova dejanja?«

Tommaso d'Aquino (1225—1274), italijanski filozof: »Človeka, ki je prebral eno samo knjigo, se bojim.«

Jan Vrchlický (1853—1912), češki pesnik: »Če beremo zanimivo knjigo prvič, se nam rada primeri napaka, da v hlastanju po celoti spregledamo nadržbnosti. Če jo beremo drugič, smo dosti na boljšem: tedaj vsebino že poznamo in se laže ustavimo pri posameznostih.«

Stefan Zweig (1881—1942), nemški pisatelj: »Knjige so tu, čakajo in molče. Nič se ne vsiljujejo, ne kličejo, ne terjajo: Neme stoje ob strani, zdi se, da so zaspale, in vendar te iz vsake gleda neko ime kakor odprto oko.«

Oton Župančič (1878—1949), slovenski pesnik: »Kar je zapisano v knjigo, ostane iz roda v rod in vsako pokolenje zajema iz teh virov tisto, kar je v njih životvornega in oplajajočega... Dà, zatri nam knjigo in temà se zgrne nad nami. Iz strnjene skupnosti se odkrušijo tropi posameznikov brez vodila in ravnila, življenje na višji, duhovni ravni preneha... Kadar odložiš knjigo z globoko vsebino, si prevzet od notranjega ugodja, čutiš se bogatejši in svetlejši. Na vse strani so se razmaknile stene in pregraje, na vse strani se odpirajo razgledi v poprej neslutene pokrajine in daljave...«

Janez Rotar

PRIPOVEDNI STIL MASLJA PODLIMBARSKEGA

Po pripovedni snovi in pisateljski poti zavzema Maselj Podlimbarski (1852—1917) posebno mesto v razvoju slovenskega pripovedništva. Deloval je nekako ob strani glavnega književnega dogajanja in vladajoče literarne smeri. Vzrok je predvsem v odrezanosti od domače zemlje in kulturnega dogajanja doma. Odtrganost od domovine je odločilno vplivala na njegove oblikovalne zmožnosti, pa tudi na njegovo pripovedno tematiko. Kot izrazit pripovedni talent se je oblikoval individualno, vendar ob Jurčičevih pripovednih zgledih. Od tujih pisateljev mu je bil najbližji Turgenjev.

V slovensko pripovedništvo je vnesel novo tematiko, ko je s svojima zgodnjima črticama *Handžija Mato* (LZ 1887) in *Markica* (LZ 1887) razširil pripovedni krog na južnoslovansko področje. Ta svet mu je razen domačega ostal v književnih delih najbližji, saj ga je oblikoval v svojem najobsežnejšem delu *Gospodin Franjo*, ki je po snovi in doživetju iz osemdesetih let prejšnjega stoletja, a oblikovan šele konec prvega desetletja tega stoletja.

Masljev stilni izraz je tesno zvezan s tematiko, ki se giblje v glavnem v mejah avtorjevega avtobiografskega in doživljajskega sveta. V tematiki se je skušal čimbolj približati posebnostim posamezne snovi, pri tem pa naletimo, predvsem v zgodnjih letih, a tudi kasneje, na razne anomalije, ki jih sam menda ni opazil.

Za Masljev pripovedni slog zgodnje dobe so značilne šablone v sintaktičnih prvinah stavkov, narejenih po stilnih značilnostih južnoslovanske ljudske pesmi, ki je vplivala na Maslja že pri baladi *Na bojnem polju* (Zora, 1874), najpogosteje po začetnih verzih *Hasanaginice*. Po tej obliki slovanske antiteze gradi Maselj vrsto šabloniziranih stavkov, s katerimi skuša dramatizirati pripoved. Ta način hromi predvsem povest s slovensko kmečko snovjo. »Ali kdo stopi s praga gostilnice, stoječe kraj cestnega jarka, kdo je stopil tako težko in silno, kakor bi se bil siloma odtrgal od gostoljubnega poslopja? Ali je dolgi birič, terjajoč

davke, tako planil na dvor in se zbal prazne, toda stisnjene pesti, ali je bedni potnik, s sušo v mošnji tako skočil iz gostoljubne veže, hoteč se potuliti? Ni birič; da je birič, bi ga branil žandar z nabito puško; ni potnik, da je potnik, ubogajme bi ga gostili mati Jernačka, to so Novakov oče, vračajoč se z božje poti domov.« (Kako sem prvokrat romal, 133; povsod je citirano po Šlebingerjevi izdaji Masljevega Zbrana delu ali po prvem tisku, če dela ni v tej zbirki.) Antiteze so posebno pogostne v delih z bosensko tematiko. Razen tega se pojavijo srbohrvatizirani dialogi, ki sami po sebi dosti uspešno in neprisiljeno barvajo ozračje. »Kako si mali?« vprašam... »Zdravo sem, hvala Bogu! Pa kako si ti?« »Dobro sem hvala Bogu!« (Markica, 55.) V romanu je Maselj ta način precej silil, včasih na škodo, ker je tu jezik dvojen, v pogovoru z glavnim junakom Vilarjem in v opisih konverzacijski, v prikazu Bosancev in v njihovem nastopu po lokalno individualiziran. Iz tega okolja so tudi razne fraze, od katerih je najpogostejša »čudom sem se čudil« in vprašalnice »sem li... ni li... bi li...«, n. pr.: »Dasi Vilar ni bil iz plašljivega kota doma, ga je vendar prevzel strah in parkrat se je ozrl, ne prilomasti li iz goščave gorska zver, ne pridrsa li za njim gorski hajduk...« (328). Pogosto vpleta v bosenska kot tudi v druga dela metaforiko ljudske pesmi ali vsaj metafore po njenih primerih.

V avtobiografski tematiki uporablja Maselj manj individualiziran stilni izraz, jezik je konverzacijski, s številnimi srbohrvaškimi ali ruskimi leksikalnimi primesmi, ki so značilne pravzaprav tudi za druga dela, razen najboljših s kmečko snovjo. Iz tega kroga je po stilu najslabša mladostna povest Gorski potoki, kjer skuša avtor doseči nekak pesniški slog s privzdigovanjem ter s številnimi neposrečenimi komparacijami. Delane so povečini z antičnimi ali bibličnimi motivi in z njimi je Maselj hotel izčrpati in pokazati svoje znanje zgodovine, saj je ob doživljanju Gorskih potokov, leta 1877, v Ljubljani sistematično študiral zgodovino in je tudi po tej strani hotel karakterizirati sebe v glavnem junaku. Že po tej strani ustvarjajo disharmonijo in v Gorskih potokih docela ohrome slog, n. pr.: »Šinkovec je vstopil ves spehan in zasopel v Gregorkino sobo, kakor maratonski junak, ko je prinesel poročilo, da je sovražnik strt in pobit« (282). »Novakovemu očetu so se oči sijale kakor šarcu kraljeviča Marka v bojih z dušmani« (Kako sem prvokrat romal, 135). Tem primeram so podobni tipizirani stavki, ki jih je Maselj po vsej verjetnosti delal po kakem primeru v slovnici, so pa v večini spisov, n. pr. v Gospodinu Franju: »Mati, ki čepi v plesni dvorani vso noč ob mrzli steni kot strašilo prepodjetnim moškim, ni tako ponosna na svojo zalo hčerko, vrtečo se po parketu, kakor je bil Bobojedac ponosen na Danico« (697).

Za Masljev pripovedni slog je značilno vpletanje pregovorov, rekov in ljudske modrosti sploh, ki v večini del kot precej na gosto raztreseni aforizmi bogate izraz. Toda v Gospodinu Franju zaide pri tem v skrajnost in je pripoved s temi prviniami preobtežena, čeprav je po naravi značajev pogostna raba upravičena bolj kot kjerkoli drugje. Tako so nekateri stavki sestavljeni pravzaprav iz samih pregovorov, da včasih smiselno niti ne morejo biti povezani: »Bobojedac je povesel brke. — Težko je bosemu iti preko strnišča, še teže pa človeku, ki nima denarja,

je vzdihnil. Čez hip je pristavil: — Z denarjem nevesta je iz zlata, brez denarja je rešeto blata. Neprestano se gledata kakor kozja rogova, a to ne pomore, če se je ona rodila gola kakor repa. Golih kosti še pes noče, kaj bi jih maral stari Brnjavčič« (391). Podobno je na strani 326: »A zdaj, ko ste jim vi zmedli štrene, so vsi povesili brke, kakor krčmar, kadar nima gostov, ali pa cigan, kadar lakomnih oči gleda na pogačo. Atif itak gleda kakor hudič na veliki petek, Gajer se zviija kakor črv v siru in gozdar se oblizuje krog nas kakor pes okoli vrele kaše.« Pregovore je Maselj zajemal pri pisanju iz neke srbohrvaške zbirke, kakor poroča Vrhovnik (Slava Podlimbarskemu, 49 pod črto), zato ni čudo, da je Gospodin Franjo z njimi preobremenjen.

Zaradi majhnega obsega Masljevega slovenskega besednjaka sta često trpela pomen in estetska plat izraza: »Oblečen je bil v ubožno lovsko obleko« (Gospodin Franjo, 101). Hotel je reči »preprosto« obleko, a ni našel izraza. Pomanjkanje čuta za niansiranje in adekvatnost izraza sta še bolj občutna v pesniških opisih: »Zaslišal je nekje v gozdu ptičji glasek. Obveselil se je animalskega življenja« (113). Zato kar naprej ponavlja iste izraze za nekatere predmete in pojave. Tako uporablja le »napoj« za pijačo, »usmev« za nasmeh, »čša« za kozarec ter »čitati« za brati itd. Tak izraz zapelje včasih tudi v banalnost, posebno v liričnih prisposodobah: »Kakor žarnica se zablišči njen kratki pogled« (738) ali: »Vsa dekleta... so kazala nekakšen ogenj, ki se je vžgal nekje v no-tranjosti in je skušal Vilarja omotiti z visokimi plameni, pa je hitro izjedel samega sebe, ker ni bilo nakopičenega dosti goriva v dekliškem srcu...« (294). Prav zaradi stilne nespretnosti, zaradi neustreznega izraza niso uspeli nekateri sicer dobro zasnovani lirični prizori: »Danica, i ti hraniš grudo zlata v svojem nedrju... Bi li odškrnila, oddrobila?« (383.) V nekaterih primerih je pripovedni stil zaradi gostobesednosti nabrekel: »Vsa se je tresla same slasti ob mojem junaštvu, ki se je ujemalo z njenimi sanjami. Gotovo bi se bila onemogla hipne blaženosti naslonila na moje prsi in bi potočila solzo vroče ljubezni, ko bi ne bil sijal krog in krog prebeli dan, ki ni prijatelj genljivih ljubezenskih občutkov, in bi ne bila stopila v onem prevažnem trenutku v vsem svojem jutranjem lepotičju gospa poštarica na vežna vrata...« (Povest Ivana Polaja, LZ 1909, 368). To je najčešče nastalo zaradi nakopičene metaforike, ki je drugeje smotrnejše razvrščena.

V Masljevih delih so številni jedrnati opisi dogodkov in značajev, a često srečaš tudi dobro podobo pokrajine: »Dan se je cmeril na vseh straneh, na rjavkastih tratinah se je razlezla rosa, kamenje se je svetilo v mokroti, tudi drevje se je navzelo vlage. In zdelo se je inženirju, da se solzi zemlja pod svinčenim nebeškim svodom, ki je grozil, da pade nanjo« (Gospodin Franjo, 634). Opis pokrajine je lahko idejno nasičen; čeprav gre v prvi čas Masljevega pisateljevanja, je po svoji vsebini in socialnem tonu znamenje novega časa v tedanji slovenski književnosti: »Iz dimnika bližnje tovarne se je izgubljal lahek, sivkast dim v sveže, prozorno ozračje« (Krokarjev Peter, 12). S tem da je vnesel v pokrajino nekaj najbolj sodobnega — tovarno — kar ima v črtici o bajtarskem sinu, je z izrazito socialnim poudarkom napravil korak od Jurčičevega domačinstva k Cankarjevim socialnim črticam. Enakega pomena je tudi

kasnejša črtica Vojvoda Pero in perica, ki obravnava podoben motiv zatajitve lastne matere kot mlajša Cankarjeva črtica Greh. Pogosto so se Maslju posrečile tudi jedrnate karakterizacije: »Dober človek je, dasi ga obdaja vojaška skorja. Ni pust slinež in lizun. V njem sem našel več srca nego sladkih besed« (Gorski potoki, 257). Čeprav je v metaforiki precej slabosti, najdemo tudi nekaj lepih mest, n. pr.: »Podnevi je sonce svetilo, ponoči je sijala luna na najino delo« (Gospodin Franjo, 644). Brez posebej iskanih metafor je plastično pokazal, kako sta noč in dan garala. Prispodob ima Maselj sicer precej, a so večinoma folkloristično blago. Lastne metafore je delal predvsem pod vplivom ljudske pesmi, nekaj pa tudi povsem svojih, a niso vse posrečene. Nekatere se tudi ponavljajo, kot na primer »skozi steklo lizati med« (Gospodin Franjo, 168, 437) ali »sedmero žalosti« za žalosten dekliniški izraz (Povest Ivana Polaja, LZ 1909).

Masljevo izražanje je izrazito glagolsko. Pri tem je značilno, da pogosteje uporablja dovršne glagole, kar je posledica genetičnega postopka, ko je dogodke opisoval po spominu nanje, ne pa, kot da bi jih bil videl v svoji fantaziji: »Prinesla mu je prvi findjan. Preden ga je vzel v roko, je prijel za žličko in mešal črni napoj. Tako je morala postati pred njim. Dvignil je obraz k njej ter mešal in mešal. Pero je klestil drva nekje tam pod mejo, videti ni mogel, kaj se godi pod pristrešjem, kako tujec z očmi in prijaznim usmevom zavaja v greh. Vilar je mešal, dokler ni pljusnilo par kapljic črnine na njeno roko. Tedaj je njen jasni pogled zadel ob njegov obraz, v štirih očeh se je nekaj zmešalo in zamigljalo, kakor da je na modrem nočnem nebu nastal potres in so zvezde plesale okrog lune. Zatrešla se ji je roka, odvrnila je pogled od gospodina Franja na kavo. Vzel je skodelico, jo nastavil na ustno in prvi požirek je zdrknil v grlo gorak in sladak, kakor prvi občutek ljubezni. Šinila mu je v glavo misel: Kaj ko bi videl stari Pero? Ali bi ne skočil po skriti handžar in navalil na drznega švabskega tujca, ki po nepotrebnem moti nedolžno dušo! To hladno računanje ga je streznilo« (Gospodin Franjo, 291). V tem odstavku so zastopane vse glavne značilnosti Masljevega pripovednega sloga, predvsem pa usmerjenost v detajl. Glagole je stavil na začetek stavka menda v skrbi, da jih ne bi na konec in bi tako posnemal nemško rabo.

Masljev stil je v osnovi realističen, po sestavu pa preprost in brez posebnih metafor in metonimij ter drugih stilnih elementov. Kvarijo ga narejene primerjave zaradi tuje vsebine ali stavčne tipizacije, zaradi česar hromi naravni utrip v osnovi dobrega pripovednega organizma. Stilistično Maselj ni posebej oblikoval del, kar je vidno iz konceptov, zato so često ostali številni tuji, srbohrvaški izrazi, ki so jih uredniki zadnji čas zamenjali z domačimi. V stilnih sestavinah zato ni napravil velikéga napredka, bolj v jeziku, ki je v zadnjih delih sodoben in gladko tekoč, a po izrazu v primeri z začetnim ne več tako preprost.

Maslju je v pripovedništvu veliko pomenil njegov dnevnik. Iz njega je razvidno, kako je bil zapisovalec sprva nespreten, počasi se je pa v daljših popisih izoblikoval, predvsem v opisih narave, ki kažejo že zgodaj na zavestno literarno prizadevanje. Že 1878 piše v dnevniku: »Jesensko sonce je plavalo na modrem obzorju. Po travnikih so se pasle neštetilne čede, okoli njih pa so popevali pastirji otožne slovaške melo-

dije, na katere so odgovarjali veseli birači po bogato obdarjenih vinarjih.« Opis je po zgledu antičnega Vergilovega opisa bukoličnega življenja še šolski, a polagoma dobi v pristnejšem Masljevem doživljanju več samostojnosti. Tako so nekateri opisi narave, posebno pa gozdov v Markici in Gospodinu Franju, najboljši deli Masljeve proze. Izostril si je čut, da je znal tenko prisluhniti naravi in drobnim dogodkom v njej, ki so dobili literarno podobo že ob prvem zapisu v dnevniku (Sinica), a so kljub temu dognani in umetniško oblikovani.

Za Masljevo pripovedništvo je značilna dvojnost, ki se kaže v nagnjenosti k dramatiziranju in v ravno tako močnem nagnjenju k premisslanju, k refleksiji. Ti dve težnji pa druga drugo izpodbijata in onemogočata, zato je ob majhni pisateljski praksi in nedoživetosti propadla mladostna tragedija Milan in Jela. V primerih, kjer je dramatizatorska težnja izpodrinila premisslanje, je delo enotno, estetsko popolnejše (Tovariš Damjan, Tovariš Kladviček, manj Krokarjev Peter ter Plaznik in kirasir Martin). Drugič je izpodrinjena dramatična komponenta (Stričevi darovi, V vojaškem arhivu); tako so ta dela manj dognana, ker je preveč didaktiziranja v njih. V drugih spisih je ostala dvojnost, ki je v nekaterih primerih uspešneje kombinirana (Handžija Mato, Markica, Vojvoda Pero in perica, Gospodin Franjo, Rex Sodomae), drugje pa slabše (Gorski potoki, Potresna povest, Iz starih zapiskov). Značilna je Povest Ivana Polaja, kjer prevladuje, podobno kot v Starih zapiskih, v prvi tretjini razmišljajoča komponenta, ki uvaja dramatično dogajanje ostalega dela. Ta kombinacija je relativno bolj uspela kot neorganično menjavanje v Gorskih potokih in Potresni povesti.

Avtorjeva poseganja v objektivno epsko pripoved so pogostna značilnost Masljevega pripovedništva, so pa treh vrst. En način je nagovarjanje bralca ali češče bralke: »Takšen štor! — vzklikne nevoljno naša prekrasna bralka, ako Bog nagradi naš trud s katero« (Potresna povest, 160). Ob drugi priliki z obširno prisposodbo pokaže na svoje pisateljske težave: »Tako po priliki se godi nam, pišočim to povest... potrti in oplášeni se zaganjamo na suhega konjiča svoje domišljije...« (167). Podobne vložke ima Maselj še v Povesti Ivana Polaja (394) in v Gospodinu Franju (140, 477), a so že bolj avtobiografski. Tega je torej v Masljevih delih obilo in kaže na značilno potezo piscev, ki si tako pomagajo iz kompozicijskih težav. Z osebnimi posegi ali izstopi pa je hotel avtor doseči tudi večjo povezavo z bralcem, ko je kazal na svojo prisotnost. Razmerje med avtorjem in bralcem je tako intimnejše in s tem avtor lažje vpliva na bralčevo miselno sprejemanje celotnega dela.

Medtem ko se je Maselj apostrofiranja v smislu režijskih opomb naučil bodisi pri Jurčiču ali Turgenjevu, saj je pri obeh to manira, ima pa povsem svoj značaj in pomen avtorjevo navezovanje različnih dogodkov v sodobnem političnem ali kulturnem življenju na zgodbo. Posebno, kadar gre za sočasne politične dogodke, je hotel ob njih pripeljati bralca k pravilnemu presojanju. Tako mu je uspelo močno in po svoje poudariti idejnost dela. Te opombe so večinoma avtobiografske, a jih je Maselj ponekod črtal, drugod spet ne. Stavek na str. 501 Gospodina Franja je v prvi izdaji 1913 izpustil verjetno po nasvetu Frana Ilea, predsednika Slovenske Maticе, ki je roman izdala: »Vzemši v

misel to odo sem nekoliko krenil na stranpot, to pa zato, da radovednemu in hvaležnemu bralcu lahko odkrijem, da se je moj roman rodil iz podobnih slovenskih zapiskov, ki so bili pred dobro četrtno stoletja v sirovih in težkih letih začrtani na papir« (Manuskript 1052/V, str. 193 v NUK). Podobno prečrtana reminiscenca je tudi v 41. poglavju Gospodina Franja: »S takšnimi občutki smo današnje dni čitali novine, ki so nam oznanjale pohod Srbov in Bolgarov proti južnemu morju, ako se da majhno primerjati z velikim« (693). Ostala pa so podobna avtorjeva premišljanja, ki jih je obdržal kar v prvi osebi, na str. 282, 721, 722.

Tretji način avtorjevega poseganja v epski tok pripovedovanja je bolj problematičen in zanimiv posebno z literarnozgodovinskega vidika. To so Masljeve literarno snovne asociacije in opazke, ki se nanašajo na literarno smer nekaterih tedanjih slovenskih pisateljev in pesnikov. V Plazniku in kirasirju Martinu se je v opisu kmečke hiše posredno obregnil ob Gregorčiča: »Res mi skupina mnogovrstnih stvari . . . ni predstavljala take harmonične celote, kakršno predstavljajo zbrani udje slovenskega pesnika . . .« (90). »Zbrani udje« so iz motta Gregorčičevih pesmi (Poezije 1882 in 1885). Maselj kaže tu nekako nezadovoljstvo z Gregorčičevim opevanjem kmečkih stvari. Deloma se besede nanašajo na pesem Kmetski hiši (Soča 1884 in SN 1884), ki jo je Maselj nedvomno poznal; njegova pravkar omenjena povest je bila objavljena šele 1889 v LZ. Vprašanje je seveda, če tudi sicer ni bil naklonjen Gregorčičevi pesmi; gornja reminiscenca pač kaže nekako v to smer. V isti povesti se je neposredno spotaknil tudi ob svojega nekdanjega učitelja in rojaka Andrejčkovega Jožeta. — V drugih primerih so taka navezovanja na književne sodobnike bolj anonimna, n. pr. na str. 477 Gospodina Franja: » . . . kakor opozarja naš sentimentalni pisatelj na koncu duhovito-sentimentalnega stavka s tremi pikami na nekaj neizrekljivega, o čemer naj premišljuje blagovoljni čitatelj sam.« Taki vložki kažejo na Masljev temperament v ironiziranju raznih književnih manir. Kakih zanesljivih zaključkov ni mogoče napraviti brez upoštevanja podobnih dnevniških zapiskov o Mešku (o romanu Na Poljani) in Cankarju (Na klancu), vendar to ne spada več v okvir tega članka. Treba je le dodati, da Maselj ni hotel biti vezan na nobeno književno smer in se je držal svojega načela: »Naš pisatelj nam piši, kakor in kadar mu srce veli in v nobeno slovstveno strujo naj se ne sili« (Dnevnik, 5. XII. 1896). Vendar je v celoti realist, tako po konceptu, kar kaže geneza posameznih del, kot po nazoru, češ naj literatura vzgaja, kot piše v dnevniku 6. III. 1897: »Ni namen leposlovja ta, da bi se s svojimi proizvodi producirali več ali manj genialni ljudje, ampak da bo dvigalo omiko.« Včasih sicer vpleta romantične elemente, ki so pa bolj stilne kot snovne narave. Naturalistične prvine so redkejše in preproste, a za dobo, ko je izdal Gorske potoke, toliko drzne, da jih je kritika ostro napadla. Podobni elementi se kažejo še v Povesti Ivana Polaja in Rex Sodomae, a so zelo redki.

Že na prvi pogled je vidno, da je Masljev slog preprost, brez posebnih stilističnih prvin, z redkimi pesniškimi sredstvi — metaforami, primerami in podobno. Za osnovo mu je v kmečki snovi preprost kmečki govor, v bosenski in avtobiografski pa navaden konverzacijski jezik, ki je v prvem primeru niansiran in obarvan s srbohrvaškimi in turškimi iz-

razi, v drugem pa ponekod rahlo intelektualiziran. Najbogatejši in najbolj samosvoj slog ima Maselj v kmečki povesti, ker se je znal tako po miselnosti kot tudi po govoru približati kmečkemu človeku. Najbolje ga je zadel v dialogih in v individualni ali tipični govorni karakteristiki posameznega značaja — kirasir Martin, mešetar Črž, Damjan, Plaznik, Planjavec. Masljev pripovedni slog v kmečki povesti je spočetka rastel, proti koncu ni ravno padal, izgubljal pa je svojo kmečko individualnost. V Krokarijem Petru (LZ 1886) je sicer jezik kmečki, a slog je neizdelan. S Plaznikom in kirasirjem Martinom (LZ 1889) se že bliža aforističnemu jeziku v Tovarišu Damjanu (LZ 1902), ki je značilen tako za dialoge, ki so najboljše del, kot za razne opise. V enotnem konceptu dosega slog v tem delu največjo dognanost, tako da je Tovariš Damjan vrh Masljevega stila, predvsem zaradi enotnosti in dramatične jedrnatosti izraza. Kasneje pa se v delih kaže odtrganost od živega materinega jezika, kar zmanjša občutek za pristnost, ljudskost izraza. Povsem papirnate besede, ki so po navadi izposojenke iz slovanskih jezikov, se vrivajo v tipično kmečko jezikovno osnovō. Zato je v nadaljnjem delu s kmečko snovjo, v Potresni povesti (LZ 1903), padec znaten, ker jo je pisal po pripovedovanju in časniških poročilih. Zadnje delo s kmečko tematiko so Rimski romarji (Slovan, 1915), kjer pa sta jezik in stil že pod vplivom novega Masljevega jezikovnega izobraževanja iz slovnice. Jezik je tu intelektualiziran, kmečkō pristnosti razen v nekaterih dialogih ni več. Končno je to tudi zadnje delo in avtorjev stilni prijem se je poenotil.

Večjo stilno specifikō je dosegel v delih z bosensko tematiko. V primeri s prejšnjimi je ena sama nova stilna komponenta, ki pa močno individualizira jezik in slog. To so srbohrvaške sintaktične in leksikalne primesi, s katerimi hoče povečati pristnost okolja in izraza svojega pripovednega žanra. To se mu posreči, kjer je slog nekoliko pesniški, privzdignjen, n. pr. v Handžiji Matu, Markici in ponekod v Gospodinu Franju. Ponekod v Starih zapiskih in v romanu deluje to negativno, ker uporablja te izraze namesto slovenskih tudi v intelektualiziranem pripovedovanju in refleksivnih odstavkih.

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

OD PREŠERNOVEGA SPOMENIKA DO JEŽICE

Čopova ulica je prevzela to ime po osvoboditvi, ko je bila odkazana prvaku naših pesnikov Prešernu najlepša ljubljanska magistrala, sedanja Prešernova cesta. Čopova ulica je od leta 1890 nosila Prešernovo ime, poprej se je imenovala *Slonova ulica*. To ime je povezano z resničnim slonom, ki ga je Ljubljana pred štirimi stoletji videla prvič. Spomladi leta 1552 je potoval avstrijski nadvojvoda, poznejši cesar Maksimilijan II., iz daljne Španije domov na Dunaj. V njegovem spremstvu je prikoračil po Tržaški cesti v Ljubljano tudi velik črn slon, za naše kraje v tistih časih gotovo ne manjša senzacija kakor današnjemu svetu

umetni satelit. Prenočil je na pristavi gostišča, kjer stoji zdaj hotel »Slon«. P. Radics (Alte Häuser) sodi, da se je gostišča že tedaj prijelo ime »Pri elefantu«, Ivan Vrhovnik (Gostilne v stari Ljubljani) pa ima za verjetnejše, da je dobil hotel to ime šele po letu 1818, ko je obiskal Ljubljano neki drug slon po imenu Misbaba. Med ljudstvom se je udomačilo ime »Pri Mokarju«, ko je (1825) postal lastnik hotela France Rode, po domače Mokar, in se je to ime ohranilo poleg »Elefanta« še v naše stoletje. V Prešernovih časih je bil hotel enonadstropen, vhod je imel iz sedanje Čopove ulice. Leta 1857 je bil prezidan v dvonadstropno poslopje, v dobi prve Jugoslavije pa v moderno petnadstropno palačo.

S »Slonom« je povezan motiv za Prešernovo šaljivko »Od železne ceste«, ki jo je pesnik objavil 16. IV. 1845 v »Novicah« pod naslovom »Pesem od železne ceste« in s podnaslovom »Andrejšik in Barbika«. Pesem je zasnoval iz zaljubljene misli na lepo Barbiko Peklarjevo, svakinjo »Slonovega« hotelirja Jožeta Zalarja, in iz mrzličnega pričakovanja železnice, ki so jo tisto pomlad (1845) začeli graditi od Celja proti Ljubljani (po Kidričevi in Slodnjakovi razlagi te pesmi). Čez štiri leta (1849) je v Ljubljano res »privihral prvi hlapec«; Prešeren tega ni več dočakal. Čez nadaljnjih osem let (1857) je dosegla železna cesta tudi Trst. Pesnik je v nagajivo zbadljivem prerekanju med zaljublencema v pesmi namigoval na svojega tekmeča, Barbikinega ženina zdravnika dr. Jožefa Maderja, vdovca, ki je bil videti mnogo starejši, dasi sta bila s Prešernom enakih let. Barbika je bila 23 let mlajša, zato ji pesnik poredno polaga na usta besede: »Jaz pa iz domačih starcev si moža zvolila bom...« Res se je poročila z Maderjem; umrla je leta 1905, stara 82 let.

Še v starem hotelu je bila po Bachovem absolutizmu ustanovljena 20. 10. 1861 ljubljanska »Narodna čitalnica« in je že mesec dni nato priredila prvo »besedo« (24. 11.). Naša obmejna mesta so bila pred Ljubljano tudi v tem: prvo čitalnico je ustanovil Trst, drugo Maribor; za Ljubljano pa: Celje, Tolmin, Gorica in tako naprej po vsej Sloveniji (ZMS 1869). Pač pa je ljubljanska Čitalnica postala matica, iz katere in ob kateri se je vzbudila večina poznejših narodnih kulturnih društev: Slovenska Matica in Sokol (1863), Dramatsko društvo (1867), Glasbena Matica in Pisateljsko društvo (1872) idr. Čitalnica je obnovila in utrdila tudi temelje za ustanovitev stalnega slovenskega gledališča.

Prvi načelnik Čitalnice je bil župan *Mihael Ambrož*. Njen program je označil v »Novicah« takole: »Naš edini namen je le omika našega zanemarjenega materinega jezika na poti društvenega življenja.« Današnjemu slovenskemu človeku se gotovo zdi to kaj skromen, da ne rečemo reven ali celo čuden program, če se ni razgledal po naši trpki zgodovini in le uživa sadove današnjega razmaha.

Ob rojstvu »Čitalnice« in »Matic« je minevalo že drugo desetletje, odkar je Prešeren izpel svojo visoko pesem, a v narod še ni mogel prodreti. Tedaj nismo imeli še niti prav slovenskih osnovnih šol, omiko ljudstva je morala buditi privatna iniciativa. Pomemben delež v kulturnem prebujanju imajo čitalnice. Bleiweisove »Novice« so že dvajset let prodirale v kmetske in obrtniške hiše ter med izobražence, vendar se je zdelo uredniku še tedaj potrebno predavati v Čitalnici slovenskim izobražencem, »da ni prav, ako se govori o *kranjskem* jeziku, ampak

da pravo ime za jezik naš je le jezik *slovenski*«. Predavanje je ponatisnil v brošuri *Slovenski jezik pa kranjska špraha*. Podučno humorističen govor dr. Jan. Bleiweisa v čitavnici ljubljanski« (1862).

Ob takih spominih na nekdanje dni lahko doumemo, zakaj so čitalničarji na svojih prireditvah in tudi po tem Bleiweisovem predavanju navdušeno peli vžigajoči Jenkov »Naprej...!« In peli so ga s prepričanjem, kakor je dobro prikazal režiser prof. *Mirko Mahnič* v dramski rekonstrukciji čitalniškega večera z Vilharjevimi ljudskimi igrkami.

Po dveh letih svojega obstoja je dobila Čitalnica večje prostore in dvorano v Souvanovi hiši na začetku sedanje Titove ceste št. 3.

Na prostoru današnje Glavne pošte (sezidane 1896) je stala poprej privatna Luckmanova hiša. V njej je prebival in imel pisarno dr. *Crobath* v zadnjih letih svojega življenja (1844—1848) in v tej hiši tudi umrl. Njegova, Prešernova in Smoletova družba je rada zahajala v gostilno hotela »Pri Maliču« (imenovanega tudi »Hotel Stadt Wien«); stal je na vogalu med Titovo in Cankarjevo cesto, kjer je zdaj blagovnica Na-ma. (Palačo je sezidala češka tovarna obutve Bat'a leta 1938.) Pri Maliču se je v aprilu 1841 sešla *Prešernova družba s Stankom Vrazom* in ruskim slavistom *Izmajlom I. Sreznjevskim*. S tega Vrazovega obiska je ohranjena za tiste čase značilna pa nič kaj vesela epizoda o »kranjski šprahi«. Vraz je nagovoril sobarico po hrvatsko, ta pa mu je odgovorila: »Šafajo en al dva cimra?« Vraz se je srčno nasmejal taki »žlabardiji« (žlabudranju) pristne Kranjice.

Za »Slonom« v *Nazorjevi* (prej *Frančiškanski*) ulici je v novi Jugoslaviji ustanovljeno »Mestno gledališče«; to je v Ljubljani tretje poklicno gledališče in se razvija v zdravi tekmi z Dramo. V isti hiši ima svoj sedež *Akademija za igralsko umetnost*.

Nasproti tej je *Tiskarna »Jože Moškrič«* (prej *Učiteljska tiskarna*), ena najboljših v Sloveniji. Ustanovila jo je v začetku našega stoletja zadruga naprednega učiteljstva za sprostitev svobodnega tiska.

Titova cesta (prej *Tyrševa*, do leta 1932 *Dunajska*). Od maja 1956 obsega tudi bivšo Schellenburgovo ulico, ki je segala od Zvezde do Glavne pošte. Leva stran od Zvezde do Ajdovščine bo kmalu vsa prekipevala v nebotičniških višinah palač. Na voglu Titove in Cankarjeve ceste stoji palača *Narodne banke*. Zgradila jo je kmalu po prvi vojni bivša Ljubljanska kreditna banka, ki je imela poprej prostore v Stritarjevi ulici št. 2. Med ustanovitelji te banke sta bila tudi vodilna politika narodnapredne stranke *Ivan Hribar* in *dr. Ivan Tavčar*, ko se je slovensko meščanstvo v dobi avstrijskega kapitalističnega reda gospodarsko osvobajalo izpod odvisnosti od nemških in židovskih denarnih zavodov, med katerimi je bila »Kranjska hranilnica« bogata zakladnica za šulvereinske otroške vrtce in osnovne šole, za nemško gimnazijo s komaj sto dijaki in je sezidala posebno nemško gledališče (današnje dramsko poslopje); obrtnike in trgovce je »kupovala« s krediti ali pa jih pognala na boben. Novi družbeni red je pogreznil vse te boje v pozabo.

Na prostoru sedanje Narodne banke je bil v 17. stoletju (1648) sezidan samostan *klarisinj* (redovnic sv. Klare) s cerkvijo ob Cankarjevi cesti. Ko je *Jožef* razpusil te redovnice (1782), so samostan preuredili v vojaško bolnišnico in v vojaško oskrbovališče s pekarno. Z ogromnim

obzidanim dvoriščem je segalo do sedanje Župančičeve ulice. Leta 1908 je dobila vojaška bolnišnica nove stavbe na Zaloški cesti, oskrbovališče pa tam blizu na Kodeljevem.

Palača Državne sekretariata za notranje zadeve je iz leta 1937. Sezidala jo je Vzajemna zavarovalna banka »Slavija«, ki je imela prej svoje prostore v Gosposki ulici št. 12. Ustanovil jo je (1876) kot podružnico centrale v Pragi Ivan Hribar iz narodnostno konkurenčnih razlogov proti nemškim bankam.

Poprej so stale od tod do Ajdovščine enonadstropne meščanske hiše, pomaknjene v cesto za dobro četrtno sedanje cestne širine. Prva hiša tu, v Prešernovem času označena s št. 61 (pozneje: Dunajska ali Tyrševa c. 5), je bila last žitnega trgovca Andreja Fröhlicha. V njej je prebival zadnje leto svojega življenja Andrej Smole.

Prejšnja leta je živel večinoma na gradu Prežeku pod Gorjanci, ki mu ga je mati kupila malo pred svojo smrtjo (1833). Za gospodarstvo ni imel smisla in kot pravi demokrat ni terjal od podložnih kmetov ne tlake ne desetine. Posestvo mu je lezlo v dolgove in ko je občutil, da mu tudi zdravja ne more zboljšati gorjanski zrak, se je jeseni 1839 za stalno preselil v Ljubljano, graščino pa prodal. Naslednje leto 30. novembra so se pri njem zopet zbirali povabljeni prijatelji k večerji na veselo njegovo godovanje. Ko je v obednico stopil Prešeren, je Smole razširil roke proti njemu in se tisti hip zrušil v njegovo naročje ter od kapi zadet izdihnil v njegovih rokah. Pesniku je otrpnila žalost v smrtnem molku, izgubil je za Čopom najintimnejšega prijatelja, »bratca Andreja«.

Posestnik te hiše je dokupil še sosednji dve hiši (št. 7 in 9) in ves sklop hiš preuredil (1860) v hotel »Pri zelenem levu«. Tu je začel (1863) svoje društveno delovanje »Južni Sokol«; imel je tedaj 70 članov. Uredili so si telovadišče ter prirejali deklamacijske in pevske večere v gostilniških prostorih.

Na desni strani ceste sta hiši št. 20 in 22 (prej 12 in 14), ki ju je imel v posesti Smole od svojega 24. do 27. leta. V prvi hiši je prebival in imel žitno trgovino. Zaradi finančnega poloma in ranjen od razočaranja v ljubezni do Zeschkove Fini je zbežal v tujino (1827 do 1831), »videl Nemško, Francosko, Britansko, Švajca visoke gore in jasno nebo italijansko« ter po štirih letih »s srcem obupnim prišel domu«. Mati mu je kupila hišo na »Bregu« št. 20 (»Pri vitezu«), a jo je moral zaradi novih dolgov že kmalu (1836) prepustiti bratu Mihju. Živel je od obresti nedotakljive glavnice 12 000 gld in od graščinskega posestva na Prežeku.

Ob boku današnje kavarne »Figovec« na nezazidanem prostoru je stala pritlična hiša (Titova c. 13), rojstni dom Andreja Smoleta (r. 18. novembra 1800). Tu je bila znamenita gostilna »Pri Figovcu« in zadaj v dobi prevoznitva in pošte s konjsko vprego številni hlevi. Modernizacija Ljubljane je ta kmetski tip hiše iz leta 1770 neusmiljeno podrla jeseni 1951. Prijateljska družba slovenskih »penatov« (hišnih varuhov): dr. Alfred Šerko, dr. Matej Šmalc, dr. Janez Plečnik, dr. Rudolf Andrejka, polkovnik Emil Knific in drugi so dali na hiši vzidati Smoletu marmorno spominsko ploščo. Odkrili so jo v slogu romantike ob plamenicah in brez slovesnega hrupa opolnoči 15. maja 1926. Vanjo je bila vklesana

zadnja kitica Prešernove elegije »V spomin Andreja Smoleta«. (V prvem verzu so spremenili pesnikov izraz »zemlje odeja« v »grôba odeja«, v drugem pa namesto »njene moči« — »zemlje moči« in se podpisali: »Bratcu Andreju v opombo — Penatje, MCMXXVI.«) Arhitekt Plečnik je ohranil to ploščo in preprosti kamniti portal porušene hiše ter oboje dal vzdati v ogradni zid mestnega gledališča v Križankah na vnanji strani ob Cozjovi cesti; zraven je vzdal tudi portal sosednje hiše Smoletovih (št. 11), ki se je prav tako morala umakniti željam urbanističnih arhitektov.

Dalje prihodnjic

Ocene in poročila

O JEZIKOVNIH VADNICAH I—IV

Slovenske jezikovne vadnice I—IV* so izpolnile velike vrzeli, ki so nastale v pouku slovenskega jezika po vojni. Takrat smo namreč opustili Slovenske čitanke za nižje razrede srednjih in sorodnih šol in s tem tudi slovnici za prvi in drugi razred, ki sta bili dodani prvima dvema čitankama. Za tretji in četrti razred je izšla slovnica posebej 1940 in je pri njeni sestavi sodeloval poleg »čitankarjev« prof. Bajca, Kolariča, Rupla, Sovreta in Šolarja tudi dr. Anton Breznik. Te slovnice, ki je obsegala tudi učno snov prvih dveh razredov in je tako rabila ponavljanju celotnega slovnicega gradiva ob sklepu štiriletnega gimnazijskega šolanja, pa tudi nismo po vojni več uporabljali pri pouku.

O tem menda ni treba izgubljati besed, kako je bil brez učnih knjig pomanjkljiv in otežen pouk slovenskega jezika v nižji gimnaziji. Komaj pa si lahko zamišljamo, kolikšne so bile težave začetnikov, ki so poučevali slovenščino, a niso imeli niti prakse niti učbenikov in je bilo njih znanje jezika večkrat prav pičlo ali celo nezadovoljivo. Seveda je bil zaradi tega tudi pouk slovenskega jezika zelo neenoten.

Zato smo se vsi učitelji slovenščine razveselili novih Slovenskih jezikovnih vadnic za I.—IV. razred gimnazij. Izšle so v letih 1951—1956 in hvaležni smo zanje njih avtorjem, za prvi razred profesorjem Bajcu, Francetu Pacheinerju in Vlasti Pacheiner, za ostale tri vadnice profesorju Stanku Buncu. Koliko obsežnejše, nadrobnejše in bolj utrjeno znanje si lahko sedaj pridobe dijaki! Kljub temu, da znamo ceniti pomen in vrednost teh učbenikov, nas pa vendar povsem ne zadovoljujejo. Ne omogočajo, da bi ob njih slovnici pouk potekal res smotrno, da bi si dijaki v čim krajšem času in čim laže pridobili kar najtemeljitejše znanje in da bi jim bile ob teh učnih knjigah konec štiriletnega gimnazijskega šolanja jasno in pregledno pred očmi tako celota kot nadrobnosti slovenskega knjižnega jezika, kolikor jih je mogoče zajeti v šolsko slovnico.

Kateri vzroki pa so, da Slovenske jezikovne vadnice povsem ne ustrezajo? Prvi vzrok je nedvomno njihova preobsežnost v posameznostih kot v celoti. Nekaj dokazov za to trditev: Samo zgledi, razlaga in definicija, kaj so samostalniki, ter ugotovitev, da jih razdelimo na konkretna in abstraktna imena, konkretna pa dalje na lastna, občna, skupna in snovna imena, in da pišemo lastna imena z veliko začetnico, obsegajo v prvih treh vadnicah 14 in pol strani. Zgledov za samostalnike, njihove vrste in pisavo lastnih imen pa je 624. Mislim, da bi za razlago teh slovnicega dejstev zadoščalo nekaj deset zgledov, vsi drugi pa naj bi prišli med vaje.

* Ker mi je bil odmerjen čas za referat, ki sem ga imela na zborovanju v Dolenjskih Toplicah, sem v njem obravnavala samo metodično plat učbenikov, nisem pa mogla kritično pretrsti v njih zbranega jezikovnega gradiva niti načeti vprašanja, v kakšnem obsegu naj se sploh obravnava slovnica v nižji gimnaziji.

Ker so posamezna poglavja tako na dolgo obdelana, je seveda tudi obseg Slovenskih jezikovnih vadnic v celoti prevelik, saj je v vseh štirih vadnicah besedila za 796 strani, in sicer v I. 149, v II. 279, v III. 213 in v IV. 155. Porazdeljeno pa je gradivo takole:

	Fonetika Pravopis		Stavek	Ločila	Besedne vrste	Uvod v jezik Besedni zaklad
I. vadnica	13	5	17+6	13	95	
II. vadnica	39	14	41	14	171	
III. vadnica	18+6	21	39	15	120+6	
IV. vadnica	—	23	40	14	49	11+18
Skupno	70+6	63	137+6	56	435+6	11+18

Vaje zavzemajo v sorazmerju z zgledi in razlago prav malo prostora.

Drugi vzrok, ki zmanjšuje vrednost in uporabnost Slovenskih jezikovnih vadnic, je nedoslednost ali nesmotrnost v razlagi istih slovničnih dejstev, nedoslednost v definicijah, pravilih in rabi terminov, nanašajočih se na isto slovnično snov. Tako pravi — da se omejim zopet samo na samostalnike —

I. vadnica (str. 58): »Besede, s katerimi poimenujemo (obstoječe) stvari, so *samostalniki*. Ločimo med njimi *lastna* in *občna* imena, *predmetne* in *miselne* pojme.«

II. vadnica (str. 111): »Besede, s katerimi poimenujemo osebe, stvari ali pojme, imenujemo *samostalnike* (substantive) ... zato delimo samostalnike na *predmetna* (konkretna) in *pojmovna* (abstraktna) imena.«

III. vadnica (str. 108): »Samostalniki zaznamujejo osebe ali stvari, torej predmete, in pojme. ... zato delimo samostalnike po pomenu na *predmetna* ali *stvarna* in *pojmovna* ali *miselna* imena.«

Take nedoslednosti begajo dijaka, ko izve, da poimenujejo samostalniki po 1. vadnici: (obstoječe) stvari; po 2. vadnici: osebe, stvari ali pojme; po 3. vadnici: osebe ali stvari, torej predmete, in pojme.

Dalje spozna dijak do končane tretje šole v zvezi s samostalnikom in njega delitvijo te slovnične izraze:

za konkretna imena: v I. vadnici: predmetni pojmi; v II. vadnici: predmetna, konkretna, stvarna imena (str. 112); v III. vadnici: predmetna ali stvarna imena;

za abstraktna imena: v I. vadnici: miselni pojmi; v II. vadnici: pojmovna, abstraktna imena; v III. vadnici: pojmovna ali miselna imena.

Zmeda v poimenovanju je tudi pri zemljepisnih lastnih imenih. I. vadnica pozna: zemljepisna lastna imena; II. vadnica tudi: zemljepisna lastna imena; III. vadnica pa: krajevna imena, čeprav so mišljena zemljepisna imena, ker so med njimi naštetja tudi imena: Stol, Hrvatska, Evropa, Soča, Mura (27).

Kot v poglavju o samostalnikih naletimo na podobno prenatrpanost, ponavljanje ali na nedoslednosti tudi v drugih slovničnih poglavjih. Drugod so pravila osnovana na jezikovnih dejstvih, ki jih dijak še ne pozna. Prva jezikovna vadnica dijaka le na splošno seznanja s priredjem in podredjem (51—52) — vrste priredij so snov za drugi gimnazijski razred — vendar bremo v I. vadnici (53): Pred *vezalnim* »pa« ni vejice! Pač pa jo pišemo pred *protivnim* »pa«, prav tako tudi pred *sklepalnim* »pa«. Dalje (54): Pred *ločnim* veznikom »ali« ni vejice, pač pa stoji pred *protivnim* »ali«.

V III. jezikovni vadnici zmede dijaku vse pojme o funkciji veznikov in ločil v stavku pravilo: V brezvezju nadomešča vejica veznik in (50).

Ne kaže navajati še drugih podobnih primerov, zaradi katerih ne moremo biti zadovoljni s Slovenskimi jezikovnimi vadnicami. Seveda so v njih tudi dobro obravnavana poglavja, zlasti pa je zbranega veliko slovničnega gradiva. Toda treba bi ga bilo drugače razporediti, kajti jedro slovničnemu pouku bodi v vajah! Pri teh pa naj dijaki vsak primer tudi slovnično utemeljijo, tako da si z vajami utrdijo slovnično znanje, s katerim so se obogatili pri obravnavanju nove učne snovi. Mehanično ponavljanje samih pravil brez njihove praktične uporabe bi bilo s tem onemogočeno.

Slovenske jezikovne vadnice bi bilo treba predelati, in sicer po teh načelih: 1. Zgledi, ki niso nujno potrebni za razlago, naj gredo v vaje. 2. Razlaga naj bo zgoščena, definicije dosledne, kratke in jasne. Dosledna naj bo tudi slovnična terminologija.

Komu rabi sedanja tako obširna razlaga? Samo učitelju ob pripravi za pouk, saj je v šoli ne prebira za dijaki. Ti je pa tudi prav gotovo ne prebirajo doma, saj dijaku, ki je sodeloval pri šolski razlagi, ni potrebna doma ponovna tako obširna razlaga, dijaka pa, ki ga ne pritegne k sodelovanju živa učiteljeva beseda v šoli, tudi ne bo doma zanimala mrtva beseda v jezikovni vadnici. Danes, ko poučuje slovenski jezik v osemletkah in nižjih gimnazijah že strokovno bolj usposobljen kader kot v prvih povojnih letih, ne sodi obsežna razlaga, namenjena le učiteljevi pripravi, prav nič več v učno knjigo za dijaka. Kolikor pa je takla razlaga še potrebna, naj izide vnaprej posebej, ne pa v šolski knjigi.

Opozorila bi še na drugo pomanjkljivost teh jezikovnih vadnic. Če ponavlja dijak v četrtem razredu vso v nižji gimnaziji predelano snov, mora imeti pri roki vse štiri Slovenske jezikovne vadnice in iz njih povzemati jezikovna dejstva, obravnavana na 796 straneh. To je prehudo za četrtošolca! Zato bi bilo treba misliti na slovnico, ki bi zajela snov, določeno za vse štiri razrede nižje gimnazije oziroma vse štiri razrede osemletk. Morda bi se le dalo vse zglede s kratko in jasno razlago ter prav takimi pravili zajeti v knjigo, ki ne bi smela obsegati več kot 100—120 strani. Seveda bi morala biti snov v taki slovnici omejena na najosnovnejše, strnjena in zgoščena. Dijak bi tako učno knjigo s pridom uporabljal štiri šolska leta ob utrjevanju slovničnega znanja doma pri vajah, potem pri preglednem ponavljanju vse slovnice v zadnjem šolskem letu in končno bi mu taka slovnica marsikdaj še dobro rabila, tudi ko bi že dokončal obvezno šolanje.

Kako bi isto slovnico z različnim tiskom in z različnimi znaki napravili uporabno za vse štiri razrede nižje gimnazije oziroma višje razrede osemletk, bi bilo treba še razmisliti. Poleg slovnice pa bi morali imeti dijaki tudi knjigo z vajami, morda za vsak razred posebej, morda za prva dva in za naslednja dva razreda skupaj. *Osrednje delo pri slovničnem pouku bi moralo biti obravnavanje vaj, učiteljeva razlaga le potrebni napotki za njih izdelovanje, slovnica pa strnjen pregled jezikovnega gradiva, kolikor ga je treba in ga je mogoče posredovati šolarju.*

Olga Sterle

IZBRANE PESMI VALENTINA VODNIKA

Slovenska matica je za Vodnikovo dvestoletnico izdala prikupno knjigo njegovih izbranih pesmi, ki jo je pripravil A. Gspan.* Prilika je bila res primerna, zraven tega pa izdaja že zato potrebna, ker je že lep čas, odkar je pošlo Izbrano delo, ki ga je Grafenauer oskrbel za Cvetje. Sicer ni posebej namenjena šoli, ji bo pa prav dobro služila, ne samo zaradi komentarja, ampak tudi zato, ker ima dosti več pesmi, kakor jih je bilo v Cvetju, in so nekatere poučne tako za pesnikovo podobo kakor za spoznavanje težav, s katerimi se je bojevala naša poezija v svojih začetkih.

V lepi spremni besedi je Gspan razložil, kako je bilo s prejšnjimi izdajami Vodnikovih pesmi, in pri tem pokazal na Levstikovo prizadevanje za znanstveno objavo, opisal pesnikovo življenje, kritično označil njegovo poezijo in poudaril njen pomen za prebujo narodne zavesti in za nadaljnjo rast slovenskega pesništva. Zanimivi so tukaj prvič natisnjeni Prešernovi verzi iz študentovskih let, zloženi v dve poskočni kitici, ki so nova priča, da je Prešeren vsaj skrajja hodil za Vodnikom. Kasneje so mu očitali prav to, da tega ne dela. Imel je pač še vse kaj drugega in zato tudi drugače povedati, vendar tistega njegovega hudomušnega epigrama na Vodnika ne bi razlagal tako, kakor da je v njem poudarjen razloček med Prešernovim in Vodnikovim gledanjem na pesniški poklic. To ni bila kritična pripomba, ampak samo vesela

* Valentin Vodnik, Izbrane pesmi, Izbral, uredil, spremne besede in opombe napisal Alfonz Gspan. Opremil ing. arch. Janko Omahen. Slovenska matica v Ljubljani 1958.

domislica, s katero je zarisal tudi ta portret, ki je moral priti v posebne vrste galerijo naših literarnih mož.

Pri analizi in oceni Vodnikove poezije je Gspan dobro pokazal, kako se z racionalističnim moralnim poučevanjem ali z domoljubnim zanosom družiti tudi neko polepševanje življenja, opozoril na novosti, kakor so na priliko pesem o delu ali predromantična planinska idila in sploh čustvena zavzetost spričo lepote v naravi. Sicer pa je prepustil bralcem, da sami presodijo, koliko jim je to delo še živo, koliko danes lahko govorimo o Vodniku pesniku. Gspan po pravici ne more sprejeti Prijateljevega mnenja, češ da Vodnik to ni bil, ker je res prehudo. Ni da bi merili to delo po crocejevsko, pa tudi ne s tistim prizanesljivim razumevanjem, s katerim priznavamo literarno-zgodovinsko vrednost ali pa pomen za preprostega bralca iz ljudstva, še prej pa recimo za šolarja. Stopnje pesniške moči niso enake, in če imamo redko opraviti z neke vrste umetniško absolutnimi ustvaritvami, jih je pa zraven toliko takih, ki razodevajo večjo ali manjšo mero poetičnega daru. V Vodniku ni bil prav velik; vendar vzemimo presenetljivo živo zajeto podobo iz življenja v kakšni basni Sraka in mlade ali v napisih in ugankah — tisto veselje, ki ga tukaj zbuja bistro in hudomušno zasukana misel; ali — če že gremo po bolj današnjih merah duhovne problematike in čustvenega zapleta — prevzetost, ki jo čuti pevec spričo zavesti svojega izjemnega poklica; vzemimo tiste zlate laščke, ki jih zapleta sivi Anakreon med svoje; potem v Milici priznanje: »V lice zapekla sem pa domu stekla« in morda še prijetno podobo idilično mile dežele v Pomladi: potem si je Vodnik zaslužil to ime.

Res pa je tudi, da je v Vodniku tudi dosti zelo neskladnega (med drugim najbrž tudi v Mirovem godu: julija, pa šmarnice!), nerazčiščena in nerazumljivega. Bralec je dobil v knjigi skoraj vse, kar je pesnik kolikor toliko dognal, tudi prevode, in med njimi na priliko dobro anakreontiko, pa tudi slabe Iskrice, kakor je med izvirnimi zelo šibka reč recimo Mile, da ne govorimo o mladostnih, med katerimi je danes še posebno hudo branje Kranjske modrine žalovanje. Če bi gledal na estetski užitek, bi s temi verzi prizanesel, saj je to ena najšibkejših v Pisanicah, je pa za spoznavanje pisaniškega okusa zanimiva. Pri Kleku bi lahko pripomnili, da je Prešernova Nebeška procesija zložena v isti kitici, samo brez zadnjih dveh verzov. Opis gore Klek (17) pa priča, da je bil Vodnik res na Trsatu ali tam okoli, saj je gora tako določno postavljena v pokrajino in je zraven zajet še njen vtis, da se to ni moglo zgoditi po pripovedovanju drugih.

Pri ugankah ne bo vse Vodnikovo, kakor je to do zdaj veljalo. Ni tu kraj, da bi razlagal, od kod je pesnik zajemal snovi zanje, ampak bi pokazal samo na Pohlina, kjer so med drugim nekatere imele že precej izdelano obliko, da jih je bilo treba samo še malo opiliti. V Kratkočasnih ugankah 1788 srečamo na priliko na str. 23—24 uganko, ki jo poznajo tudi Nemci: V spomladi tebe razveselim: v toplém lejtju tebe hladim: v jeseni tebe živim, po zimi tebe grejem. Kaj očeš še več od mene imeti. Letu be rad vedel, če mene poznaš? — Rime so bile že nakazane, Vodniku je bilo treba le zgostiti in smo dobili njegovo na str. 97. Podobna je s Pohlino (18—19): Čerke jem; deslih, kaj je čerka navem. V bukvah nočindan tičim, al vonder se iz njih neč nanaučim — in Vodnikovo na str. 108; ali z gotovo ljudsko pri Pohlino (15): Kaj je tu: je zmirej situ, inu vonder zmirej predertu lačnu? — in Vodnikovo na str. 103. Prav ljudski sta v Kratkočasnih ugankah (23) tile: Biba leze, biba ni: tovor nesc osl ni: roge ima, kozl ni; kaj je tedaj? in: Šviga, švaga čes dva praga. Prvo je Vodnik (108) z bivolom namesto bibe pravzaprav poslabšal, pa ji napravil boljši konec, druge (107) se pa še taknil ni in jo je pustil v ljudski obliki.

Pri pripravi pesmi, ki so namenjene tudi širokemu občinstvu, ni bilo mogoče vselej ohraniti Vodnikove pisave. Gspan si je prizadeval, da bi delo približal, kolikor se da, kar ni bilo lahko že zato, ker so večkrat zapisi v variantah in ker pesnik sam ni ravnal povsod enotno. Vendar bi dejal, da je šla modernizacija včasih predaleč. Preveč je hotel ustreči bralcu, ki mu pa kljub temu ni mogel zabrisati nekaterih za današnje uho hudih reči, preveč pa se je tudi včasih uklonil slovnici, ki ni vselej tako trdna, kakor se zdi. Tako se je vdal tisti vejici med »in« in drugim veznikom (naj te tam gori vsadi in, ker te več pri nas ni, senca... 13), ki smo se ji toliko upirali in so se

ji zdaj, kakor kaže, spodmaknila tla. Lahko bi bil pustil brez pohujšanja take oblike, kakor so: Sava zvirā (namesto siniceze: Sava izvira), zguba (za izgubo), jih je vjel, in pa seveda prašat (namesto vprašat), kar je tako enkrat (41) ostalo, kakor je ohranila oblika ktir (8) še nekaj stare patine, ki je preveč pravilni kater in kter (8, 9) ne more imeti.

Opombe so zelo skrbne in natančne, kakor smo to videli že pri Linhartu. Dodal bi lahko razlago, da pomeni polnoč (10) sever, popravil pri Iliriji oživljeni, da takrat ni bil urednik T \acute{e} l \acute{e} grapha Nodier, ampak Benincasa, povedal še, če se da, seveda, kaj je okust in stren (68), da je bavec (89) bavbav, lesc \acute{e} (109) pa droben les.

Lino Legiša

ADLEŠIČ, SVET SVETLOBE IN BARV

Jezik je neločljiva prvina umetniškega pisanja. Marsikateremu literarnemu delu (ne glede na snov ali vsebino) pomaga živeti ali prezgodaj umreti. Pri strokovnem spisu ima jezik seveda drugačno nalogo in vlogo. Namesto umetniške žlahtnosti naj prispeva nazornost, vseobsežnost, natančnost. Od tod mirnejši tok stavkov, brez čustvenih posebnosti in literarnega lišpa. Komur je pa dan čut za pravo mero in umetniško žlahtnost, seveda lahko tudi suho strokovno pisanje bogati z osebnim literarnim slogom in ga s tem povzdiguje celo med umetniško prozo (esej).

O jeziku Adlešičevega Sveta svetlobe in barv (Mladinska knjiga 1957, 697 slik, med njimi 42 na barvnih prilogah, strani 576 velikega formata) bo moral bralec reči, da je skrben in prizadeven, vendar nekam trd, netekoč, preveč samostalniški, tu in tam premalo naraven in preprost, kar ga odmika od idealne klasične zrelosti, ki si je želimo od sodobne knjige in zlasti še od strokovno tako pomembnega dela. Odkrito namreč priznam, da sem neobgljen strmel nad piščevo strokovno podkovanostjo in vsestranskostjo. Svet svetlobe in barv se po svoji pomembnosti in deloma tudi jezikovni zahtevnosti postavlja na lanskem poljudnoznanstvenem knjižnem trgu ob stran Černičevemu Zdravstvenemu besednjaku in ga v nečem celo prekaša. Tam zakladnica besed z obsežnega življenjskega in strokovnega področja — tu sicer manjše in jezikovno že bolj obdelano območje, a zato besedni zaklad takoj tudi prizkušen. In to ni malo. Marsikatera beseda je sama zase ali v družbi svojih sorodnic kar lepa in zveneča, a deni jo iz besednjaka v življenje, pa je slabokrvna in bleda ali brez potrebe bahata in pri tem prazna.

V Adlešičevi knjigi je slabih terminov razmeroma malo, ker se jim je avtor (laže kot Černič) izognil s tem, da je marsikak izraz kratko in malo samo opisal. Na splošno ni šel v iskanost, narejenost in prisiljenost. Kljub temu mi v prvi polovici knjige niso všeč izrazi: natovarjanje nihanj, planvzpredna ploščica, ar-lečje, ar-obloga, ar-plast, K-serija, L-črta, L-plast, K-plast itd. Škoda se mi zdi, da je avtor premalo pazil na enotnost izrazov. Ne le pri terminih, tudi sicer se vrstijo domala v istem stavku pravilne in napačne, take in drugačne oblike, na primer: marmorja in marmora, fosforji in fosfori, lumna in lumena, Sonce in sonce, spektruma in spektra, prostoren in prostorski, proučevati in preučevati, propuščati in prepuščati, ultrakratek in ultra kratek, razvideti iz slike in razvideti s slike, odbijati se s šipe in odbijati se od šipe itd.

Veliko doslednejši je v pisavi nekaterih sicer pravilnih, a deloma zastarelih besed in za posamezne pojme nepotrebnih izposojenk. In ker je takih besed vse polno in jih bralec srečuje tako rekoč v vsaki drugi vrsti, ga nehoti spominjajo predvojne jugoslovanščine in časnikaščine. Nič nimam zoper izposojenke, a naj ne bo njihova naloga le to, da izpodrivajo dobre domače besede, temveč naj popolnjujejo morebitne vrzeli v izrazoslovju.

Za tako lepo izdano knjigo je tudi preveč spregledanih grafičnih napak (na vsaki strani vsaj po ena) in slovničnih spodrseljav, na primer: Oglejmo si zdaj krivulji, ki jih narišeta pisali dveh drugo poleg drugega nihajočih mas (19). V zrcalu, ki je obrnjen proti sovražniku (30). Izvor znakov ni težko pojasniti (32). Potopimo »prozorno« stekleno palico v ksilol ali bencol, ki imata obe dve isti lomni količnik kakor steklo (44). Med dvema sosednjima zo-

bema (61). Izšolane geometre obrnjene slike ne motijo (109). Najmanj občutljivi so zamorci, ki zbole desetkrat teže na sončarici ko belopolti ljudje. Ker prehaja očem nevidno ultravijoličasto žarkovje deloma v oko, more povzročiti težke okvare na mrežnici. Spričo tega je nujno, da zaščitimo naš najpomembnejši čutni organ pred tem žarkovjem (198). Sevé mora vstopiti rentgenski žarek v prizmo tako, da se komaj dotakne njegovega roba (215). Sprosté čuda jake eksplozije zvezd tipa supernove (223).

Najznačilnejši za Svet svetlobe in barv je pa slog, ki je vse prej ko preprost. Samo nekaj zgledov: Opazovanja pojavov vsakdanjega življenja nas često vodijo do natovarjanja nihanj (19), ko je avtor hotel povedati samo, da tudi v vsakdanjem življenju lahko vidimo natovorjeno nihanje. Ali: Ako proizvajamo skupek vodnih valov v kadi na ta način, da usmerimo izmenično se potapljaóo palico poševno glede na odbijajoóo steno, doženemo, da se odbija valovanje po obéeznanem odbojnem zakonu (26). Od Aristotela opisani pojav nam prav očividno pojasni od znamenitega umetnika in učenjaka Leonarda da Vincija izumljena »temna kamera« (27). Proučevanje življenjepisov znamenitih odkriteljev in izumiteljev nam često posreduje, da so si mnogi izmed njih pridobili veliko slavo z odkritji ali izumi (43). Z njim je pričel neumorno delati, hkrati pa, kolikor je bilo le moóti, študirati in raziskavati. Ker je študij in raziskave vršil vseskozi v delavnici, ga smemo prišteti med pionirje industrijskih znanstvenikov (55). Izredno kulturno delo je izvršilo steklo na področju optike (68). Pri izdelavi leó iz umetnih tvoriv ne bi motili izredno težki pogoji pri brušenju nesferičnih ploskev (70). Pri tem pomaga v primernih zaporedjih se vršeóe trepetanje trepalnic (79). Atomi žvepla, ki so na gradnji želatine bistveno udeleženi (114). Ta razlaga je v letih okoli prve svetovne vojne peljala do izredno zanimive arhitekture atoma (134). Pri optičnih mrežah, vrezanih na rahlo konkavno zrcalno ploskev, je zato, ker združi te vrste zrcalo žarke, leóa sevé odveó (168). Izredno znaóilen je stavek: »Preden nameravamo podrobneje podati razlago polarizacije« (176), ko bi bilo v tem in še mnogo drugih podobnih stavkih lepše: »Preden razložimo polarizacijo«. Óe je slog preprost, gladek in tekoó, se bralcu ni treba izórpavati z razreševanjem stavónih rebusov, temveó lahko porabi vso umsko moó za poglobljanje v stroko. Adlešičev slog je le prerad nejasen in preveó zamotan, na primer: Ker vsebuje osnosimetrióno elektrióno ali magnetno polje svetlobnim leóam podobno lastnost, da združuje skozi toóke zelo tankih preparatov prodirajoóe »elektronske žarke« v toóke poveóane slike, nam »elektrooptične leóe« izvršujejo v »elektronskem« mikroskopu dejavnost običajnih leó v »optičnem« (248). Takih stavkov je vse polno, tako da bistveno otežujejo razumevanje knjige in ustvarjajo vtis preveó uóenega, abstraktnega pisanja.

Profesor Miroslav Adlešič ima óudovite naóрте, kakor jih deloma odkrivata naslov nove zbirke pri Mladinski knjigi »Svet žive fizike...« in obljuba, da bo skoraj že izšla druga knjiga te zbirke, namreó Svet zvoka in glasbe. Óe jih do kraja uresnióti, bo slovenska poljudnoznanstvena knjiga obogatena za obširno leksikografsko delo, za kakršno nas bodo lahko zavidali tudi veliki narodi. In sicer s področja, ki je tako živo sodobno in pri tem tako brez meja, sprióo vedno novih izumov in odkritij pa še tako neodkrito, da je redék znanstvenik, ki ga more suvereno vsega zajeti. In... redka založba, ki je pripravljena finanóno toliko tvegati. Zato naj bodo te jezikovne pripombe spodbuda, da se bodo prihodnje knjige iz zbirke Svet žive fizike... tudi jezikovno kosale s svojo strokovno dognanostjo in zgledno opremo. *Janko Moder*

DVA ZVEZKA KONDORJA

Juróič-Kersnik, Rokovnjaói. Ljubljana, Mladinska knjiga 1956 (Knjižnica Kondor 8); Juróič, Jurij Kozjak. Ljubljana, Mladinska knjiga 1957 (Knjižnica Kondor 11).

Zdi se, da je skrb za domaóe branje v srednji šoli spet v pravem tiru. Brez prevelike naglice, a vendar vztrajno in naórtno izhajajo dela domaóih in tujih avtorjev v zbirki »Knjižnica Kondor«, ki jo izdaja Mladinska knjiga v Ljubljani. Urednik Uroš Kraigher je izdelal smotrno program, poiskal vestne

sodelavce in oskrbel lepo, kar privlačno zunanjo in notranjo opremo. Privlačno zapišem s posebnim poudarkom, saj sem spet ob svojem prvošolčku videl, kaj pomeni za knjigo okusna oprema in dobra ilustracija: ponudil sem mu bil Rokovnjače v »Klasju«, pa ga je odbijal slab papir, nejasen in bled tisk in ne vem kaj še, skratka, niso in niso mu šli v tek in je knjigo odložil. Ko pa sem mu prinesel izdajo v »Kondorju«, ga je knjiga takoj pritegnila. Ilustracije so ga kar vlekli od poglavja do poglavja, da je pozabljal na jed in dolžnost. Knjigo je v dušku prebral. In znova in znova se tri mlade glave sklanjajo nad Gasparijevim Blažem v pretcpu, Blažem na peči in drugimi drobnimi grafičnimi umetninami, zlasti seveda nad rokovnjačem z gorjačo, študirajo osebe in situacije ter obnavljajo zgodbo. Skrbnost urednika in založnice je torej dosegla svoj namen: približala je mlademu bralcu morda že malo zaprašeno zgodbo in dosegla, da se mu bo za zmerom vtisnila v spomin. In to je velik uspeh.

Nekaj podobnega bi lahko povedal o ilustracijah k Juriju Kozjaku, ki jih je narisal Maksim Sedej. Čeprav so zasnovane povsem drugače kot Gasparijeve, z nežno govorico ponazarjajo in dopolnjujejo zgodbo in po svoje pripomorejo, da se za vedno vtisne v spomin.

Spremenne besede o avtorju in delu ter opombe so v teh izdajah občutno skrčene v primeri z uvodi in opombami n. pr. v predvojnem »Cvetju iz domačih in tujih logov« ali v nekaterih zvezkih povojnega »Klasja«. Mislim pa, da take, kot so: zgoščene, kratke in bistvene, še vedno ustrezajo, morda celo bolj kot nekatere prejšnje v svoji monografični obširnosti.

Za Rokovnjače je napisal kratko študijo o delu in opombe Tine Orel. Piscu se pozna, da je zajemal iz polnega, a se je omejil res na najpotrebnejše. Tu in tam je ostalo le še kaj pojasnila potrebnega (n. pr. str. 21: dokler je tvoja *dleta* pela; str. 34: da mi ona *domovino* zgospodinji). Na str. 192 je napačna trditev, da je bil Udmanič belokranjski rokovnjač. Pustiti ga moramo Hrvatom, čeprav je bil dobro znan tudi Belokranjecem in sploh Dolenjcem, saj se je njegova slava širila tudi v tisku. (Celo mladi Župančič ga opeva v neki svoji pesmi!)

Dr. M. Rupel je v prav tako skrčeni in zgoščeni spremni besedi povedal vse, kar naj ve gimnazijec o Juriju Kozjaku in čemur je n. pr. v »Cvetju« posvetil precej več prostora. Jedrnato je orisal nastanek dela, zgradbo, miselne sestavine, njegov uspeh, mesto v pisateljevem razvoju in v razvoju slovenskega slovstva. Rupel je v obeh delih skrbno priredil besedilo; pisavo je spravil v sklad z veljavnim pravopisom (mimogrede: besedo cigan bi jaz v Juriju Kozjaku pisal z veliko, saj označuje narodno pripadnost!), pri tem pa gledal, da ni nikjer okrnil prvobitnega pisateljevega sloga.

Želimo, da bi »Kondor« v prihodnje krepko razpenjal krila in da bi ga ne ugonobila kaka nesreča kot že toliko naših tovrstnih podjetij. *Janez Logar*

DESCARTES V SLOVENSKEM IZBORU

Slovenska matica je izdala nov zvezek svoje Filozofske knjižnice, zbirke, ki smo je lahko resnično veseli, ker bo zamašila prenekatero vrzel našega knjižnega bogastva. Z dvema poglavitnima deloma je v tem zvezku* predstavljen René Descartes, »oče novodobnega mišljenja«, čigar del doslej nismo imeli v slovenščini, čeprav se je kulturni svet leta 1950 spominjal že tri stote obletnice njegove smrti. Potolažimo se z znanim reklom: bolje pozno kot nikoli.

Tudi nam, ki izdaje ne mislimo presojeti strokovno, je očitno, da je bila le redkokatera knjiga te vrste v slovenščini tako skrbno pripravljena in izdana. Že kazalo izpričuje, s kakšno ljubeznijo je prevajalec z dvema sodelavcema opravljal svoje delo, saj zavzema Descartesovo besedilo le slabo polovico knjige, medtem ko vsebuje druga polovica na skoraj dve sto straneh zelo obširen komentar s petimi prilogami, ki podajajo med drugim vsebino

* René Descartes: RAZPRAVA O METODI, kako pravilno voditi razum ter v znanosti iskati resnico. PRAVILA, kako naravnovati umske zmožnosti. Prevedel Boris Furlan. Uvod G. F. Aleksandrova. Komentirali L. Cermelj, Boris Furlan in F. Hribar. 584 strani. Opremila ing. arch. Jakica Accetto. Slovenska matica v Ljubljani, 1957.

Descartesovih filozofskih esejev, pregled njegovega življenja in dela ter uporabljeno slovstvo, in kartezijski glosar z razlago filozofskih pojmov, kakor jih je pojmoval Descartes. Knjigo zaključuje nekaj prevajalčevih opomb in imensko kazalo. Če naj ob tej hvali zapišem še kako kritično pripombo, bom povedal, da se čudim izbiri pri uvodu. Po tisti čudni logiki, po kateri je slovenski prevod Oliverja Twista že ponovno izšel z uvodom Lunačarskega, je slovenski Descartes dobil za uvod poglavje iz ruskega dela »Zgodovina filozofije«, ki so ga napisali G. F. Aleksandrov in drugi. Kaj res med Francozi, Descartesovimi rojaki, ni bilo nikogar, ki bi bil o filozofu napisal nekaj strani, vrednih, da bi nam predstavile Descartesa? Mislím, da bi ga ne bilo težko najti. Sicer pa, zakaj bi hodili na tuje: mar ni med literaturo na str. 348 navedeno delo dr. Alme Sodnikove, razprava o Descartesu, ki jo je izdala prav Slovenska matica leta 1939? Kaj bi ne bila avtorica bolj ko kdo drug poklicana, da napiše uvod slovenskemu prevodu Descartesa?

Manj kot z vsebinsko moremo biti zadovoljni z jezikovno platjo knjige. Na listku, ki je priložen knjigi, berem, da je prevajalec in komentator nenadno umrl v času, ko teksti še niso bili do konca skorigirani. Ne vem, ali založnica iz napačno pojmovane pietete dela potem ni dala jezikovno korigirati komu drugemu ali pa je bilo za tako korekturo že prepozno, ker ni bila opravljena o pravem času. Vsekakor bi bila prevodu in prevajalcu storjena samo usluga, ko bi bil knjigo kdo še jezikovno pregledal in popravil, preden je šla v tisk. S tem ne mislimo prevajalcu očitati nikake neskrbnosti, površnosti in kar je še drugih »kreposti«, ki jih izdaja toliko naših novejših prevodov. Nasprotno, vsak pogled v izvornik me je prepričal, kako zelo se je prevajalec trudil, da bi kar se da zvesto podal avtorjevo misel, tako vsebinsko kot oblikovno. Tudi ne pozabljam, da imamo Slovenci še zelo šibko razvito filozofsko in znanstveno izrazje; v tem pogledu prevajalcu tudi nimam dosti očitati, nasprotno, nadvse zadovoljivo je izbiral izmed tistega, kar imamo, in velikokrat je zelo posrečeno razluščil jezikovno težavna mesta, ki jih v izvorniku ni malo. Vsa prizadevnost in skrb pa ni mogla prikriti osnovne pomanjkljivosti: prevajalec je imel jezik premalo v oblasti, da bi bil delo lahko prevedel in komentiral v lepi, sodobni slovenščini. Kateri si bodi izkušeni prevajalec ali urednik bi bil lahko oboje toliko opilil, da bi se knjiga brala veliko glajše in lepše.

Samco za primer naj navedem razne pomanjkljivosti, ki so me motile pri branju. Predvsem nekaj slovniško napačnih oblik, recimo skoraj stalna uporaba sedanjega dovršnika namesto nedovršnika ali preteklega dovršnika: »tako izda tudi Descartes, v svoji filozofiji postavi D., piše D., ko pošlje...«, mar ne vzame ta izpoved veljavo, kakor store to nekateri komentatorji« (185, 186, 187); prav tako so se prevajalca prijele skoraj vse napačne predložne in glagolske zveze, ki nam v novejšem času kazijo jezik: ki so me vodile do razmišljanj (32), užival v matematiki (36), s tem, na čemer so delali že drugi (40), Ko je odpotoval, je Descartes... (namesto: Ko je Descartes..., 189), uporabljenih na vse (282), dvomijo v svoje sposobnosti (184); nasprotno pa je prevajalec iz neke pretenkovestnosti ali česa nekajkrat zapisal pretekli pogojnik namesto sedanjega: »Jaz pa sem si zmeraj goreče želel, da bi se bil naučil« (38/39, pomen terjaja le: da bi se naučil), »še nisem imel namena, da bi se bil na mah naučil« (47). Razmeroma malo je starejših izposojenk, ki se jih v današnji slovenščini rajši ogiblremo; razgovor, razgovarjati se, tajne, večšine, vsi težili k istemu smotru, da gojim za bodočnost tolikšne nade, poslužujoč se, potankost. Bolj človeka bode nekaj izrazov, pri katerih se vprašuje, kje jih je prevajalec pobral: umorstvo (37), raztelesba (188), tri sanje (190), zakonodavec (41, naprej pravilno zakonodajalec).

Ne pozabimo hudih težav, ki jih je imel prevajalec, če je hotel prav ujeti vsebino Descartesovih stavkov, in ne očitajmo mu preveč, da je ob tem včasih zanemaril obliko, jezik. Znano je tudi, da človek lastne napake rad prezre. Količkanj skrbnejši jezikovni pregled bi bil slovenskega Descartesa »očistil« tudi raznih šibkih, okorno ali neprimerno povedanih besed ali stavkov. Tako bi bilo odpadlo nekaj reči, preočitno skovanih po tujem zgledu: polagal veliko važnost na uporabo znanosti (290), da ga bo vedno držal na tekočem (296) in podobno blago. Ne vem, zakaj naj bi bil »jugement« presodljivost (34), ko imamo razsodnost. Očitno narobe je uporabljena beseda »pretveza« v

stavku: v katero bi smel upati le na osnovi krivih pretvez (qu'à faux titres, 38); v 3. vrsti na str. 40 je beseda »opazovanju« očitno zamenjala pravilno »spoznanju«, in podobnih reči je še nekaj. Za primer nekaj stavkov, ki bi se bili dali lepše povedati: se lotiti njih raziskovanj (da bi jih začel raziskovati, 37); bi nikoli ne privolil v njegovo objavo (bi ga nikoli ne dal objaviti, 43); Kajti prvo, na kar postanem pozoren, je, da ni bilo... (Zakaj najprej zbuja mojo pozornost to, da ni bilo..., 130); očiten lapsus je: »bomo lahko z vso pravico smeli trditi« (134); »po vsem rodu« pač ne bo dobro za toto genere (280); »do najvišje točke, ki je dosegljiva povprečnosti mojih umskih zmožnosti in kratkosti mojega življenja« — da bi bila neka točka dosegljiva povprečnosti in kratkosti? Ne, pogled v izvornik kaže, da bi se bilo dalo to povedati lepše: »do najvišje točke, ki mi bo dosegljiva vpricho povprečnosti« itd. Med redke tiskovne pomote je najbrž šteti tudi »ničemrnosti« (38) in »brez zmožnosti slehernega dvoma« (134); med viri je nerodna »Le Française Classique«.

Suho napisani uvod je temu primerno suho preveden (prevedel dr. D. K.), tako da se vidno loči od ostale knjige. Prevajalec uvoda verjetno niti ni dosti kriv, saj je imel pred seboj le poglavje iz učbenika namesto živo napisanega uvoda, namenjenega posebej bralcem te knjige. Vsekakor bi bilo treba tudi ta uvod jezikovno korenito predelati, da bi ne bilo v njem stavkov, kakor je tale: »Za razliko od Descartesove materialistične fizike je njegova metafizika dualistična.«

Janez Gradišnik

Zapiski

PROBLEMI SODOBNE LITERARNE ZGODOVINE

V nadaljnjih poglavjih Lunding podrobneje obravnava poglavitne metode, šole in smeri sodobne nemške literarne vede.

Positivistična in morfološka smer. V Nemčiji je bil v prvih desetletjih tega stoletja odpor proti pozitivizmu izredno oster. Okoli 1920 so sploh vse grehe starejše generacije kratko in malo razglašali za pozitivizem. Pojem sam po sebi je dobil negativni predznak. Toda abstraktne in v metafiziko izgublajoče se literarne interpretacije, ki so prišle zatem in se uveljavljale skozi več desetletij, so po drugi svetovni vojni naleteli na močnejši odpor. Znova so se okrepile težnje po skrbnejšem upoštevanju stvarnega gradiva in jasnem, logičnem izrazu. Nova prizadevanja so dobila ime neopozitivizem. Lunding tega ne omenja, toda če se prav spominjam, je ravno Münchensko zborovanje germanistov leta 1950 uveljavilo to smer in naziv. Med njene pomembnejše zastopnike spada Richard Newald z delom: Die deutsche Literatur. Vom Späthumanismus zur Empfindsamkeit, 1570—1750 (1951). Newaldovo oblikovanje je preprosto in trezno, vsak besedni in miselni ognjemet mu je popolnoma tuj. Toda Newald je vendarle šel predaleč. Zavrgel je dragocena dognanja »idejne« smeri, se vrnil k naivnemu pozitivizmu Schererjeve dobe in se predal zunanemu biografskemu gradivu. V pozitivizem, seveda psihološko usmerjen, se je vrnil celo stari mojster švicarske literarne vede Emil Ermatinger, ki je nekoč zastopal »duhovno poudarjeno znanost«. O zadnji preusmeritvi priča njegovo delo: Deutsche Dichter 1700—1900. Eine Geistesgeschichte in Lebensbildern (I—II, 1948—1949).

Lundingovo stališče do pozitivizma je trezno. Kolikor gre pri tej smeri za zgolj snovno usmerjeno in brezperspektivno pojmovanje literature, za razdrobljene popise življenja, za mozaično stilno ogledovanje, za nabiranje tisoč ničevosti, ki samo razpuščajo smiselne zveze, in za mikrologijo vplivov — mu pomeni katastrofalni padec. Toda hkrati poudarja, da pozitivistična znanost vsebuje tudi delovne metode, ki jih ni mogoče opustiti, ne da bi nastala huda škoda. O taki škodi nas pouči prav novejša Geistesgeschichte, ki je v svojem

duhovnem poletu izgubila stik z zgodovinsko stvarnostjo pa tudi s stvarnostjo teksta, saj ni več upoštevala niti zgodovinskih dejstev niti filologije tekstov. Zanemarjati so začeli kritične izdaje del. Literarnozgodovinski jezik je zaradi pogostih analogij in abstraktnih prelivov omajal pomensko trdnost pojmov. Zato je treba pozdraviti nova realistična prizadevanja, ki skušajo rešiti zgodovinsko trdnost in obvarovati suverenost hladne in jasne misli. Logistični neopozitivizem je sploh močno razvil semantiko, tudi kot posebno disciplino, predvsem v Združenih državah. Vendar Lunding svari pred prevelikim logi- cizmom, ki bi lahko škodoval posebni naravi pesniške umetnosti. Zato opozarja na tista dela, ki sicer analizirajo logične funkcije jezika, toda hkrati priznavajo njegove metalogične možnosti.

Znanstvenik, ki se mu je nekako posrečilo najti pot med skrajnostmi »duhovne« in »pozitivistične« smeri, je Friedrich Sengle. Po eni strani je ta avtor Wielandovega življenjepisa spoznal, da stare pozitivistične biografije današnjim namenom več ne ustrezajo, po drugi pa sprevidel, kako nezadostna so abstraktna tolmačenja abstraktnih pesnitev in kako usodno je, če hočemo niti, ki od dela peljejo na vse strani, brezobzirno odrezati.

Prizadevanja, ki so tudi skušala prebiti izolacijo čisto duhovne smeri in najti trdnejša tla, so privedla do ponovnih poskusov, navezati literarno raziskovalne metode na biologijo. Oporo so si našla v Goethejevi naravoslovni morfologiji, po kateri so si nadela tudi ime »morfološka literarna veda«. Ta šola se je v Nemčiji močno uveljavila in našla pot tudi preko meja. Njen prvi začetnik je Günther Müller, vidnejši zastopnik pa tudi Horst Oppel, ki je leta 1947 izdal svojo *Morphologische Literaturwissenschaft*. Müllerjevo primerjanje n. pr. časovnih kategorij pripovedne umetnosti z okostjem vretenčarjev ali Oplove primerjave delitve celic z neprestanimi preoblikovalnimi težnjami, ki se kažejo v svetu pesniške resničnosti, po svoje spominjajo na Brunetiérovo teorijo vrst. Vendarle morfološke smeri ne moremo enačiti s pozitivizmom, kajti že tipično nemški, abstraktni in nadlogični izraz kaže drugam. Filozofska osnova morfološke šole je namreč poseben spoj pozitivizma in panteizma.

Lunding z morfologijo ostro obračunava. Upravičeno se mu upira biološki determinizem teh teoretikov. Determinizem, ki enači strukturo umetnine z biološko strukturo bitja, ki je to umetnino ustvarilo, in izključuje posebno moč človeške zavesti, se mu po pravici zdi degradacija človeka. Avtor gre celo tako daleč, da se bori proti zelo pogostim, iz naravoslovja izhajajočim izrazom, kot so »zarodek«, »rast«, »cvet«, »organizem« itd. Duhovni organizem se po Lundingovem mnenju močno razlikuje od naravnega, kajti odlikuje ga mnogo večja svoboda delov, ki je funkcionalno determinirani deli naravnih organizmov nimajo. Za nacizma je morfološka šola našla celo stik z rasizmom. Končno morfologom tudi na področju stilnih raziskav odreka vsakršno novost, češ da gre za stare analize notranjih struktur in kompozicij, ki si nadevajo le nova imena. Tu bi bilo morda Lundingu nekoliko teže pritegniti. Oplove delo *Die Kunst des Erzählens im englischen Roman des 19. Jahrhunderts* (1950), ki ga naš avtor ne omenja, n. pr. v tem pogledu prinaša dragocene poglobitve. V njem tudi ni sledu rasistične ideologije.

Zgodovinski temelji literarne znanosti. Kljub močni tradiciji historičnega tolmačenja idejnih pojavov, ki je od razsvetljenstva, posebno pa od Herderja dalje živela v nemški znanosti, lahko v najnovejšem času na vseh področjih duhovnih ved zasledimo prizadevanja, ki teže k temu, da bi se otesla bremena vsega zgodovinskega. Vzroke išče Lunding v idejni krizi časa. Takole pravi: »Preplašeno človeško bitje tiplje iz toka pogojenosti po nepogojenem; hrepeni po podobah kozmičnega reda odstran vsakega relativizma.« Toda »človeku naše dobe nikoli ne bo uspelo doseči tako varnost v nadčasovnem, kot je bilo mogoče n. pr. srednjeveškemu, ki ga ni vznemirjal nikakršen historizem«.

Če na kratko povzamemo obsežno Lundingovo obrambo zgodovinskega vidika, lahko zaključimo: Vsi poskusi, ki na področju literarne znanosti skušajo prodreti od zgodovinsko relativnega k absolutnemu, se končajo pravzaprav v svojem nasprotju. Privedejo namreč do tega, da njih avtorji poudarjajo za večno veljavno in absolutno nekaj, kar je v resnici osebno ali časovno popolnoma pogojeno. Ravno ahistorična smer je tista, ki dopušča ideološka

oznanjevanja in uveljavlja dušebrižništvo namesto znanosti. Nič ni bolj varljivega kot vera v smiselno tolmačenje iz brezgodovinske sedanjosti.

Toda avtor se zaveda težav zgodovinsko zveste interpretacije. In tudi mejá tega početja. Zaveda se namreč, da tudi z najbolj radikalnim zatajevanjem samega sebe in z najbolj voljnim vživetjem zmoremo preteklost tolmačiti le približno. To spoznanje pa seveda pomeni samo nadaljnjo pobudo, da si še bolj izdelamo »orodja« in miselna sredstva raziskovanja. Posrečeno rešitev, ki se ume izogniti absolutizaciji individualnega in časovnega pa tudi popolnemu relativizmu zgodovinskega, vidi v Wellek-Warrenovem »perspektivizmu«, v postopku, ki podre mejo med tako imenovanim »interpretiranjem navzven« in »interpretiranjem navznoter«.

Tudi estetsko vrednotenje je po Lundingovem mnenju lahko le zgodovinsko. Raziskovanje posamezne dobe in njene socialne strukture kaže čisto določena idejna in v zvezi z njimi posebna umetniška hotenja. Prav v začrtnem okviru sorodnih teženj najlaže ugotovimo različne vrednostne stopnje del ter avtorjev, ne da bi se tako izognili tudi odločanju o vrednostnem razmerju dob. Nevzdržno pa je brezčasno, absolutno vrednotenje, pa naj izhaja iz klasične, realistične, simbolistične ali katerekoli druge estetske dogmatike. Ob takih Lundingovih nazorih se nehote spomnimo, kako se celo Emil Staiger, ki si vztrajno prizadeva zgraditi trden in v svojem bistvu nezgodovinski sistem poetike, odpoveduje absolutnemu vrednotenju. Zase osebno sicer priznava, da je prisiljen verjeti v »absoluten vrstni red vrednot«, vendar pravi, da vere in znanosti doslej še ne more združiti; zato meni, da je »vsakršno vrednotenje mogoče le iz določene zgodovinske situacije« (Grundbegriffe der Poetik, 1951).

Zgodovinski vidik je pri Lundingu določal tudi nazor o literarni teoriji kot taki. Poskusi, postaviti literarno teorijo za brezčasno znanost o pesništvu in jo uvrstiti ne poleg literarne zgodovine, temveč nadjo, se mu zde sumljivi. Prava, resničnosti zvesta literarna znanost se mora brez odlašanja spustiti v zgodovino: »Kot od analize k sintezi, tako pelje pot od genetike k poetiki. Toda v tem gibanju navzgor sta obe miselni smeri enako dejavni.«

Brez zgodovinskih temeljev torej znanost o pesništvu nima pravega obstoja. Njeni zgodovinski temelji so — po avtorjevem mnenju — v zgodovini idej. Zato se z vso odločnostjo postavlja v obrambo tako imenovane Geistesgeschichte. Toda tudi smer, ki jo sam zastopa, skuša kritično dopolniti in jo postaviti na stvarnejša tla. Glavna ost njegove podrobne kritike nemške »idejne« literarne zgodovine meri proti preveč posplošujočim, že okrnelim idejnim orisom nekaterih dob. Proti splošno udomačenim sintezam, ki ne upoštevajo dovolj resnične zgodovinske stvarnosti in njenih notranjih protislovij. Pomembno je tudi, da ji očita močno pomanjkanje socioloških analiz, kajti družbeni ustroj posameznih dob bi razjasnil marsikaj.

Končno gre še za obrambo »idejne« smeri pred pojavom, ki se je v zadnjem času na Nemškem močno uveljavil. Namreč pred novim formalizmom, pred tako imenovano Wortkunstwissenschaft, ki poezijo pojmuje predvsem kot besedno tvornost, pogostoma kot besedno umetnino in nič več. Sem sodi nasprotnik psihološke in idejne literarne zgodovine Wolfgang Kayser, ki je v svoji knjigi »Das sprachliche Kunstwerk« (1948) poezijo imenoval »jezikovni organizem« in vsakršno obravnavanje idej, iztrganih iz umetnine ali postavljenih v idejno zgodovino, označil za navadno duhovno nezrelost. Formalistom odgovarja Lunding takole: »Pesnitev je res besedna umetnina, toda ne v tistem absolutnem smislu, da bi vsota podob, simbolov, zvočnih dražljajev in oblikovnih lepot določala smisel in vrednost. Pesnitev sega preko sebe in se v tem transcendiranju dotika temeljnih dejstev in prvinjskih problemov človeškega življenja.« Potemtakem je idejni poseg v pesniško vsebino vseskozi legitim en postopek. Tu je težišče Lundingovega koncepta. Vendar njegova pozornost do jezikovne in slogovne raziskave — do glavnega področja nasprotnikov — zato ni nič manjša. Morda celo večja.

Zgodovina jezika in sloga. Podobno kot na področju nemške literarne zgodovine je tudi v jezikoslovju prišlo do odpora proti pozitivizmu in do zmage nad njim. Vosslerjeva zasluga je, da so se jezikoslovna prizadevanja od »zemeljskega prahu«, prahu slovarjev in slovníc, zaobrnila k višjim ciljem. Premostil je prepad med jezikoslovjem in besedno umetnostjo. Toda sprava

najprej ni uspela. Karl Vossler, Eugen Lerch in drugi so v svojem novoidea-lističnem boju proti pozitivizmu šli predaleč. Z brezvestnimi psihološkimi postopki niso v jeziku iskali le gospodovanje duhovnih principov, temveč so te ideje celo enačili z ljudskim duhom. Lerch je zapisal: »Duh je, ki si gradi jezik.«

Lunding je proti obema skrajnostima. Rešitev vidi v nujni zvezi lingvistike in idejne literarne zgodovine, jezikoslovja in stilistike. V mejnem prostoru med jezikom in slogom naj bi se srečali obe vedi. Takole razmišlja: »Jezik je državljan dveh svetov, sveta svobode in nujnosti. Tu se srečujeta naravoslovna in kulturna znanost. Vendar je prepletenost tolikšna, da popolna ločitev ni mogoča. Mi vemo, da je glasoslovje močnejše podrejeno naravoslovnim zakonitostim kot sintaksa, toda vemo tudi, da te ni mogoče po Spitzerjevo šteti za ‚zaledenelo stilistiko‘«. V zvezi z omenjenim nasprotjem stoji polarno razmerje jezik—slog.« Slog po njegovem mnenju predpostavlja svobodo, ki je naravni jezik nima. Toda ta svoboda je v razširjenju neke prostosti, ki jo jezik že ima. Gre le za lestvico, ki se vzpenja od splošne rabe v priložnostno, od občega v osebno ter izvorno. Stil je torej pogojen po splošnem jeziku, ustvarja pa ga osebno oblikovanje. In narobe. Tudi najbolj intelektualiziran jezik, n. pr. univerzalni jezik fizike, ki ga je predlagal logik Carnap in izraža samo razmerja velikosti (je torej najbolj oddaljen od čustvenih vibracij), ima svoj slog. Lunding zavrača ločljivo kategoriziranje Charlesa Ballyja. Tudi v preteklosti, posebno daljni, je zelo težko ugotoviti, ali kak neologizem sodi v slog ali v vsakdanjo rabo, ali je kaka metafora res nova ali že del običajne jezikovne obleke. Torej med jezikom in slogom ni natanko določljivih meja. Zato ni mogoče zavreči niti jezikovno pozitivistične niti višje slogovne raziskave, temveč ju je treba smotrno združiti. Pa ne samo to. Treba ju je postaviti na trdna idejno zgodovinska tla.

V notranjem spoju jezikovne, slogovne in idejne zgodovine vidi Lunding pravo smer literarne znanosti. Slabost sodobne, enostransko formalistične šole, ki je svoja iskanja usmerila v tako imenovano »besedno umetnino«, je ta, da skoraj ne najde stika s slogovno vedo, kakršna je bila v Nemčiji nekako pred 1933. Tedaj se je namreč že osvobodila tako pozitivističnih kot »duhovnih« zablod, obvladala realistično opazovanje tisoč podrobnosti, hkrati pa je bila sposobna, da jih postavi v stvarne idejne zveze. Že Oskar Walzel je v svojem delu *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* (1923) ustvaril intimne zveze med jezikovno in idejno zgodovino, dojel pa tudi posebne estetsko umetniške vrednote poezije. V jezikoslovju je pomembno delo opravil Adolf Bach v *Geschichte der deutschen Sprache* (1938, 1953), kjer obravnava tudi slogovne plasti jezika ter upošteva literarnozgodovinske študije o njem.

Tako so »jezikovni in literarni znanstveniki končno združeni pod isto streho«. Začasni vrh tega razvoja pomeni na jezikovni strani delo *Deutsche Sprachgeschichte*, ki izhaja v *Deutsche Philologie im Aufriss* (1951) pod uredništvom Wolfganga Stammlerja. Seveda pa — meni Lunding — še dolgo ne bo mogoče napisati zgodovine jezika, ki bi zmožog ustvariti potrebno podlago za natančno zgodovino sloga. Posebno na področju sintakse bo treba še temeljnih posameznih študij.

Nato kritično pretresa kopico del, ki na najrazličnejše načine družijo jezikovno, slogovno in idejno problematiko, daje pa tudi mnogo pobud glede področij, ki še niso obdelana. Največje vrzeli seveda odkriva v obravnavi sodobnega jezika. Njegove sodbe o tem utegnejo biti zanimive tudi za nas.

Prastare in večne so tožbe o propadanju jezika, meni avtor, toda nemški jezik zadnjih let ne daje vtisa stroge reorganizacije. Pač pa sliko dveh pojavov: po eni strani podivjanosti, po drugi okrnitosti. Rečeno je že bilo, da poteka v Nemčiji slogovni razvoj kot ustvarjalni akt v vsakem posamezniku znova. Ta individualistični, protidogmatični tok pa očitno dobiva močno nasprotje v protiindividualistični težnji, ki se med drugim kaže v priljubljenosti modnih šablon. Medtem ko se v določenih, k praktičnemu življenju usmerjenih jezikovnih plasteh kaže močna »amerikanizacija«, stoji jezikovno področje celotnega duhovnega življenja pod prevladujočim vtisom Heideggerjeve filozofske terminologije. Lunding naravnost toži nad dikcijo najmlajših literarnih zgodovinarjev. Dogmatična dela, ki skušajo to dogajanje zavreti s povzdignje-

nim prstom, so brez pravega smisla, pač pa nam njih zapisi novotarij lahko mnogo povedo.

Avtorjeve jezikovno slogovne pobude kažejo predvsem v semantiko. Beseda kot nosilec smisla in razpoloženja v vseh svojih pomenskih odtentkih in možnostih simboliziranja zahteva mnogo več pozornosti, kot je v navadi. Raziskovanje besed bi pokazalo pravo množico novih problemov. Če n. pr. pomislimo, do kolikšne mere je že narasla življenjepisna in idejna literatura o Goetheju, pravi avtor, moramo priznati, da so jezikovne in slogovne raziskave na zadnjem mestu. Treba bi bilo vedeti, da ne zadošča, če ugotovimo n. pr. le posebno jedrnatost marsikatere Goethejeve besede, temveč bi morali spoznati, da se še mnogih njegovih besed drže starejši, zdaj izgubljeni pomenski odtenki. Potrebovali bi temeljit slovar pesnikovih izrazov.

Toda jezikovna temeljitost in mikrologija, ki sta brezpogojno nujni, ne smeta obtičati v statistiki. Težiti morata k idejni sintezi, čeprav ne v pre nagljene ali predaljnosežne zaključke. Skratka, v jezikovnem mikrokozmu je treba spoznati idejni makrokozmos. Lunding navaja več tovrstnih uspeših del, med njimi knjigo Bruna Schella, *Die Entdeckung des Geistes* (1946), kjer avtor na osnovi jezikovnih raziskav ugotavlja stopnjo zavesti in abstraktnega mišljenja pri Grkih.

Lundingova zamisel literarne znanosti je torej izrazito »idejno zgodovinska«. Toda bila naj bi zasidrana v zgodovinsko in jezikovno stvarnost.

Zgodovina zvrsti. Medtem ko je zgodovina sloga že dokaj lepo napredovala, pa je, tako ugotavlja avtor, zgodovina zvrsti še na izrazito začetni stopnji. Tudi ni področja, kjer bi bila mednarodna izmenjava pogledov in izkušenj bolj potrebna.

Lundingove kritične presoje številnih del s področja teorije in zgodovine zvrsti tu ni mogoče navajati, pač pa lahko ob njih povzamemo splošna načela.

Z romantiko so trdne meje zvrsti padle. Kasneje so modernistični tokovi — n. pr. že impresionizem — prinesli še večjo zmedo. Skratka, že dolgo se ponavlja nenehno prepletanje, razcepljanje in spreminjanje, tako da v zadnjih dveh stoletjih povsod lahko zasledimo vedno nove in nove ustroje zvrsti, čeprav niso zabeležene v nobeni poetiki. Na Danskem so n. pr. za okupacije med ljudstvom krožile mnoge politične, protifašistične anekdote s posebnim ustrojem anonimne ljudske pesnitve.

Že iz tega sledi, da se avtor odreka normativnemu posegu v tovrstna vprašanja. Kot je moderna razlagajoča ali opisna znanost o slogu spodrinila nekdanjo predpisujočo, normativno, tako je tudi staro dogmatiko zvrsti nadomestilo zgodovinsko raziskovanje. Toda avtorju ne gre samo za odklon klasicistične ali novoklasicistične poetike. Prav tako zavrača tudi pozitivistično dogmo. Meni namreč, da je vsak poskus dosledne sistematike zvrsti po prirodoslovni lestvici species-genus obsojen na neuspeh. Tu spet opozarja na bistveno razliko med naravnim organizmom in v zavesti, v »ustvarjalni svobodi« nastalim organizmom. Zato posamezne pesnitve do svoje zvrsti ne morejo biti »v razmerju angorske mačke do mačke«.

Po vsem tem je razumljivo, da ni vnet niti za splošne, od zgoraj in pod vtisom deduktivnih poetik nastale oznake zvrsti, niti za presplošne zgodovinske pregledne najširših kategorij, kot so ep, lirika in podobno.

Izmed prvih, danes zvečine psiholoških teoretikov zvrsti, kakršen je n. pr. Emil Ermatinger s svojimi psihološkimi tipi lirskega, epskega in dramatskega človeka, se mu zdi vreden nekoliko podrobnejše obravnave le Emil Staiger, ki se je odpovedal psihološki šoli. Staiger v nasprotju s svojimi predhodniki ne obravnava več pojmov lirika, epika in dramatika, temveč le pojme: lirsko, epsko in dramatsko, v čemer je velika razlika. Pri Staigerju so vse tri temeljne zvrsti kot enotne tvorbe popolnoma porušene. Vse troje namreč, lirsko, epsko in dramatsko, živi v vsaki zvrsti, le da v različnem razmerju. Lirsko, epsko in dramatsko so tri oblikujoče sile, ki jih določa troje različnih načinov bivanja (oziroma troje različnih stopenj zavesti in odnosov do objektivnosti). Lunding po eni strani nekoliko podcenjuje Staigerjevo poetiko. Po drugi strani pa jo imenuje revolucionarno, kar je tudi težko razumeti. Saj je natančno devetdeset let pred njo izšla peta knjiga F. T. Vischerjeve *Estetike* (druga izdaja 1922, 1923), ki epsko, lirsko in dramatsko dojemanje sveta

prav tako pojmuje kot troje različnih stopenj osveščenosti v odnosu do sveta (epsko — naivna zavest, lirsko — zgolj emocionalno resorbiranje, dramatsko — stopnjevana zavest) in prihaja skorajda do enakih zaključkov. Če človek primerja obe deli, ne more misliti drugega, kot da gre pri Staigerju za določeno, na Heideggerja in Husserla oprto modifikacijo Vischerjeve poetike, česar Lunding menda ne upošteva.

Pri Lundingu pa niso padli v nemilost teoretiki, temveč prav tako vsi vidnejši zgodovinarji posameznih vrst, ki so šli mimo njegove metodološke zamisli o proučevanju tovrstnih vprašanj.

Zgodovinski obravnavi vrsti Lunding priporoča umik od presplošnih in vse preveč obsegajočih pojmov, kot so lirika, epika in dramatika. Svetuje umik na ožja izhodišča, od koder bo laže priti do globljih in stvarnejših pogledov. Sele tako se bo odprl dostop h glavnemu problemu: k spoznavanju zunanje oblike in notranje vsebine vrsti, k ugotavljanju njunih medsebojnih razmerij in končno njunih odnosov do časovnih idejnih sprememb. Le tako bo mogoče v vrsteh odkriti nove pojave, kritično presoditi ustaljene oblike, proučiti vprašanja, koliko nekatere oblike res lahko štejejo za nositeljice čisto določenih ekspresivnih možnosti. Tu je nešteto zanemarjenih vprašanj.

Usodo vrsti Lunding sploh zelo tesno veže na družbene osnove. Ugotavlja n. pr., da sta v nemški literaturi po srednjem veku samo 16. in 18. stoletje dajali basni resnične pogoje za uspešno rast. Poleg tega je alegorični element bistvena sestavina basni. V 19. stoletju, ko je postalo dojemanje narave izrazito neposredno, se je izgubil smisel za alegorizacijo in s tem tudi za vrsti, ki so bile vezane nanjo. Nazoren je še primer nasprotja med bidermajersko zaključenimi, tektonskimi in mladonemškimi sproščenimi oblikami, kot so aktualistični roman, potopisna povest ter črtica. Na take zgledе opira avtor svojo zahtevo, da se mora raziskovanje vrsti družiti s proučevanjem sloga in idej časa. Tako naj bi se prav tu spajale vse tri glavne veje literarne znanosti.

Sociološki moment je ravno ob vrsteh dobil najmočnejši poudarek. Takole misli Lunding: »Če neprestano poudarjajo, da sociološka literarna veda ne more najti stika s stilnimi in formalnimi zakonitostmi, je to slabost, pogojena le subjektivno. Vsekakor je mogoče napisati zgodovine vrsti, v katerih bi spremembe, razcepitve, posebnosti in tudi slogovne ustroje vsakokratnih oblik razlagali iz sociološko pogojenih gibal.« Nehote se spomnimo slovenskega primera, razmerja med liriko in prozo po marčni revoluciji.

Seveda pa ob časovnih značilnostih ne smemo prezreti individualnih.

Časovni in osebni slog. Lunding ugotavlja, da je znanje o časovnih slogih izredno revno, kljub navidezni množici tovrstnih študij.

Spočetka, v prvem obdobju »idejne« literarne zgodovine, je bilo v navadi, da so oznake za literarni slog prevzemali naravnost iz upodabljajoče umetnosti. Zatem so nastale razne psihološke tipologije, v katerih so nekateri skušali najti merilo za označevanje sloga. Nazadnje je prišlo tudi do slogovnih opredeljevanj, oprtih na dozdnevno večno ritmiko svetovnih nazorov (Joël, *Wandlungen der Weltanschauung*, 1934).

Avtor se odločno upira vsem tem idealistično abstraktnim, nadčasovnim izhodiščem: »Kdor ima namen, potopiti se v tok zgodovinskega, da prisluhne neponovljivemu, nikakor ne more po Jakobovi lestvi plezati navzgor in navzdol, med časom in večnostjo. In tako te stilne kategorije ne pridejo v poštev kot osnova časovnega stilnega ustroja; razpuste se same po sebi. Smisel in vrednost imajo samo kot pomožni ali spremljajoči pojmi.« Zavrne tudi Peter-senove (*Wissenschaft von der Dichtkunst*) in Ermatingerjeve poglede (*Zeitstil und Persönlichkeit*, 1926).

Prepričan je, da bi na pravo pot peljala edinole fenomenološka, podrobna in ostro razlikujoča preiskava sloga. Sprva pa bi bilo treba šele raziskovati, koliko in kako se sploh kažejo zgodovinske vzporednosti med časovno idejnimi premiki ter spremembami v slogu. Vzporednosti niso tako otipljive, kot bi mislili. Tam, kjer v svetovnonazorskem razvoju zijajo pravi prepadi, včasih v slogu najdemo samo rahle prehode. Včasih pa se zgodi, da pridejo slogovne spremembe precej pozneje. Tako so pri Nemcih zgodnji naturalisti pisali še docela v retorično nenaturalističnem slogu. Glavna naloga bi vsekakor bila:

sistematično preiskati časovno izrazje in ugotoviti, kaj ima res časovno znamenje. Treba bi bilo tudi odkriti, koliko avtonomno delujejo slogovne težnje samih zvrsti kot takih.

Iz večnega boja s slogom časa in zvrsti izhaja osebni slog. Da ga lahko raziščemo, se moramo spustiti v težko razumljivi svet individualnega izraza. Potrebna je previdnost, kajti že dolgo so mimo pozitivistični časi, ko so se z nemejeno naivnostjo lotevali dozdegnega individualnega sloga, kot da gre za popis zunanjih osebnih podatkov. Na tem težkem področju — in zgolj na tem — daje eklektik Lunding prednost eksistencialnemu mišljenju. V zvezi s tem šteje Heideggerjevo »psihologijo samote« za uporabno.

Sicer pa eksistencialistično literarno vedo, ki se pri Nemcih kaže od 1932 naprej, odklanja in našteva vrsto njenih nevzdržnosti: idejno nezvestobo Kirkegaardu, zmedo pojmov in podobno. Heideggerjeve Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung (1951) obravnava kritično in zaključuje, da piscu lahko sledi le tisti, kdor ignorira odločilne filološke in metrične kategorije. Zavrne pa tudi Heideggerjevo filozofsko nasilje nad pesniško umetnostjo, ki se kaže že v izhodiščnem načelu, da je pesnik tem bolj pesniški, čim bolj misli.

Ob zaključku spopada s to poslednjo zмотo nemške znanosti še enkrat pokaže na stezo, ki naj bi peljala iz duhovnih kriz in zmot: na zlgledovanje ob starejši in trdnejši literarni vedi, posebno ob tisti, ki je ustvarjala v smeri »nove stvarnosti«. Hkrati pa kaže na zglede onstran nemških meja.

Toda moj namen ni bil, da kritično presojam njegova načela. Tudi ne, da jih propagiram. O njegovem delu je bilo vredno pisati predvsem zato, ker odpira poglede v svet, poleg tega pa proži celo vrsto vprašanj, ki bi jih tudi mi morali uvrstiti med naloge in probleme slovenske literarne zgodovine.

Boris Paternu

ZA POTRDATEV NAŠE BESEDE

Tako sedaj kaže, da se je povsod utrdilo spoznanje, da je navsezadnje tudi naša beseda nam skupna last, s katero moramo po pameti gospodariti. Precej dolgo že smo namreč hudo čudno ravnali z njo. Grdili smo jo, blatili, mrevarili, natezali in trgali po mili volji, delali smo ji na vse načine silo in divje uživali ob njenih mukah, pa ji kvarili čar lepote in zapravljali njene bogate zaklade. Kolikokrat že je bilo oznanjeno, da je največje zlo za govoričo vsakega naroda to, če ima v svojem tisku tudi edicije, ki teden za tednom ali celo dan na dan malomarno širijo med ljudstvo slabo ali narobe napisano besedo, katero to rado sprejema, ker mu pač prihaja od strani, ki ji zaupa, kakor dober nauk, ki si ga želi. Tako nekateri zaradi brezbržnosti, ki je vselej sestra nezadostne sposobnosti ali drugih pomanjkljivosti v poklicu, delajo kulturi naroda slabe usluge. Verjetno je, da tega nekateri niti ne čutijo, kar pa potem močno dokazuje, da je treba odločno kaj storiti za odpravo pohujšanja in za zboljšanje razmer.

Pa k stvari po tem ovinku! Novi pravopis nameravajo torej tako urejevati, da bo že od začetka odprta knjiga za vse, ki imajo kaj, da bi pripisali ali črtali. Zanimanja za to bo precej, dasi se ni bati, da bi se sčredilo preveč ljudi okoli njega za jezikovno delo. Morda bi s tem povezano mogli prerešati tudi neka nedognana poglavja naše slovnice, ki ji bo s časom treba nove izdaje. So namreč v njej negotovosti in dvojne možnosti, ki bi si jih radi obrnili v prid mi »slavofili« in »romantiki zadnjih dni«, saj navsezadnje je tudi slovnica slovenskega jezika — slovanskega narečja gramatika.

Po mojem bi predlaganje spornih zadev javnosti po dnevnikih in potem dolgo trajajoče prerekanje in okorno »glihanje« zanje bilo premalo ročno pri tako važnem in nujnem delu. Tak način bi tudi onemogočil pregled vsega dognanja, da sodelujoči interesi ne bi nikdar vedeli, zakaj, kako in s kakšno premočjo (če ne celo z znatno manjšino!) je bilo kaj zavrženo ali sprejeto. Kaj pa, če bi sprejeli načelo parlamentarnosti (na katero sem pomežiknil že na strani 288 prvega letnika Jis)? V sedanjih časih se vrstijo različna posvetovanja, kjer strokovnjaki z osebnim stikom in živo besedo zastopajo svoja stališča in izmenjavajo misli, kar pogosto da v kratkem času dobre izsledke in lepe uspehe. Se vam ne zdi, da bi tudi za slovnico, pravopis in besednjak

mgli s pridom izbrati tak način? ... Bi se pač nekje, kjer so na voljo potrebne knjige in za trdovratne upornike tudi neizprosna dokazila, v času velikih počitnic zbralo nekoliko slovenskih ljudi. Bilo bi jih kakih trideset. Prvi med prvimi bi bili seveda vodilni lingvisti, ki bi privzeli v svoj zbor nekaj praktičnih sodelavcev izven svoje stroke, postavim: tega ali onega s področja književnosti, publicistike in žurnalistike, pa morda koga iz kakršne koli panoge gospodarstva ali kulture, pač ljudi, ki kažejo ne samo zanimanje za delo, temveč imajo tudi toliko zdravega znanja, da ne bodo samo polnili število. Pozabiti ne bi smeli na redke stiliste med nami.

Na zbor bi vsak udeleženec prinesel svoj že izdelani načrt s predlogi in inačicami pričakovanih predlogov. Predsedstvo, ki bi vodilo parlament, bi po določenem programu postavljalo predmet, zaslišalo kratek pro in contra posameznikov ali skupin ter točko s primerno večino potrdilo ali zavrglo. Kadar bi se mnenje udeležencev razhajalo, bi mogli potrditi dvojnost.

Ker bi zborovalcem objavljali program pravi čas in sproti, bi bilo delo s slovnico in pravopisom kmalu opravljeno. Z obširnim besednjakom, da bi ustrezal sodobnim zahtevam, pa je seveda drugače. Tako delo je težavno. Sodelovati bi moralo pismeno mnogo ljudi z vseh koncev ozemlja, kjer še živi naša beseda, v Ljubljani pa bi trajno deloval ožji odbor, ki bi neprenehoma zbiral, rešetal, zavračal in poizvedoval pri pokrajinskih poverjenikih. Tako bi marsikaj dognali, razčistili in očistili.

Kako potrebno je pri tem delo množice, dokazuje B. Borštnika pripomba o pugovici in blagvi. Obe besedi sta znani celo na mnogo širjem ozemlju, kakor on misli, in sta taki, da bi mogli izpodrinuti vse tiste gumbe, knofe pa karžlje, kar je napoti ne samo slavofilom, temveč tudi prav skromnim Slovincem.

Pri razmišljanju o načinih, kako bi popravili in ustalili svojo besedo, zopet prihajam k sklepu, da je velika škoda, ker je tako malo ljudem s kmetov dana možnost hoditi v višje in visoke šole. Ljudje na domači zemlji si zbirajo svoje bogato besedišče, ki pa se sedaj krči, ker jih je premalo, da bi ga gojili s tiskom. Opažam pešanje raznolikosti naše besede, vse bolj pa se bohoti ubožnost izražanja, ki si pomaga z opisovanjem in sestavljanjem besed, da bi označilo pojem, ki mu gre dobri stari izraz v pozabljenje.

Vinko Gaberski

VELJAVA SLOVENŠČINE ALI NJEN PROPAD NA BORZI

Mariborski teden. Pritegnejo me motorna kolesa domače tovarne. »Lahko dobim prospekt?« — »Izvolite.« Pa ga gledam: »Bilo leti... bilo zimi... uvek...« itd. Neprijetno se počutim ob ugotovitvi, da nimajo slovenskega.

Kratek* sprehod dalje: domači termoelektrični izdelki. Toda na prospektu spet: »Četverpločni elektroštednjak...« itd. »Nimate slovenskih?« Zastopnici tovarne je nekoliko nerodno. Saj ona ni kriva.

Osamljena primera? Nikakor! Vzemite škatlico zdravil naše domače tovarne — slovenskega besedila na njej ne boste odkrili. Tam je samo »uputa lekara« ipd. Ali primeri z gostinsko-turističnega področja: Bohinj vabi naše šole na izlete s srbohrvaškim prospektom, goriška Gostinska zbornica izda prospekt Obiščite dolino Soče v 30.000 izvodih v srbohrvaščini in italijansčini, samo v slovenščini menda ne (gl. Slov. por. 4. jan.).

Še bi lahko našli primere, kako naša podjetja podcenjujejo domačega človeka in njegov jezik. Je mar dinar iz slovenskega žepa manj vreden ali računajo z našo nebržnostjo? Makedonci n. pr. grede po drugi poti — na prvem mestu je njihov lastni jezik. Pri tem je značilno stališče naših poročevalcev: pri makedonskem turističem vodniku pogašajo vsaj en tuj jezik (gl. om. Slov. por.), pri »slovenskem« pa ne pogašajo — slovenskega.

Klavrna je osvetljena miselnost takih »gospodarstvenikov« po naših podjetjih. Mar naj jim dajemo za zgled tista podjetja iz drugih naših republik, ki — zaradi vztrajnega prizadevanja naših javnih delavcev — že upoštevajo tudi slovenščino, kadar prihajajo na naše tržišče? Pri nas je pa ravno nasprotno: čimprej se odrecimo slovenščini, pa čeprav samo v naslovu podjetja. Kaj, ko bi se naši ljudje odrekli še izdelkom takih krivih prerokov, ki se jim raba slovenskega jezika najbrž ne zdi — gospodarna?

S. Kotnik

Slovníške in pravopisne drobtine

KAKO PIŠEMO IN IZGOVARJAMO ARABSKA IMENA

Imena iz izvenevrópskih jezikov, ki ne uporabljajo latinice, pišejo na zahodu fonetično, vsak jezik s svojim pravopisom. Pri Angležih in Francozih je to precej težavno, saj je njihov pravopis kaj malo prikladen za preprosto, a vendar zanesljivo transkripcijo. Italijani in Nemci so v tem pogledu na boljšem. V pomoč so vsem, če že ne znajo tistega jezika, večja leksikalna dela, ki zaznamujejo poleg pisave tudi izvirni izgovor (n. pr. Webster za angleščino, Larousse za francoščino).

Po SP 1950 pišemo tudi Slovenci imena iz izvenevrópskih jezikov fonetično po približnem izgovoru. Podrobnejših navodil SP ne daje; menim pa, da ima tudi vsakdanja, časniška transkripcija namen, posredovati nepoučenemu kar najpravilnejši izgovor, če to premoremo s črkami, ki nam jih nudi latinica. Seveda se bomo ogibali soglasniških in samoglasniških skupin, kakršne so *ch*, *sh*, *ph*, *gh*, *kh*, *eu*, *au*, *ou* in druge podobne; srečujemo jih v pravopisih zahodnih narodov za označbo posameznih soglasnikov ali samoglasnikov, pri nas pa ustvarjajo v vsakdanji transkripciji samo zmedo. Kako naj n. pr. nepoučeni ve, kako naj izgovarja ime *Chamoun*; po angleških, francoskih, nemških pravorečnih pravilih.

Naši časnikarji so glede transkripcije tujih imen vezani precej na pisane zahodnoevrópske viře; ti pa zaradi okornosti in pogoste dvoumnosti zahodnih pravopisov ne nudijo zadostne opore za zanesljivo pravilno slovensko transkripcijo in zato tudi ne za pravilen izgovor. Odpraviti teh težav pač ni mogoče; dajo se pa olajšati. Naslednje vrste naj s tem namenom zaorjejo ledino na obsežnem področju arabskih imen, s katerimi imamo že nekaj let vsak dan opravka.

Če hočemo razumeti napotke, kako naj pišemo arabska imena po virih iz glavnih zahodnoevrópskih jezikov, moramo poznati osnovna pravila arabskega glasoslovja. Zaradi jasnosti opozorim že tu, da je poudarek pri imenih, ki jih navajam kot primere, označen z ostrivcem (na zahodu pišejo strešico) ali s krativcem: z ostrivcem takrat, kadar je poudarek odvisen od dolžine samoglasnika, s krativcem pa v drugih primerih.

Soglasniki. Arabski *v* je vselej dvoustničen, kakor angleški *w*. Zato bomo tudi mi, prav tako kakor na zahodu, pisali rajši *w*, da bralca opozorimo na to posebnost; torej *Kuwájt*, *Wádi* (dolina) ali skrajšano *Wad* (Francozi pišejo *Quad* ali *Oued*).

Glasov *h* je v arabščini kar troje: dihnjeni *h*, ki ustreza nemškemu v začetku besede ali angleškemu; velarni, ki je lasten tudi nam in drugim Slovanom, ter hrapavi, ki je značilen n. pr. za švicarsko nemščino. V zahodnih jezikih pišejo *h* samo za dihnjeni glas, za hrapavi *h* pa Angleži, Francozi in Italijani *kh*, Nemci pa *ch* in pišejo n. pr. imeni dveh egiptovskih časnikov *Al Akhbar* ali *Al Achbar* (s hrapavim *h*) in *Al Ahram* (z dihnjenim *h*). Slovenci bomo pisali za vse tri glasove *h*; torej *Al Ahbár* in *Al Ahrám*. Prvo ime pomeni novice, drugo pa piramide. Pisava *Al Akbar*, na katero naletimo včasih pri nas, je seveda napačna; beseda bi pomenila »največji«.

Djebel (gora, gorovje), Djidda (pristanišče Mekke) bomo pisali *Džébel* in *Džidda*, ker ustreza angleška in francoska transkripcija *dj* arabskemu in našemu *dž*. V pogovornem jeziku Egipta in nekaterih drugih pokrajin izgovarjajo *g* namesto knjižnega *dž* in na zahodu transkribirajo večkrat temu ustrezno; n. pr. *Gamál* (lepota) namesto *Džamál*, *Al Gumhúrija* namesto *Džumhúrija*. Ne bomo pogrešili, če se bomo ravnali po tem zgledu.

Posebnost arabščine so tako imenovani emfatični soglasniki *s*, *d*, *t*, *z* in *k*, zamolkli glasovi, ki jih izgovarjajo globoko v grlu in imajo zanje tudi posebne črke. Za transkripcijo emfatičnega *k* rabijo na zahodu vselej *q*. Druge emfatične soglasnike označujejo v znanstveni transkripciji s piko pod črko kot diakritičnim znamenjem, v vsakdanji transkripciji pa sploh ne, ker zanje nimajo latinskih znakov. Menim, da bi ravnali prav, če bi pisali tudi mi tako;

torej n. pr. *Aqaba, Iráq, Farúq, Istiqlál*. Tudi glavno mesto Egipta pišejo Arabci *Qáhira*; beseda pomeni obvladujočo. Vendar se je pisava *Káiro* (z edino pravilnim naglasom na prvem zlogu) že tako udomačila, da je ne bomo preganjali in tudi ne odpravili. Za druge primere pa ni, da bi se črke q izogibali, vendar pa lahko pišemo tudi k.

Arabcem sta lastna tudi angleška zveneči in nezveneči *th* iz besed *this* in *think*; na zahodu pišejo zanj *dh* in *th*. Res pa je, da prehaja glas *th* v nekaterih arabskih deželah v navadni *t*, zveneči *dh* pa v *z* in tako bi tudi mi pisali.

Nadaljnja posebnost arabščine sta dva glasova: prvi, ki mu pravijo Arabci »hamza«, kar pomeni stisnjenje (namreč grla), Nemci pa za svoje pravorečje tudi Knacklaut, se v začetku besede izraža kot vzglas, v notranjosti besede pa kot razločen hiat, n. pr. sa'ala, ru'ús, Fu'ád). Drugi pa nastane tako, da stisnemo grlo in skozenj potisnemo zrak. Arabci ga občutijo kot pravi soglasnik in imajo zanj posebno črko »'ajn«. Glasovne zveze s hamzo in ajnom so v arabščini vse prej ko redke; ker pa zanj nimamo latinskih črk in ju povprečen tujec morda niti ne zapazi, ju v vsakdanji rabi sploh ne transkribiramo. Naslednja imena, ki se v arabščini vsa začenjajo z ajnom, pišemo torej tako, kakor da bi se začenjala s samoglasnikom: *Aden* (britanska kolonija), *Omán* (arabski sultanat), *Al Alam* (ime maroškega časnika, ki pomeni svet, -á), *Abdulláh* (služabnik božji), *Abdurrahmán, Arab* (Arabec), *Aziz* (ljub, drag), *Omar, Osmán*. Sredi besede med vokaloma pa: *Sáid* (srečen, Srečko), *Saúid* (zelo srečen). Potemtakem je edino pravilen izgovor Ibn Saúid in Saúdska Arabija, s poudarkom na *u*, ne pa Saúd in Sawdska Arabija.

Z *gh* označujejo na zahodu zveneči korelat k našemu, velarnemu *h*, kakor ga slišimo često na našem Krasu. Mi bomo pač pisali le *g*, n. pr. *Gazza*.

Drugi arabski soglasniki ustrezajo v izgovoru našim. Posebno je treba omeniti, da rabijo Angleži in Francozi črko »z« za označbo zvenečega sičnika »z«, torej n. pr. *Aziz* za izgovorjeni »azíz«. Pisali bomo torej *Šamún* (in ne *Chamoun*). Za naš s pišejo na zahodu večkrat *ss*, da bi ga bralec ne zamenjal z zvenečim *z*; mi bomo zapisali samo *s*; n. pr. *Hásara* (lep).

Pisanje dvojnih soglasnikov je v transkripciji arabskih imen posebnega pomena. Z njimi namreč označujejo podaljšane, krepko izgovorjene soglasnike, ki so v arabščini zelo važni; saj često spremenijo besedi pomen: *málaka* n. pr. pomeni imeti v lasti, *mallaka* pa izročiti v last; *kásara* pomeni razbiti, *kassara* pa zdrobiti. Zato bomo tudi mi pisali dvojne soglasnike, kadar naletimo nanje v zahodni transkripciji. Torej: *Ammán* (glavno mesto Jordanije), *Marrákeš, Džidda, Abdulláh, Sídí Bel Abbés. Sídí* ustreza našemu »sveti« ali »šent« v krajevnih imenih; je vulgaren izgovor za knjižni *sájidí*, kar pomeni »moj gospod«. Ustanovitelja isláma imenujemo Slovenci že od nekdaj *Móhamed* in zato ne kaže, da bi ga poslej klicali drugače. Pač pa menim, da bi druge osebe s tem zelo pogostim imenom pisali pravilno arabsko *Muhámmed* ali *Mo-hámmed*. Ime je trpni deležnik glagola *hámada* in pomeni »čaščen«. Iz istega glagola izhajata tudi imeni *Mahmúd* in *Ahmed*.

Samoglasniki: Knjižna arabščina, pisana in v zbornem govoru, pozna samo glavne osnove *a, i* in *u*. V pogovornem jeziku pa lahko rečemo, da sta v arabščini domača tudi samoglasnika *e* in *o* v raznih odtenkih. Tako se glasi arabski člen lahko *al* ali *el*. Kar tu naj bo omenjeno, da se *l* iz člena tako v arabskem izgovoru kakor v zahodni transkripciji z nekaterimi (»sončnimi«) soglasniki asimilirá; n. pr. *Eš Šám* (Damask), *Er Rijád* (glavno mesto Saúdske Arabije), *Es Sabáh* (ime tuniškega časnika, ki pomeni »jutro«).

Sicer pa Arabci samoglasnikov, čeprav imajo zanje posebne drobne znake, ne pišejo, razen v koránu, v pesmih in v učbenikih.

Pri transkripciji samoglasnikov se bomo torej ravnali po zahodnoevropskih virih. Seveda bomo namesto angleških »ee« in »oo« pisali »i« in »u«, namesto francoskega »ou« samo »u«, namesto »y« pa »j« ali v izglasju za soglasnikom »l«; torej n. pr. *Bejrút* ali *Bajrút* (ne *Beyrut*), *Kuwátli* (ne *Kuatly* ali *Kuatli*).

V dvoglasnikih pišejo Arabci drugi del s konzonantoma *j* in *w* in bomo tako pisali tudi mi; torej *Husèjn, Bahrèjn, Kuwájt, Fávzi, Fejsal*. Pisava *ai, ei, au* pa naj pomeni, da moramo izgovarjati samoglasnika ločeno, torej *a-u*,

a-i, e-i, ker ju v arabščini loči hamza ali ajn. Seveda ni mogoče dati v naprej navodila, kdaj sta *i* in *u* v besedi dvoglasniška; opazil sem pa, da pišejo Nemci za dvoglasniški *i* često *j*, kakor predlagam za našo transkripcijo; dvoglasniški *u* pa transkribirajo Angleži skoraj dosledno *w*.

V arabščini mnogo pomeni dolžina samoglasnika ali zloga in v zvezi z njo besedni naglas. Dolžina samoglasnika je tako važna, da se dá iz arabske pisave malone vselej razbrati, čeprav Arabci samoglasnikov navadno ne pišejo. Vedeti je treba, da je poudarek besede pri samostalnikih in pridevnikih, torej tudi pri lastnih imenih, na tistem zlogu, ki je zadnji dolgi zlog v besedi; če pa ta dolgega zloga nima, je naglas na prvem zlogu. Za dolgega se šteje zlog, v katerem sledita samoglasniku dva soglasnika ali dvojni soglasnik, ter zlog z dvoglasnikom ali dolгим samoglasnikom. Po tem pravilu postane takoj očitno, da moramo že omenjena imena Husejn, Bahrej, Kuwajt poudariti na zadnjem zlogu, ker je tam diftong.

Težja je stvar, kadar je poudarek odvisen od dolžine enega samega samoglasnika. Zahodni tisk dolžine ne zaznamuje; razbrati se dá samo iz arabske pisave ali iz pomena, ki ga ime ima. Zato tudi ni mogoče dati splošnega navodila za še neznana imena.

Arabci nimajo priimkov, marveč samo ime ter en ali več vzdevkov. Vzdevke označuje lahko sorodstveni odnos, n. pr. *Ibn Saúd* (Saúдов sin), ali pa lastnost, ki jo pripisujejo ali bi jo radi pripisali. Izmed številnih imen in lastnostnih vzdevkov so dokaj pogosti naslednji: *Abdulláh*, *Abdulqádir*, *Abdurrahmán*, *Amín* (zvest), *Azíz* (ljub), *Džàfar*, *Džamál*, *Habíb* (prijatelj), *Hákím* (vladar, oblastnik), *Hakím* (modrijan, zdravnik), *Halíl* (prijatelj), *Hàsan* (lep), *Ibrahím*, *Jazíd*, *Júsuf*, *Karím* (plemenitega srca), *Kemál* (popolnost), *Latíf* (prijeten), *Mahmúd* (čaščen), *Màlek* (angel), *Màlik* (kralj), *Murád* (zaželen), *Mašhúr* (znamenit), *Mústafa*, *Nahhás*, *Omar*, *Osmán*, *Sabrij* (potrpežljiv), *Sálih* (pobožen, vrl), *Sálím* (zdrav), *Selím*, *Sulejmán* ali *Solimán*, *Šeríf* (plemenit, vzvišen), *Walíd*, *Zajd*.

Mimo že omenjenih so v dnevnikih poročilih pogosto tudi naslednja zemljepisna imena: *Bagdád*, *Omán* z glavnim mestom *Masqát*, *Hadramáwt* ali *Hadramót*, *Aden*, *Jèmen*, *Asír*, *Nedžd*, *Hedžáz*; v Jordaniji *Náblus* in *Hálibi*; *Aswán* z znamenitim jezem in *Ismailija* v Egiptu. *Suez* pišejo Arabci Suwajs in izgovarjajo tudi Suwés, *Aleksandrija* pa se glasi v arabščini *Iskenderija*.

Slovenci omahujemo med Saúdo in Saúdsko Arabijo; ali bi ne kazalo, da se oprimemo imena *Saúdija*, kakor imenujejo to deželo Arabci?

V razložitvi arabskega pravorečja sem skušal biti toliko izčrpen, kolikor je potrebno za namene vsakdanje transkripcije in približno pravilnega izgovora arabskih imen ter za razumevanje predlogov, ki sem jih stavil. Popolna pa ta razlaga ni in ne more biti, kar je posebno očitno glede samoglasniških skupin *ai* in *au*, katerih značaj iz zahodnoevropskih virov ne izhaja, in glede poudarka, ki ga ti viri prav tako ne zaznamujejo. Zadrege, v kateri bodo nujno naši časniki in radijski govorniki ob novih imenih, se bo dala odpraviti samo s primerjanjem transkripcij v raznih evropskih jezikih, s poslušanjem izreke tujih radijskih napovedovalcev in komentatorjev na zahodu in na vzhodu ter z uporabo dobrih leksikalnih del. Naj omenim, da prinaša italijanski Treccani, bodisi v sestavkih o arabski zgodovini in civilizaciji ali v opisu posameznih dežel in geografskih pojmov, tudi znanstveno transkripcijo velike večine znanih arabskih imen; z znanstveno transkripcijo pa bo podana tudi naša vsakdanja transkripcija in z njo tudi pravilni izgovor z naglasom vred.

Dragotin Skrinjar

PREVAJALSKI POMENKI

Nobeden od prevodov v 3. številki JiS ni brez pomanjkljivosti. Nekatera med njimi so prav hude.

Prvi prevod: nedopustna je zamenjava metafore *sur la grande route qui étendait son long ruban de poussière* s primeru *kakor dolg, prašen trak*; *kakor senčnice*: ne vem, čemu ne *zibelke* (*berceaux*), saj je primera ustrezna; *rame obsijane s soncem*: romanska oblika prisl. dol. nač.; *s srcem polnim*

blažene noči: prevajalec je napravil metonimijo, ki je v originalu ni in ki je zanič; *de la nuit* po moje kaže na izvor sreče, ki ga kaže prevesti s prilastkom, kakor je v originalu, torej: *sreče iz noči*; *z zadovoljnim telesom premišljeval svojo srečo*: ker sta pomožnik in deležnik tako nedopustno zelo oddaljena, človek nehoti napak razume smisel, da je namreč s telesom premišljeval. Razen tega ima original *la chair contente*, kar je prevajalec slabo zadel.

Drugi prevod: poleg nekaterih gornjih napak ima še naslednje: *cesti, vlekoči se brez konca*: deležnik prav zoprno pretrga tok pripovedi; *po klancih za chemins creux* bo pač napak; *hladnica* je slabo kot *senčnica*; *mu je kimalo visoko žitno klasje do kolen*: ta zveza je vendar nemogoča (kimati do kolen). Če je prevajalec mislil velikost, bi bil moral dodati: segajoče do kolen; *žvečiti okus* je res neokusno in nemogoče.

Tretji prevod ima naslednje napake: *razvijala trak* ni najbolje za *eten-dait son long ruban*; *je premleval srečo* je tako slabo kot *žvečiti okus*. Načelno k prevodom pa tole: Mislim, da tudi naš jezik zmore navedeno periodo takšno kot je v originalu. Zato je ni treba kosati na stavka. Vsekakor je takšen izhod dostikrat potreben, mislim pa, da v našem primeru ni.

Stavek bi prevedel takole:

Tako je odhajal po veliki cesti, ki je odmotavala svoj dolgi trak prahu, po koritastih poteh, nad katerimi so se sločila drevesa ko zibelke, po stezah, obraslih z žitom, ki mu je segalo do kolen, s sončnimi žarki na ramenih in jutrnjim zrakom v nosnicah, s srcem, polnim blaženosti iz noči, miren in zadoščen, ter je spotoma podoživljal svojo srečo kakor tisti, ki po kosilu znova okušajo slastnost zaužitih gomoljik.

Cene Kopčavar

Opomba uredništva. Ker obljuba dolg dela, moramo povedati, čigavi so bili prevodi. Prvi je Breznikov iz dokaj zgodnje dobe (1918); *rame obsijane s soncem* so celo tista napaka, proti kateri se v članku vojskuje (romanska raba). Drugi je Vladimira Levstika iz leta 1931, zadnji prevod pa je priredil člankar. Odziv prevajalcev je bil slab, menda je bila perioda pretrd oreh.

A. B.

NA LICU MESTA

Izraz »na licu mesta« je v Slovenskem pravopisu zaznamovan s križcem, kar pomeni, da za knjižno rabo ni dovoljen. Namesto tega naj se rabi prislovnica zveza »na kraju samem«. Zato ne bomo pisali »Na licu mesta smo si ogledali nastalo škodo«, temveč: Na kraju samem smo si ogledali...

»Na licu mesta« je poučen primer, po kako zaviti poti si prisvojimo kak izraz, ki nam ni prav nič potreben. »Na licu mesta« je namreč hrvaški sodni izraz, ki pa je dobesedni prevod latinskega »in facie loci«.

Preko hrvaščine je prišel v knjižno slovenščino marsikateri izraz, ki je tudi v hrvaščini nepotreben. Tako smo segli včasih po kakem hrvaškem germanizmu, v katerem nismo videli nič tujega samo zato, ker smo ga našli v drugem slovanskem jeziku, a izposojati si pri drugih Slovanih je bilo v nekaterih obdobjih zgodovine knjižne slovenščine močno v navadi, čeprav najčešče brez potrebe. Še slabše je bilo seveda, kadar smo segli po taki besedi v drugem slovanskem jeziku, na primer v srbohrvaščini, ki je tudi tu tujka in nepotrebna. Vzemimo za primer glagol predbacivati, ki je v hrvaščini germanizem (nem. vorwerfen), a ga je naš časnikarski jezik jel pred desetletji rabiti, čeprav ni nič boljši od našega žargonskega »naprej metati« namesto očitati, oponašati.

Ivan Tominec

KORISTIL JE NJENO STANOVANJE

Glagol koristiti sodi med naše posredno prehodne glagole, se pravi, da ga nikakor ni mogoče vezati s tožilnikom, marveč samo z dajalnikom: koristim komu, kakor lahko škodujem komu. Potemtakem je gornja zveza povsem napačna. Vzeti bo treba katerikoli drug glagol, tako: uporabljal je njeno stanovanje, okoriščal se je z njenim stanovanjem i. p.

Fr. Jesenovec

Naše najnovejše knjige

KNJIŽNICA »ČEBELICA«

35. knjiga V. Winkler: O FANTU, KI JE ZNAL ŽVIŽGATI

36. knjiga France Bevk: PETER KLEPEC

cena za prednaročnike broš. 50, kart. 110 din

KNJIŽNICA »SINJI GALEB«

47. knjiga Bob White: MORSKA SKRIVNOST

48. knjiga Miloš Maly: JANOŠIK

za prednaročnike broš. 90, ppl. 150, pl. 190 din

KNJIŽNICA »KONDOR«

15. in 16. knjiga Maksim Gorki: MATI

17. knjiga Rabindranath Tagore: SPEVI

cena za prednaročnike broš. 130, ppl. 250 din

ZBIRKA »GLOBUS«

Robert Neubauer: CEYLON

cena 900 din

ZLATA PTICA

Španske pravljice

CICIBANOVA KNJIŽNICA

Marcel Ayme: PRAVLJICE ČEPEČE MAČKE

Louise Fatio: SREČNI LEV — slikanica

ZALOŽBA »MLADINSKA KNJIGA«

Ljubljana, Tomšičeva ulica 2

